
**Rozvod manželstva
v spoločnosti budúcej
socializmus**

**(československá rozvodová súdna prax
v 50. a 60. rokoch 20. storočia)**

Rozvod manželstva v spoločnosti budúcej socializmus

**(československá rozvodová súdna prax
v 50. a 60. rokoch 20. storočia)**

Miriam Laclavíková, Viera Zátoková-Valková

Vzor citácie:

LACLAVÍKOVÁ, M., ZÁTEKOVÁ-VALKOVÁ, V. *Rozvod manželstva v spoločnosti budujúcej socializmus (československá rozvodová súdna prax v 50. a 60. rokoch 20. storočia)*. Praha: Leges, 2020. 164 s.

Recenzenti:

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

prof. JUDr. PhDr. Mgr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

JUDr. Róbert Dobrovodský, PhD., LL.M. (Tübingen)

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Laclavíková, Miriam, 1975–

Rozvod manželstva v spoločnosti budujúcej socializmus : (československá rozvodová súdna prax v 50. a 60. rokoch 20. storočia) / Miriam Laclavíková, Viera Záteková-Valková. – Vydání první. – Praha : Leges, 2020. – 164 stran. – (Teoretik)

Anglické resumé

Obsahuje bibliografi a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7502-490-9 (brožováno)

* 347.627.2 * 316.363.5 * 347.61/.64 * 32 * (437) * (048.8)

– 1948–1963

– rozvod – Československo

– rozvodovost – Československo

– rodinné právo – Československo

– rodinné právo – politické aspekty

– monografie

347 – Soukromé právo [16]

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2020 jako svou 691. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Autor kresby na obálce Rudolf Hříb

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk powerprint, s. r. o., Horoměřice

www.knihyleges.cz

© Miriam Laclavíková, Viera Záteková-Valková, 2020

ISBN 978-80-7502-490-9

OBSAH

Zoznam skratiek a značiek	7
Úvod	9
1 Zákon o rodinnom práve – úprava revolučnej doby alebo revolučná právna úprava?	41
2 Rozvod – právna úprava rozvodu manželstva a súdna prax	57
2.1 Právna kvalifikácia rozvratu	58
2.2 Kazuistika príčin rozvratu manželstva v súdnej praxi	67
2.2.1 Objektívne príčiny rozvratu manželstva	74
2.2.2 Subjektívne príčiny rozvratu manželstva	79
2.3 Vina na rozvrate manželstva	93
2.4 Záujem maloletých detí	109
2.5 Konanie o rozvod manželstva	113
3 Rozvodovosť v Československu v rokoch 1948 – 1963	127
Záver	139
Summary	153
Zoznam literatúry a prameňov	159
O autorkách	164

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

ABGB – Všeobecný rakúsky občiansky zákonník z roku 1811

MZ – zákonný článok XXXI/1894 o manželskom práve (manželský zákon)

Manželská novela – zákon č. 320/1919 Zb. z. a n., ktorým sa menili ustanovenia občianskeho práva o obradnostiach zmluvy manželskej, o rozluke a prekážkach manželstva

OSP z r. 1950 – zákon č. 142/1950 Zb. v konaní o občianskych právnych veciach (Občiansky súdny poriadok)

Ústava 9. mája – ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky

Ústava z roku 1960 – ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky

ZORP – zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve

ZOR – zákon č. 94/1963 Zb. o rodine

ÚVOD

Predkladaná monografia je sondou do obdobia budovania nového rodinného práva, resp. do obdobia premeny rodinného práva v duchu nových zásad ľudovodemokratickej spoločnosti, resp. spoločnosti budujúcej socializmus, v intenciách právnej úpravy zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve. Bližšie sa zameriava na premenu chápania rodiny v Československu (s istým odlišením slovenských pomerov), na vžívanie sa nových zásad rodinného práva v ich prepojení na právnu úpravu rozvodov a rozvodovú súdnu prax v 50. a 60. rokoch 20. storočia až do prijatia ďalšieho kódexu v rámci vlny socialistických kodifikácií – zákona o rodine č. 94/1963 Zb. Monografia je právno-historickým výkladom o kreácii nového právneho odvetvia, o zásadnej premene jeho inštitútov a snaží sa aj o predstavenie reálneho vžívania sa novej právnej úpravy do reálií danej doby.

Nová úprava rodinnoprávných vzťahov vychádzala z celkom odlišnej funkcie manželstva a rodiny v spoločnosti budujúcej socializmus. Východiskom premeny právneho poriadku sa stala Ústava 9. mája z roku 1948 – ústavný zákon č. 150/1948 Zb., ktorá z hľadiska rodinného práva vyzdvihla pozíciu štátu v tejto oblasti právnych vzťahov. Ústava 9. mája postavila manželstvo a rodinu pod ochranu štátu, zakotvila rovnoprávne postavenie muža a ženy v rodine i v spoločnosti a odstránila nerovnoprávne postavenie nemanželských detí, čo bolo tendenčne predkladané ako výdobytok „revolúcie pracujúceho ľudu“. V duchu marxisticko-leninskej ideológie rodine predurčila spoločenský, resp. verejný charakter. Premena rodiny mala priamo vyplývať z premeny politického a spoločenského zriadenia. Na uvedenú skutočnosť vo svojom prejave v rámci prerokovania vládneho návrhu ZoRP upozornila spravodajkyňa zákona a členka politickej komisie¹ Dr. Zdeňka

¹ Politická komisia (zriadená pri Ministerstve spravodlivosti, garantovi procesu právnickej dvojročnice) mala sledovať ideovú líniu pripravovaných kódexov, teda predovšetkým to, aby „*byly zachovány principy založeny komunistickým převratem a upraveny mj. v Ústavě 9. května*“. Jej úlohou nebola podrobná kontrola jednotlivých ustanovení pripravovaných noriem, aj keď sa vo viacerých prípadoch zaoberala práve ich detailnou úpravou. Politická komisia zriadená v septembri 1948 bola nadriadená všetkým odvetvovým komisiam. Práve ona stanovovala hlavné zásady, ktoré potom mali komisie a subkomisie do pripravovaných návrhov zákonov zapracovať, prípadne sa už pripravené návrhy komisií a subkomisií mali podľa politickou komisiou vyslovených zásad následne upraviť. BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století. Praha: Auditorium, 2014, s. 15 a s. 36.

Patschová: „***Naše ústava z 9. května 1948, určujíc hlavní zásady našeho nového společenského státního řádu a formulujíc hospodářské a politické základy státního zřízení i zásady demokratických reforem ve všech oborech státního, politického i kulturního života, určila také poměr našeho státu k rodině a její místo v námi budovaném společenském řádu. Toto povznesení hlavních zásad, jež upravují manželství a rodinu na stupeň ústavních předpisů, se vysvětluje samou podstatou existence rodin a závislostí její formy na společenském řádu.***“² Na premenu spoločnosti a rodiny poukázal v rámci parlamentnej rozpravy aj vtedajší minister spravodlivosti Alexej Čepička: „*Zahajujeme pojednávání nových lidových zákoníků, z nichž vyroste nový právní řád. V krátké době bude míti naše lidově demokratická republika právní řád, který podle představ pracujícího lidu odpovídá jeho zájmům, který upevňuje a pomáhá dále rozvíjet jeho politickou i hospodářskou moc. **Není náhodou, že přichází jako první na pořad rodinné právo. Činíme tak vědomě, abychom i zde, v oboru společenských vztahů, vyjádřili proměny, k nimž došlo v důsledku základních změn hmotných a hospodářských podmínek, v nichž lidé dnes žijí.*** Nebylo by správné nevidět rozhodující vliv, jímž působí právě hospodářské poměry také na vztah mezi mužem a ženou, na manželský a rodinný život.“³ Rodina a normy, ktoré regulovali vzťahy v jej rámci boli pod vplyvom týchto zmien postavené pod štátny dozor a patronát, štát prenikol (pod rúskom ochrany jej záujmov) do sféry tradičnej intimity a po celý socializmus v nej aj zotrval. Nami sledované obdobie 50. a 60. rokov je z hľadiska sily a intenzity ideologického vplyvu kľúčové. Ako konštatuje Dana Hamplová: „*Komunistický režim 50. let si nebezpečí, které pro něj rodina a loajalita vůči ní představovala, uvědomoval od počátku a tehdejší propaganda, ale i praktická politika se zaměřily na oslabení vztahu mezi rodiči a dětmi.*“⁴ V danom

² Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr. Patschovej. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037001.htm>

³ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie ministra spravodlivosti dr. Čepičky. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-10]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037004.htm>

⁴ HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socializmu. Cahiers du CEFRES, Česko – francouzský dialog o dějinách evropské rodiny. 2010, č. 22, s. 2. (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). [cit. 2020-04-15]. Dostupné na: http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf

rámci sa uplatnilo niekoľko stratégií boja proti tradične silným rodinným väzbám, a to priame ideologické pôsobenie cez mládežnícke a detské organizácie, kádrové hodnotenie detí na základe rodinného pôvodu so všetkými následkami nevhodného „buržoázneho“ pôvodu a naopak vhodného robotníckeho pôvodu, eliminácia rodičov v ich výchovnom vplyve skrz ideologické pôsobenie v školách a v neposlednom rade masívny a systematický tlak na odchod žien, matiek detí do zamestnania a i.⁵ Antirodinná rétorika sa zmiernila v 60. rokoch, ukázalo sa totiž, že *„institute rodiny je mnohem životnější než by mnozí revolucionáři z předchozího desetiletí očekávali a že v její brzký zánik nelze doufat, pozitivní roli však sehrálo i publikování studií a diskuse o problémech deprivece, kterou zažívaly děti bez pevného rodinného zázemí ... Nešlo o celkové odmítnutí kolektivní výchovy, ale obecně se začalo uznávat, že individuální přístup, který může zajistit jen rodina, je pro vývoj zdravého člověka nepostradatelný. Ještě v 60. letech lze ovšem najít v pedagogické literatuře práce, které jednoznačně a bez sebemenšího náznaku kritiky obhajují marenkovskou kolektivní výchovu.“*⁶ Z tohto uhla pohľadu je potrebné chápať aj záujem štátu na výchove dieťaťa (zahrňujúc aj ideologický obsah výchovy), záujem štátu na riadnom plnení občianskych povinností, záujem štátu na riadnom plnení pracovných povinností a úloh, záujem štátu na organizácii voľného času jednotlivých členov spoločnosti, záujem štátu na formovaní svetonázoru a pod. Všetky novoprijaté právne normy vrátane ZoRP mali teda nový ideologický rámec vymedzený Ústavou 9. mája,⁷ rámec odvrhujúc dedičstvo predchádzajúceho právneho poriadku a jeho právnej kultúry.⁸

ZoRP bol pripravovaný v rámci právnickej dvojročnice začatej v júli 1948 a stal sa prvým legislatívnym počínom jej snaženia.⁹ Začiatkom októbra

⁵ HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových prístupoch k rodině v období socializmu, s. 3.

⁶ HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových prístupoch k rodině v období socializmu, s. 3.

⁷ § 171 ods. 3 Ústavy z 9. mája 1948: „Výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu buďtež v souladu s ústavou.“

⁸ „Uvážime-li celkové pojetí ustavy a charakter předválečného právního řádu (spočívajícího navíc díky recepční normě v nemalé míře ještě na dědictví po rakouko-uherské monarchii), vznikal první střet koncepčně podstatně odlišných právních systémů.“ VESELÁ, R. Vývoj kodifikace rodinného práva. In: SCHELLE, K. (ed.). Vývoj právních kodifikací. Sborník z mezinárodní konference. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2004, s. 93.

⁹ „Navyšše, i skutečnost, že zákon o rodinnom práve bol prvým kódexom prijatým v ľudovodemokratickom Československu v rámci právnickej dvojročnice vôbec, symbolicky zodpovedala vydarenej snahe nasledovať sovietsky vzor, keďže i tam úplne prvým kódexom zákonov po roku 1917 bol Kódex zákonov o aktoch občianskeho stavu, práve manželskom, rodinnom

1948 bola Zdeňka Patschová politickou komisiou poverená ustanovením osobitnej subkomisie pre prípravu návrhu zásad rodinného a manželského práva. Na kodifikácii kódexu rodinného práva sa už však od jari 1948 pracovalo v rámci komisie pre kodifikáciu občianskeho práva hmotného. Potrebné bolo politické vedenie a „ideologický dohľad“. Práca na novom rodinoprávnom kódexe bola vnímaná ako politická a aj ako všeludová záležitosť, čomu mal zodpovedať nielen priebeh samotných kodifikačných prác, informovanie verejnosti prostredníctvom pripravovaných propagačných materiálov, účasť ľudu (zástupcov robotníkov) na príprave tohto, ale aj iných kódexov a vôbec aj samotný „právny“ jazyk noriem, dôvodových práv a iných materiálov so základnou požiadavkou ich zrozumiteľnosti širokým vrstvám. Dobová právnická tlač bola popretkávaná odkazmi na sovietsky vzor, na prevzaté i pozmenené či inak interpretované myšlienky Karola Marxa, Fridricha Engelsa, Vladimíra Iljiča Lenina, Jozefa Vissarionoviča Stalina, ale aj Klementa Gottwalda, ktoré mali predstaviť novému svetu pracujúcich (nie buržoáznych), právnikov, nové authority nových zmenených politicko-spoločenských podmienok. V tomto duchu nachádzame napr. v Právnom obzore z roku 1953 tieto slávnostné konštatovania: *„A teraz si položíme otázku, ako sovietska socialistická právna veda stalinskej epochy pôsobila na vznik a vývin socialistického práva a právnej vedy u nás vtedy, keď historické víťazstvo Sovietskeho svazu nad nemeckým fašizmom otvorilo aj nášmu pracujúcemu ľudu*

a poručenskom z roku 1918.“ ŠOŠKOVÁ, I. Tvorba nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročnice 1948 – 1950. In: SEHNÁLEK, D. et al. (eds.). Dny práva 2009. 3. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity: sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2009, s. 2715.

Pregnantne sú tieto myšlienky vyjadrené v správe ústavnoprávneho výboru k vládnemu návrhu ZoRP: *„Návrh zákona o právu rodinném je prvním zákonem, který byl vypracován ministerstvem spravedlnosti v rámci legislativní dvouletky, a jeho úkolem je zákonně upravit manželské a rodinné vztahy tak, aby tím bylo zajištěno osobní a rodinné štěstí našich občanů. I u nás, ovšem v jiné formě, se uplatňují tytéž principy jako v Sovětském svazu. I tam první kodex zákonů o aktech občanského stavu, právu manželském, rodinném a poručenském, přijatý na zasedání Všeobecného ústředního výkonného výboru v r. 1918, byl první kodifikací netoliko sovětského rodinného zákonodárství, nýbrž vůbec první sovětský kodex zákonů. Tato skutečnost je důkazem toho, jaký důraz klade socialistický stát na to, aby vytvořil zákonné podmínky pro plný a nerušený rozvoj osobního a rodinného štěstí svých občanů.*“ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr Patschovej. Národný zhromaždení republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly, 37. schůze. Streda 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037001.htm>

cestu k socialistickému rozvoju, k prestavbe a mohutnému vzostupu hospodárstva a k rozkvetu novej kultúry a vedy. **V najvýznamnejšej etape dejín našich národov, keď dochádza k vystriedaniu zastaralého spoločenského poriadku novým, pripadla právu významná úloha ,pomáhať novému poriadku, aby sa sformoval a upevnil, pomáhať zničiť starý poriadok a staré triedy‘ (Stalin).** Túto úlohu nemohlo splniť buržoázne právo, ktorého účelom je chrániť vykorisťovateľov a ich záujmy. S. Klement Gottwald, ktorý tak pádne vystihol bezohľadnú a protiludovú povahu buržoázneho práva vo svojej známej parlamentnej reči z 29. decembra 1929, teraz, keď priviedol pracujúci ľud Československa k rozhodnému víťazstvu nad buržoáziou, po februári 1948 a po uzákonení ľudovodemokratickej ústavy, vytyčuje úlohy nového práva v pozdravnej adrese, zaslanej IV. zjazdu čs. právnikov: **‘V našej novej spoločnosti, budúcej socializmus, hovorí s. Gottwald, potrebujeme nové právo, také, ktoré slúži ľudu a jeho blahu, ktoré posilňuje a chráni vládu ľudu a jeho budovateľskú prácu, ktoré je zbraňou proti nepriateľom ľudu a socializmu. Teda nie už lživé „nadtriedne“, „nepolitické“ právo, ale právo, ktoré háji otvorene a úprimne vec ľudu.’** Tieto slová s. Gottwalda sa staly ideovým základom rozsiahleho programu, kodifikácie ľudovodemokratických zákonov, ktorý sa začal na jeseň 1948 a skončil v decembri 1950. Kodifikačné sbory utvorené pri Ministerstve spravodlivosti a Ministerstve vnútra boli veľké kolektívy, v ktorých sa po prvý raz metódou sovietskej socialistickej legislatívy, totiž kolektívne, plánovite a za priamej účasti pracujúcich, vykovaly nové zákonníky, ako ostrá zbraň pre boj s reakciou. Ale nielen to. **Tu sa vytváraly aj základy teoretického právnického myslenia. Tu sa českí a slovenskí právnicki začali sústavne a dôkladne oboznamovať ako s platným sovietskym právom, tak aj s teoretickými prácami sovietskych právnikov. Sovietska právna veda to bola, ktorá učila našich legislátorov prekonávať vžitý právnický formalizmus a dogmatizmus, osvojovať si marxistickú zásadu, že v hospodárstve a v práve sa neuznáva nič súkromného, skúmať nielen právne formy, ale aj sociálno-ekonomickú podstatu právnych inštitúcií.** Zvláštne študijné oddelenia pri legislatívnych odboroch vyhotovovali s najväčším urýchlením na stá prekladov článkov, monografií a učebníc sovietskych právnikov a pridelovaly ich členom príslušných kodifikačných komisií podľa odborov. Takto sa široko oboznamovali zásady sov. práva, sústava socialistického práva, založená na systéme Stalinovej ústavy, roztriedenie právnych disciplín, definície ich predmetu, ich rozsah a obsah. Sovietska právna veda, ktorá v tom čase, ako sme videli, už pevne kotvila v učení Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina, a pomocou kritiky a sebakritiky sa zbavovala buržoáznych prežitkov, to bola jediná právna veda, ku ktorej sa

*mohli obracať o radu a poučenie právnicki, poverení čestnou úlohou vypracovať nové zákony našej ľudovej demokracie. Nie je možné niekoľkými slovami doceniť, čo znamenala socialistická sovietska právna veda pre jednotlivé oblasti nášho práva.*¹⁰ Inak to nebolo ani v rámci prípravy kódexu rodinného práva. Aj v tomto prípade sa politická prax a právna veda obracali na sovietsky vzor týkajúci sa nielen kolektívnej formy kodifikačnej práce a charakteru ustanovení nového kódexu vzhľadom na materiálnu a aj formálnu stránku. Kodifikačných prác sa zúčastnili okrem právnikov aj zástupcovia rôznych organizácií [ROH, Rady žien (neskôr Československého zväzu žien), Československého zväzu mládeže a i.], ale aj robotníčky a robotníci.¹¹ Týmto spôsobom a všeobecnou zrozumiteľnosťou textu sa mal pripravovaný zákon stať „**skutočne ľudovým výtvorom**“ vytvoreným pre nové politické podmienky. Ako konštatuje Šošková: „*Úlohou jeho tvorcov bolo vychádzať zo starostlivého rozboru súčasného života tak, aby zákon zodpovedal nielen hospodárskym a spoločenským pomerom tohto vývojového obdobia cesty k socializmu, ale aby na rozdiel od právnych predpisov doby kapitalistickej, ktoré mali charakter noriem konzervačných, bol hnacou silou úsilia o dosiahnutie socializmu.*“¹² Zákon v sebe niesol istý budovateľský potenciál a predikciu či víziu budúceho právneho vývoja. Charakter kódexu dotvorila aj jeho koordinovaná príprava spolu s poľskou stranou¹³ na základe Zmluvy o právnej pomoci prezentovaná ako príklad spolupráce ľudovodemokratických krajín, resp. krajín utvárajúceho sa socialistického bloku.

¹⁰ VIKTORYOVÁ, N. Sovietska právna veda a jej význam pre naše právo a právnu vedu. *Právny obzor*. 1953, roč. 36, s. 30 – 31.

¹¹ BLÁHOVÁ, I., BLÁŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. Právnická dvouletka. Rekodifikácie právneho rádu, justice a správy v 50. letech 20. storočia, s. 119.

¹² ŠOŠKOVÁ, I. Tvorba nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročnice 1948 – 1950. In: SEHNÁLEK, D. et al. (eds.). *Dny práva 2009*. 3. ročník medzinárodnej konferencie poľskej Právnickej fakulty Masarykovy univerzity: zborník príspevků. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta 2009, s. 2714.

¹³ Zákon o rodinnom práve bol výsledkom prác spoločnej československo-poľskej komisie (československý a poľský zákon o rodinnom práve sa tak od seba líšili len nepatrne): „*Zvláštnu pozornosť si tu zasluhuje okolnosť, že pri prácach na poľskej a československej osnove sa vychádzalo z toho, že obdobné životné podmienky v týchto krajinách ľudovej demokracie umožňujú obdobnú zákonnú úpravu. Osnovy boli pripravované v úzkej spolupráci a platné zákony sa až na niektoré menšie odchýlky zhodujú.*“ KNAPP, V. a kol. *Rodinné právo*. Praha: Karlova univerzita, 1961, s. 8 – 9; PLANKOVÁ, O. Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae. Problémy kodifikácie občianskeho práva v ČSSR a PNR*. Zborník prác učiteľov z Právnických fakúlt Univerzity Komenského v Bratislave a Jagiellonskej univerzity v Krakove. Bratislava: SPN, 1973, s. 23.

Počas prejednávania návrhu ZoRP v politickej komisii v októbri 1949 bola osobitne zdôraznená potreba venovať mimoriadnu pozornosť úprave rozvodu manželstva (otázka formy uzavretia manželstva bola politicky jasnou). Jaromír Blažke ako člen politickej komisie upozorňoval na potrebu zdôvodňovania „*sprísnenia rozvodov*“ oproti predošlej úprave, pretože „*lze očekávat celou řadu útoků ze strany reakce*“.¹⁴ Diskusia o úprave rozvodu manželstva sa otvorila na rokovaní politickej komisie ešte vo februári 1949, keď Jaromír Blažke predostrel „*zájem veřejnosti o rozvod proti vůli nevinného manžela*“ a k tomuto návrhu sa pripojili aj ďalší členovia.¹⁵ Proti návrhu sa vyslovil predseda komisie Alfred Dressler a nakoniec politická komisia prijala uznesenie, v ktorom vyslovila súhlas s rozvodom proti vôli nevinného manžela na prechodnú dobu¹⁶ a prerokovanie týchto zmien odkázala na ďalšie pracovné stretnutia.¹⁷ Návrh kódexu bol 9. februára 1949 prerokovaný na 30. schôdzi Právnej rady ÚV KSČ so zdôraznením jeho najdôležitejších zmien, a to obligatórneho civilného sobáša a rozvodu aj proti vôli nevinného manžela. Obligatórny civilný sobáš bol prijatý, avšak úpravu rozvodu Právna rada ÚV KSČ odkázala na rozhodnutie Predsedníctvu strany.¹⁸ Konečné rozhodnutie o úprave rozvodu bolo však tým prísnejším, pretože o rozvod v zmysle prijatého znenia nemohol žiadať manžel vinný z rozvratu manželstva proti vôli nevinného manžela.

Vládny návrh ZoRP Národné zhromaždenie prerokovalo a schválilo 7. decembra 1949, publikovaný bol ako zákon o rodinnom práve č. 265/1949 Zb. Za povšimnutie stojí aj krátka legisvakančná lehota, pretože ZoRP nadobudol účinnosť už 1. januára 1950.

¹⁴ BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, s. 121.

¹⁵ BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, s. 123.

¹⁶ Prechodná doba bola spojená s obdobím očisty od kapitalistických či buržoázných manželstiev.

¹⁷ BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, s. 123.

¹⁸ BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, s. 125.

„Rodinné právo je ... tou složkou právního poriadku, kde sa nová kodifikácia naliehavo vyžaduje a kde sa aj v plnej miere ukáže hlboký rozdiel medzi starým a novým chápaním týchto najosobnejších vzťahov medzi ľuďmi. V novom rodinnom práve majú sa rozvinúť a uskutočniť zásady Ústavy 9. mája o rovnoprávnosti žien s mužmi, o ochrane rodiny, manželstva a materstva, o podporovaní populačného rozvoja, o zrovnoprávnení detí manželských a nemanželských, zásady o zvláštnej starostlivosti a ochrane detí. Treba si však uvedomiť, že nové pojmávanie týchto osobných vzťahov medzi ľuďmi má svoje korene v celej prestavbe nášho zriadenia. V novej spoločnosti spočíva inštitúcia manželstva a rodiny na celkom iných základoch. Rodina ako základný kolektív a základná jednotka spoločnosti nespočíva na majetkových vzťahoch jej členov a nie je týmito vzťahmi determinovaná. Nové spoločenské zriadenie zabezpečuje predovšetkým pevný a bezpečný hospodársky základ každému občanovi, mužovi i žene, a tak vnáša aj do ich osobných pomerov prvok hospodárskej istoty a bezpečnosti. Nieto ani majetkovej závislosti, ani strachu o hospodárske zabezpečenie detí. Tým je umožnené nové pojmávanie manželstva a rodiny, ktorej základom budú vzájomné vzťahy priateľstva a lásky a ktorá sa tak stane pevnou jednotkou novej spoločnosti.“

Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie posl. dr. Štefánika. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037-schuz/s037005.htm>; <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037006.htm>

Zákon bol novátorským počínom vo viacerých smeroch.¹⁹ Konceptuálne pozmenil odvetvové zaradenie rodinného práva a presadil jeho samostatnú úpravu v osobitnom zákone o rodinnom práve, namiesto zaradenia

¹⁹ DOBROVODSKÝ, R. Internacionalizácia a europeizácia rodinného práva. In: LAZAR, J. a kol. In: Občianske právo hmotné. 1. zv. Bratislava: Iuris Libri, 2018, s. 274 – 276. Pozri aj DOBROVODSKÝ, R. Slowakei. In: RIECK, J. a kol. Ausländisches Familienrecht. 2. časť. München: C. H. Beck, 2020, s. 26.

matérie rodinného práva do pripravovaného občianskeho zákonníka.²⁰ Práve vznik samostatného rodinného práva ako osobitného právneho odvetvia považoval Viktor Knapp za jednu z najzásadnejších odlišností buržoázneho a socialistického právneho poriadku.²¹ Prijatím ZoRP sa presadila myšlienka budovania socialistického rodinného práva ako samostatného právneho odvetvia,²² ktoré obsiahlo nielen osobné vzťahy medzi manželmi, ale aj ich majetkové vzťahy. Chápanie majetkových vzťahov medzi manželmi nadobudlo nový obsah vo význame zviazanosti a akcesorickej podmienenosti k osobným vzťahom manželov.²³ Dôvodová správa k vládnomu návrhu ZoRP a aj celá parlamentná diskusia v rámci legislatívneho procesu bola poznačená zásadnou tendenčnou kritikou buržoázneho (kapitalistického) rodinného práva²⁴ a zdôraznením iných ústavných východísk, meniacich spoločenské

²⁰ Uvedená zmena na území Slovenska nebola taká výrazná vzhľadom na existujúce vyčlenenie úpravy osobných vzťahov medzi manželmi do samostatného zákona – zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve.

²¹ KNAPP, V. Systém československého socialistického práva v historii čtyřiceti let. *Právník*. 1985, roč. 124, s. 445 – 446.

²² „Nové rodinné právo oslobodené od majetkovoprávných záujmov nemalo mať v občianskom práve, prioritne regulujúcom majetkové vzťahy, svoje miesto.“ LETKOVÁ, A., MARTINCOVÁ, L. Rodinné právo vo svetle kodifikácií počnúc 19. storočím do súčasnosti. In: VOJÁČEK, L., SALÁK, P., VALDHANS, J. (eds.). Dny práva 2017. časť II. (Re-)kodifikácie úspešné a neúspešné. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 52.

²³ V novom rodinnom práve mala majetková stránka vzťahu byť len akýmsi doplnkom osobných vzťahov medzi manželmi, ktorý bude postupne strácať svoj význam. BLAŽKE, J. Majetkové právo manželské. Praha: Orbis, 1953, s. 9 – 10.

²⁴ Vymedzenie režimu voči predchádzajúcemu režimu a jeho právnomu poriadku – v tomto prípade k režimu prvej ČSR a jej právu – bolo súčasťou politickej rétoriky presadenia sa režimu nového.

„Rozklad staré kapitalistické spoločnosti nezástal bez vlivu na rodinu, a tak i dnes se ještě setkáváme s otřesenými manželstvími. O tom svědčí nejen rozluky, ale všechny ostatní průvodní zjevy rozvrácené kapitalistické morálky, jako je nevěra, mravnostní delikty, prostituce, alkoholismus a pod. Ale i zde již dnes můžeme zaznamenat ve všech těchto smutných zjevech prudkou sestupnou tendenci, která nasvědčuje tomu, že manželství a rodina v lidové demokratickém státě se ozdravuje v důsledku zlepšených hospodářských podmínek i po stránce mravní. Ukazuje se, že nejlepším lékem na všechny tyto společenské nemoci je zajištění vhodných životních podmínek, aby lidé žili mravněji, nepropadali rozkladným silám a nemravům, jak to uskutečňuje socialismus. Poctivá práce, výdělek, který by stačil na dobrou obživu, slušné ošacení a dobré bydlení, jistota, že se člověk nemusí obávat nemoci, úrazu ani stáří, činí v pravém slova smyslu zázraky. Z nevhodných se rázem stávají vzorní jedinci a špatné vlastnosti člověka se dávají na ústup. To vidíme denně, kdy nový svět se sráží ještě se starým řádem, který ještě žije v myšlení a citění lidí. Právě v této době přechodu od starého společenského řádu ke společenskému řádu vyššímu by si měl uvědomit každý, kdo má oči k vidění a uši k slyšení, jak právě hmotná stránka našeho života rozhoduje také o tom, jak trvalá budou manželství, jak se rodina stane pevnou základ-

a štátne zriadenie. Prienik štátu do oblasti rodinných vzťahov bol manipulatívne podsúvaný ako súvisiaci s premenou spoločenských vzťahov, a teda ako „nevyhnutný“. Veď nakoniec zo samotnej podstaty totalitného štátu plynie získanie čo najširšej kontroly nad súkromným životom jednotlivca, nič manželské či rodinné nemalo byť súkromným, ale, naopak, svetským a verejným: „*Kde spoločnosť dáva tak veľké možnosti jednotlivci, nelze považovat manželství jen za soukromou záležitost, nelze pokládat rodinu za útvar, který nemá se společností nic společného a který podléhá stejné zákonitosti jako celá společnost. V kapitalistickém světě, kde člověk člověku je vlkem, kde jedinec stojí proti společnosti, stojí také rodina proti celku. Tak jako zájem kapitalisty a dělníka je protichůdný, je protichůdný i zájem kapitalistického státu se zájmy rodiny. Teprve odstraněním vykořisťování člověka člověkem je umožněno, aby se tyto zájmy nekřížily, nýbrž aby se navzájem doplňovaly. Proto je dnes kladen tak velký důraz na to, aby i v rodině byl zájem jednotlivců uveden v soulad se zájmem společnosti a státu.*“²⁵ Rodina a manželstvo ako možné „strediská odporu voči režimu“ sa posunuli do nového štádia, resp. sa mali posunúť do nového štádia – priestoru zaujímavého pre šírenie novej ideológie a súčasne celkové ovládnutie spoločnosti. Dana Hamplová hodnotí postoj režimu k rodine ako ambivalentný, ľudovodemokratický režim na jednej strane rodinu potreboval pre naplnenie svojich cieľov, na strane druhej bola rodina jeho „nepriateľom“ a snažil sa ju oslabiť. Rodina bránila úplnému ideovému ovládnutiu jednotlivca. V istom (prechodnom?) období bolo však potrebné s manželstvom a rodinou rátať.²⁶

nou rozvoje národa. Z budovateľské práce vyrústa nová morálka. Průkopníky této nové socialistické morálky jsou naši úderníci, muži i ženy, kteří svými výkony se stávají vzorem pro ostatní. Vydáváme nový zákon, aby náš pracující lid nebyl odkázán řídit se v rodinných poměrech předpisy ovládanými morálkou vykořisťovateľské společnosti, nepřátelské pracujícímu lidu.“

Zpráva výboru ústavně-právniho k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie ministra spravodlivosti dr. Čepičky. Národní shromáždění republiky Československé 1948 - 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-10]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037004.htm>

²⁵ Zpráva výboru ústavně-právniho k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie ministra spravodlivosti dr. Čepičky. Národní shromáždění republiky Československé 1948 - 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-10]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037004.htm>

²⁶ „Každé revoluční hnutí, které si klade za cíl přestavbu společnosti, potřebuje loajální příznivce nasazené pro danou věc a rodina patří k institucím, které velký díl loajality pohltí samy pro sebe. Většina ideologií, které se snaží o radikální přeměnu způsobu života, se proto snaží

V preambule ZoRP bolo manželstvo charakterizované ako „dobrovoľné a trvalé životné spoločenstvo muža a ženy, založené zákonným spôsobom, ktoré ako základ rodiny bude v budúcnosti slúžiť záujmom všetkých jej členov i prospechu spoločnosti v súlade s jej pokrokovým vývojom“. V znení normatívneho textu zákona však legislatívna definícia manželstva chýbala.²⁷ Ivana Šošková²⁸ zastáva názor, že zákonodarcovia mohli na pojem manželstva nahliadať ako na istú notoriету, ich primárnym záujmom nebolo tento inštitút exaktne definovať, ale skôr – s poslaním vytvoriť určité „vodítko“ pre výklad celého ZoRP – poukázať na jednoznačnú odlišnosť nového „socialistického“ pohľadu na manželské a rodinné vzťahy v porovnaní s predchádzajúcim, kapitalistickým, „meštiackym“ pohľadom. V snahe o presadenie tejto novej vízie sa zákonodarcovia rozhodli pre novátorskú kompozíciu zákona.²⁹ Preambula vymedzila zmysel a účel zákona v duchu premeny manželstva a rodiny žiadanej novým politickým zriadením: „Aby boli dané predpoklady pre vytvorenie manželstva ..., aby boli uvedené do života zásady Ústavy o rovnakom postavení mužov i žien a o právach detí bez rozdielu pôvodu, a aby bola zaistená ochrana manželstva a rodiny tak, aby rodina bola zdravou základňou vývoja národa.“ Súdna prax obdobia 50. rokov sa preambuly v podstate pridržala, ako je zreteľné z rozhodnutia Krajského súdu v Prešove z roku 1952: „Manželstvo sa nebuduje na majetkovom podklade, ale má slúžiť záuj-

člověka ‚osvobodit‘ od závislosti na blízkých lidech (a tedy hlavně rodině) a napomoci tomu, aby člověk začal díky takto nově nabyté ‚svobodě‘ hledat oporu a vzory v jiném typu sociálního prostředí – třeba straně nebo politickém hnutí. Rodina je ovšem v principu revolucím nepřátelská nejen proto, že konkuruje v získávání loajality, ale rovněž proto, že v ní dochází k udržování a předáváním existujících hodnot a norem. V rodině člověk získává základní životní hodnoty a morální principy, které jsou pro něj vodítkem v dalším životě, a rodina je rovněž místem, které mu pomáhá si tyto hodnoty uchovat. Stabilizovaná rodina vytváří současně citové a sociální zázemí, potřebné jak pro děti, tak pro rodiče. Komunistický režim se snažil rodinu oslabit, a odstranit tak překážku, která bránila přestavbě společnosti podle jeho ideálů, na druhou stranu si však politické vedení kladlo za cíl udržet relativně vysokou porodnost, ať kvůli zvyšování perspektivního počtu pracovních sil či později z prestižních důvodů ve snaze dokázat, že socialistických států se nedotýká pokles porodnosti, který od 60. let zažívá Západ.“ HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu, s. 3.

²⁷ Ako po páde režimu konštatuje Viktor Knapp, išlo o typický príklad politického charakteru preambuly, preambula s definíciou manželstva totiž náležala k nenormatívnej časti právneho predpisu, ale jednoznačne slúžila k výkladu jeho politickej intencie. KNAPP, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 128.

²⁸ ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 55.

²⁹ Z formálneho hľadiska sa ZoRP členil na preambulu, tri hlavy – Manželstvo (§ 1 – § 34), Rodičia a deti (§ 35 – § 77) a Poručníctvo (§ 78 – § 90) a záverečné ustanovenie (§ 91).

mom všetkých členov a prospechu spoločnosti, aby rodina bol zdravou základňou rozvoja národa.³⁰ Prepojenie manželstva a rodiny so záujmami a prospechom spoločnosti bolo prezentované ako boj za „vyšší či spravodlivejší“ spoločenský poriadok: „Podle preambule slouží manželství jako základ rodiny zájmům všech jejích členů i prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem; i tato zásada odpovídá skutečnosti, neboť v podmínkách třídní společnosti kapitalistické, v níž jednotlivec stojí proti společnosti, také rodina stojí proti společnosti. Naproti tomu v socialismu je zájem rodiny v souladu se zájmy společnosti, rodina v socialismu netvoří oddělený celek sám pro sebe, nýbrž je kolektivem společenským, pro jehož členy jsou na prvním místě zájmy společenské, boj za vysokou produktivitu práce, boj za vyšší společenský řád.“³¹ Inými slovami povedané, rodina tu bola pre štát a nie štát pre rodinu...

Prvá hlava ZoRP upravovala vznik manželstva, práva a povinnosti manželov (vrátane úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi) a zánik manželstva rozvodom. Nové socialistické manželstvo malo spočívať na pevných citových vzťahoch, nie na „majetkovom základe“, pričom z neho vyplývali manželom určité práva a povinnosti. Jednoznačne bol odmietaný zmluvný charakter manželstva³² spájaný s buržoáznou minulosťou. ZoRP zakotvil obligatórnu civilnú formu uzavretia manželstva, pripúšťajúc aj náboženské sobášne obrady, avšak až po vykonaní civilnej formy sobáša a bez právnej relevancie.³³ Podľa § 1 ZoRP sa manželstvo uzatváralo „súhlasným vyhlásením muža a ženy pred miestnym národným výborom, že spolu vstupujú do manželstva“.³⁴ Ak toto vyhlásenie snúbencov nebolo vykonané pred miestnym národným výborom, manželstvo vôbec nevzniklo. Manželstvo sa uzatvára-

³⁰ Rozhodnutie Krajského súdu v Prešove 4 Ok 185/52.

³¹ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr Patschovej. Národní shromáždění republiky Československé 1948 - 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037002.htm>

³² BĚLOVSKÝ, P. Rodinné právo. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. (eds.). Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 467.

³³ Ustanovenie o povolení náboženských obradov sa však z politických dôvodov neobjavilo v § 1 ZoRP, ale bolo odsunuté až do § 7.

³⁴ „Prohlášení, kterým se manželstvo uzavírá, není prohlášením smluvním, nýbrž jde o prohlášení souhlasné vůle před orgánem státu, které se činí vůči tomuto orgánu, ne tedy o projev souhlasné vůle, který by si snoubenci činili vůči sobě navzájem. Forma tohoto prohlášení a jeho náležitosti nemají co činit s formou a náležitostmi projevu vůle podle občanského zákoníka. Toto prohlášení je součástí kumulativního aktu správního.“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právníký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 29.

lo verejne a slávnostným spôsobom, za prítomnosti dvoch svedkov. Prítomnosť dvoch svedkov ako „zástupcov spoločnosti“ pri obrade zdôrazňovala vážnosť a slávnosť aktu uzavretia manželstva. ZORP zakotvil štyri prekážky manželstva (od tohto pojmu sa dôvodová správa ostro dištancovala³⁵ a používala pojem „skutočnosti, ktoré bránia vzniku platného manželstva“), obsahovo však vychádzajúc z ich kánonickoprávneho základu. Práva a povinnosti manželov uvádzalo ustanovenie § 15 ZoRP, podľa ktorého mal muž aj žena v manželstve „rovnaké práva a rovnaké povinnosti“. Dobová právna veda zdôrazňovala túto „faktickú rovnosť“ manželov oproti kapitalistickej „mechanickej“ rovnosti poznačenej zásadnou hospodárskou nadvládou muža ako hlavy rodiny.³⁶ Manželia boli povinní žiť spolu, byť si verní a vzájomne si pomáhať.³⁷ Tieto zákonné ustanovenia mali viesť do života odstránenie dovtedajšieho patriarchálneho modelu nadradenosti manžela ako hlavy rodiny. Manželia vystupovali ako rovnocenní partneri a boli povinní spoločne sa starať o domácnosť a znášať náklady podľa svojich hospodárskych schopností a možností.³⁸ Uvedené riešenie bolo pomerne radikálnym z hľadiska dovtedajšej pozície ženy v rodine a v spoločnosti, pričom dôvodová správa k ZoRP sa dovoľavala priamo skúseností zo Sovietskeho zväzu.³⁹ Radikálna

³⁵ „Osнова выводитъ taxativně skutečnosti, které brání vzniku platného manželství. ... Нежде ту о старъ а прѣжитъ поемъ, т. зв. прѣкъзекъ манжелствъ, které мѣлы své оподстатнѣнъ въ праву каноническѣмъ а и за капитализму слонужили буржоасии jako вѣтанá мождностъ къ снаднѣjšиму розвазованъи споенъи муже а жены.“ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-25]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_03.htm

³⁶ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 67.

³⁷ Požiadavka vzájomnosti bola viackrát v judikatúre 50. rokov zdôrazňovanou, porovnaj napr. rozhodnutie Krajského súdu v Pardubicích č. k. 5 Ok 519/52: „Povinnost vzájemně pomoci podle §§ 15 a 19 zákona vylučuje, aby jen jednomu manželu byly uloženy povinnosti z trvajících manželství, jestliže je zjištěno, že druhý manžel svou povinnost vůbec neplní a svým chováním dává najevo, že k plnění vlastních povinností není ochoten.“ Požiadavky „žiť spolu, byť si verní a vzájomne si pomáhať“ sa nám následne objavia v ich negatívnom vyjadrení pri analyzovaní dôvodov rozvratu manželstva.

³⁸ ŠOŠKOVÁ, I. Komparatívny pohľad na majetkovoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945 – 1949, s. 905.

³⁹ „Začleňování ženy do moderního výrobního procesu je pokrokem, který souvisí se změnou výroby vůbec, a nepřiznivě důsledky pro ženu a pro rodinu nevyplývají z práce žen, nýbrž z kapitalistického vykořisťování, které je u ženy mnohem tíživější než u mužů. Ženy bývají v kapitalistických státech používány pro úmorné a vysilující práce, které nevyžadují zvláštního výcviku, a patří k nejhůře placeným kategoriím dělnictva. V kapitalistickém státě nebyla uskutečněna zásada – za stejnou práci stejnou mzdu – nýbrž naopak všude se vycházelo

premena pozície ženy ju mala pozbaviť finančnej a hmotnej závislosti na mužovi a umožniť jej prístup k výkonu profesie. Dôvodová správa k ZoRP slávnostne uvádzala: „*V zemích lidové demokracie vyrůstá nový typ ženy, který se plně podílí na pracovním úsilí národa a přitom si plně uvědomuje význam mateřství a socialistického rodinného života.*“⁴⁰ V súlade s pokrokovým vývojom sa počet žien zaradených do pracovného procesu neustále zvyšoval, žena sa mala otvoriť verejnému priestoru a vystúpiť z uzavretého kruhu rodiny. Ludovodemokratický štát potreboval nové pracovné sily, a preto cieľená propaganda využívala rétoriku oslobodenia, nezávislosti, rovnoprávnosti, ktorá (popri skutočne narastajúcej finančnej samostatnosti žien) zásadne prispeľa k premene tradičnej rurálnej spoločnosti na Slovensku.⁴¹ Keďže mal byť ZoRP v duchu novej koncepcie komplexným právnym predpisom upravujúcim nielen osobnoprávne vzťahy, ale aj majetkovoprávne vzťahy, obsahoval aj úpravu vzájomných majetkových vzťahov medzi manželmi. Základom tejto právnej úpravy sa stalo zákonné majetkové spoločenstvo posudzované ako paralela slovenskej koakvizície.⁴² Úprave zániku manželstva rozvodom

z predpokladu, že práce ženy je placena hůře než práce mužů. Ve společnosti, která buduje socialismus, začlenění ženy do výrobního procesu má zcela jiné důsledky. Podmínky, za nichž ženy pracují, se neustále zlepšují. Díky technickým a sociálním vymoženostem se žena více a více osvobozuje od stálého otročení v domácnosti, které brzdilo její duševní rozvoj. Zejména Sovětský svaz vyvíjí rozsáhlou péči o ženy a děti, podporuje je vším způsobem a vytváří takové pracovní podmínky pro ženy, že porodnost se neustále zvyšuje. Ve velké vlastenecké válce, přes útrapy, které způsobilo napadení Sovětského svazu fašistickým Německem, byly úplně zachovány všechny výhody pro pracující matky a v r. 1944 a ještě před ukončením vlastenecké války byla uzákoněna řada dalších výhod pro pracující matky a zavedena čestná vyznamenání pro matky početných rodin.“ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-25]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

⁴⁰ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-25]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

⁴¹ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-01]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

⁴² § 22 ods. 2 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve: *Získané majetky obidvoch manželov sú majetkom im spoločným (zákonné majetkové spoločenstvo).*

V literatúre často zdôrazňovaná podobnosť zákonného majetkového spoločenstva s koakvizíciou nie je celkom presná pre viaceré rozdiely v obsahu oboch inštitútov, ale aj v otázke ich samotného vzniku. Pozri kritické stanovisko Karola Planka: PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 51.

a jeho hmotnoprávnej úprave, ktorá tvorila súčasť prvej hlavy ZoRP sa bude-
me bližšie venovať v nasledujúcej kapitole.

Druhá hlava ZoRP⁴³ obsahovala rozhodujúce zásady vzťahu medzi rodič-
mi a deťmi. Najdôležitejšia zásada, ktorá sa do zákona premietla z Ústavy
9. mája, bola zásada zrovnoprávnenia všetkých detí bez ohľadu na ich pô-
vod. To viedlo k zániku doterajšieho statusu nemanželských detí, čím sa na-
plnil účel § 11 ods. 2 Ústavy 9. mája,⁴⁴ podľa ktorého „*pôvod dieťaťa nesmie
byť jeho právam na ujmu*“.⁴⁵ Základom vzťahov medzi rodičmi a deťmi sa
stal výlučne pôvod detí od rodičov, bez rozdielu, či sú rodičia spojení man-
želským zväzkom, alebo nie.⁴⁶ Druhá dôležitá zásada vychádzala z toho, že
ZoRP presne vymedzil povinnosť rodičov vo vzťahu k deťom, a to v § 35,
podľa ktorého „*rodičia sa starajú o telesný a duševný rozvoj detí, najmä sa
starajú o ich výživu a výchovu tak, aby boli náležite pripravené prispievať svo-
jou prácou, podľa svojich schopností a náklonnosťou, k prospechu spoločnosti*“.
Ustanovenie zakotvilo dôležité novum vo vzťahu k obsahovému určeniu vý-
chovy detí. Ako konštatuje dôvodová správa, zákon ukladá „*rodičom povin-
nosť výchovy detí, pri čemž súčasne dáva smernice pro tuto výchovu. V na-
stupujúci socialistické spoločnosti není nutného rozporu mezi zájmem poctivě
pracujícího jednotlivce a zájmem celku a proto stát požaduje od rodičů, aby
jejich výchova uvědoměle zaručila co největší rozvoj individuálních schopnos-
tí dítěte a současně využila těchto schopností ve prospěch celé společnosti. Vý-
chova dítěte v pracujícího člověka je nejlepší zárukou osobního štěstí dítěte. Na
rozdíl od kapitalistického zákonodárství, které spatřovalo hlavní povinnost ro-
dičů v tom, aby dětem zajistili hmotný blahobyt bez ohledu na celek, požaduje*

⁴³ 2. hlava ZoRP sa formálno-právne členila na časti – Všeobecné ustanovenia, Zistenie ot-
covstva, Rodičovská moc, Osvojenie, Vyživovacia povinnosť.

⁴⁴ Implementácia účelu § 11 ods. 2 Ústavy 9. mája bola v porovnaní s krajinami západnej
Európy v tom čase pokroková. Totiž dôležitým impulzom na zrušenie diskriminácie detí
narodených mimo manželstva v niektorých krajinách bolo až rozhodnutie Európskeho
súdu pre ľudské práva z roku 1979, ktorý vo svojom zásadnom prípade *Marckx proti Bel-
gicku* (rozhodnutie z 13. júna 1979) týkajúcom sa nelegitímnych detí (*illegitimate child*s)
konštatoval, že nie je žiadny rozdiel medzi rodinou legítimnou a prirodzenou, ktorú v kon-
krétnom prípade tvorila slobodná matka so svojím dieťaťom. DOBROVODSKÝ, R. Inter-
nacionalizácia a europeizácia rodinného práva. In: LAZAR, J. a kol. In: Občianske právo
hmotné. 1. zv. Bratislava: Iuris Libri, 2018, s. 287.

⁴⁵ Do prijatia tejto právnej úpravy boli nemanželské deti vo svojom právnom postavení
osobnoprávne a aj majetkovoprávne diskriminované z dôvodu prioritizácie legítimných po-
tomkov ako právoplatných dedičov. ŠTĚPINA, J. Rodinné právo. Praha: Právnický ústav
Mínisterstva spravodlivosti, 1958, s. 8.

⁴⁶ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. III. zväzok. Bratislava: Sloven-
ské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 76.

osnova od rodičů, aby z dětí vychovali uvědomělé budovatele nové společnosti⁴⁷. Obom rodičom patrili rovnaké práva a povinnosti, t. j. obaja rodičia mali rovnocenné postavenie a zodpovednosť vo vzťahu k výchove a výžive detí.⁴⁸ Nerovnoprávnosť manželov vo vzťahu k ich deťom sa teda odstránila a ZoRP opustil doterajšiu úpravu inštitútu otcovskej moci, ktorá oprávňovala muža ako hlavu rodiny k riadeniu výchovy detí, vrátane voľby ich povolania a správy ich majetku. Zákondarca v § 55 ZoRP zdôraznil postavenie oboch rodičov vo vzťahu k ich deťom, keď uviedol, že „*rodičovská moc patrí obom rodičom*“, bez ohľadu na to, či rodičia sú manželmi alebo nie. Doterajšia tzv. otcovská moc sa premenila na moc rodičovskú.⁴⁹ Rodičovská moc mala byť

⁴⁷ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-25]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_04.htm Upresnenie podáva aj výklad právnej vedy: „*Tím, že zákon vyzvedá na první místo výchovu dětí k práci jako prameni blahobytu celé pracující pospolitosti, nemají být nijak zanedbávány ostatní stránky rodičovské péče o duševní rozvoj dítěte. Láska k pravdě, k vlasti, k přírodě, k umění, úcta k zákonům lidové demokracie, vypěstování citů přátelství ke všem pracujícím, to jsou některé z mnoha stránek výchovy mravní, společenské a kulturní, tedy výchovy, řízené v souladu s vědeckým světovým názorem, jejíž základy dávají rodiče dětem pro celý život a jež všechny je proto třeba zahrnout pod široký pojem vychovatelské povinnosti.*“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právníký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 150.

V zhode s uvedeným judikovali aj sudy, napr. Krajský súd Brno v rozhodnutí 9 Ok 143/51: „*Dnešní společnost má vrcholný zájem na tom, aby děti byly vychovávány oběma rodiči společně, pokud ovšem rodina splňuje výchovné úkoly v pokrokovém duchu;*“ Krajský súd Praha v rozhodnutí 17 Ok 23/52: „*Po stránce tělesné je tedy rozhodné, zda budou tělesné potřeby dítěte náležitě opatřeny, a po stránce duševní rozhoduje, zda rodič, mající bezprostřední výchovný vliv, bude v dětech rozvíjet vlastnosti nutné pro každého člena socialistické společnosti a zejména v nich pěstovat lásku k lidově demokratické vlasti;*“ Krajský súd Karlovy Vary v rozhodnutí 7 Ok 387/51: „*Důležitý je zejména požadavek, aby dítě bylo vychovááno v řádného člena socialistické společnosti, aby tedy vedle výchovy k práci bylo vedeno k lásce k rodičům, k vlasti, i k přátelskému poměru ke všem pracujícím;*“ Krajský súd České Budějovice v rozhodnutí 6 Ok 136/51: „*Při uvažování o tom, komu z rodičů má být svěřeno dítě do výchovy, nebo při určování styku rodiče s dítětem, v jehož výchově dítě není, je nutno přihlídnout zejména též ke kladnému postoji rodiče k budovatelskému úsilí pracujícího lidu, neboť tento postoj skýtá nejlepší záruku toho, že rodič se bude i o výchovu dítěte starat tak, aby dítě bylo náležitě připraveno přispívat svou prací podle svých schopností a náklonností k prospěchu společnosti;*“ Krajský súd České Budějovice v rozhodnutí 6 Ok 140/51: „*Při rozhodování o tom, který z obou rodičů je schopnější k výchově dítěte, je nutno přihlížet zejména k postoji rodičů k lidově demokratickému zřízení, neboť výchovná práce rodičů musí mít i náplň ideově politickou.*“

⁴⁸ HOLUB, M. Zákon o rodině a předpisy souvisící. Praha: Panorama, 1986, s. 17.

⁴⁹ RADIMSKÝ, J., RADVANOVÁ, S. a kol. Zákon o rodině – Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 9.

vykonávaná tak „ako to vyžaduje záujem detí a prospech spoločnosti“.⁵⁰ Úprava vyživovacej povinnosti bola v zákone definovaná ako povinnosť oboch rodičov. Poskytovanie prostriedkov na výživu a výchovu dieťaťa mohlo byť vyvážené sčasti alebo úplne osobným výkonom starostlivosti o dieťa. Radikálnou zmenou oproti predchádzajúcemu obdobiu prešlo osvojenie, na čo ideologicky podfarbene poukázala aj dôvodová správa: „Pro budoucnost nebude již osvojení právním prostředkem k tomu, jak z nedostatku jiných možností zachovat rodinu jako kapitalistickou buňku, t. j. zajistit přechod rodinného kapitálu na osobu rodině zavázanou. Nové pojetí osvojení naopak umožní pomoci společnosti při výchově jejího dorostu tam, kde o jeho řádnou výchovu nemůže být dobře postaráno jinak, než v řádné rodině ochotné převzít tento společenský úkol na sebe.“⁵¹ Základným rozdielom oproti predošlej úprave bolo, že osvojiť si bolo možné už len osobu maloletú s cieľom zabezpečiť tejto osobe ochranu a rodinné prostredie. Ďalšou zmenou bolo, že osvojenie nevznikalo viac zmluvou, ale jedine súdnym výrokom. Súd posudzoval, či v danom konkrétnom prípade boli dané zákonom predpísané podmienky pre osvojenie.⁵²

V tretej hlave ZoRP sa novým spôsobom upravilo poručníctvo (poručenstvo). Poručník sa v zmysle § 78 ZoRP mal starať o neplnoletú osobu a o jej majetok namiesto jej rodičov s tým, že výkon poručníctva podliehal dozoru súdu.

Súčasne so ZoRP bol prijatý naň nadväzujúci zákon č. 266/1949 Zb. o dočasných zmenách v niektorých občianskych veciach právnych, obsahujúci okrem iného dôležitú intertemporálne a derogačnú normu.⁵³ Zákon znížil hranicu plnoletosti na 18 rokov v súlade s ustanoveniami Ústavy 9. mája a upravil množstvo rodinnoprávnych vzťahov tak z hľadiska hmotného, ako aj procesného práva.⁵⁴ Zákon zrušil relevantnú na Slovensku platnú pô-

⁵⁰ § 53 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.

⁵¹ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-25]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_04.htm

⁵² TRÁMEROVÁ, M. Niekoľko poznámok k otázke osvojenia. *Právny obzor*. 1959, roč. 42, s. 294 – 295.

⁵³ Prijatie predmetnej špeciálnej právnej normy si vyžiadali neukončené kodifikačné práce na novom Občianskom zákonníku a na novom Občianskom súdnom poriadku.

⁵⁴ V konaní o rozvod manželstva (resp. vo všetkých manželských sporoch) v zmysle § 7 a § 11 zákona o dočasných zmenách v niektorých občianskoprávných veciach sa ustanovili nové procesné pravidlá, ktoré bližšie približujeme v kapitole „Konanie o rozvod manželstva“.

vodom uhorskú úpravu, najmä zák. čl. XXIII/1874 o plnoletosti žien, zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve, časť zák. čl. I/1911 (Občiansky sporový poriadok); československú úpravu v podobe zákona č. 320/1919 Zb. z. a n., ktorým sa menia ustanovenia občianskeho práva o obradnostiach smluvy manželskej, o rozluke a o prekážkach manželstva a zákona 447/1919 Zb. z. a n., ktorým sa snižuje vek neplnoletosti (čím v podstate suploval chýbajúce derogačné ustanovenie v ZoRP). Derogačné ustanovenie § 46 riešilo aj osobitost právneho vývoja na území Slovenska a zrušilo aj „všetky ustanovenia o veciach, upravených týmto zákonom a zákonom o rodinnom práve, počítajúc v to aj právo obyčajové, či už plynúce zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov“.

Počas svojej účinnosti bol ZoRP novelizovaný dvakrát priamo. Tretia novela – zákon č. 46/1959 Zb. novelizovala ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku z r. 1950 a zasiahla aj do hmotnoprávnej úpravy (prenesenie rozhodovania o úprave práv a povinností rodičov k maloletým deťom na čas po rozvode z opatrovníckeho súdu na rozvodový súd). Právnej úpravy rozvodu manželstva sa podstatne dotkla prvá novelizácia zákona, ku ktorej došlo zákonným opatrením Predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode, ktorá obmedzila pôsobenie princípu viny. Druhá novelizácia uskutočnená zákonom č. 15/1958 Zb. zmenila právnu úpravu osvojenia.⁵⁵ ZoRP platil do 31. marca 1964, kedy bol nahradený zákonom o rodine č. 94/1963 Zb.

* * *

V manželských sporoch nebolo možné uplatňovať iné nároky než nároky na úhradu osobných potrieb manželov.

Podľa § 28 – § 30 prechodných a záverečných ustanovení právne následky súdnych výrokov, ktorými už bol právoplatne vyslovený rozvod od stola a lože, zostávali nedotknuté; pre nároky na úhradu osobných potrieb obidvoch manželov sa stali smerodajné ustanovenia zákona o rodinnom práve. V konaní o rozvod podľa zákona o rodinnom práve bolo možné použiť dôkazy vykonané v konaní o rozvod od stola a lože. V sporoch o rozluke manželstva, ktoré neboli právoplatne skončené, pokračoval súd v konaní, akoby išlo o konanie o rozvod podľa zákona o rodinnom práve. Ak bol v takom spore uplatnený majetkový nárok, súd rozhodol zároveň aj o tomto nároku. V sporoch o rozvod od stola a lože zatiaľ právoplatne neskončených mal súd vyzvať žalobcu, aby v lehote, ktorú určil, prispôbil žalobu ustanoveniu zákona o rodinnom práve. V konaní súd pokračoval, ak žalobca svoju žalobu prispôbil novej právnej úprave.

⁵⁵ Do zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve sa zaviedol ďalší druh osvojenia, pri ktorom sa osvojiteľia zapísali do matriky namiesto biologických rodičov – tzv. nezrušiteľné osvojenie.

Aká právna úprava zániku manželstva *inter vivos* predchádzala novej ľudovodemokratickej úprave? Aké „buržoázne“ právo sa malo v podstate zrušiť?

Rodinné právo platné na území Slovenska ako súčasť Uhorska prešlo v druhej polovici 19. storočia pomerne zásadnou premenou, a to tak z formálnej, ako aj z materiálnej stránky. Politické požiadavky jeho sekularizácie zahrnuli riešenie otázok formy uzavierania manželstva⁵⁶ (civilná versus cirkevná forma) a spôsobu zániku manželstva *inter vivos* (prípustnosť rozluky manželstva). Cieľom procesu sekularizácie bolo regulovať vplyv katolíckej cirkvi,⁵⁷ obmedziť jej moc v štáte a vplyv na jeho občanov. Presadzoval sa nový „moderný“⁵⁸ náhľad na manželstvo ako na občianskoprávny inštitút, s čím sa spájala aj radikálna zmena právnej úpravy.

Medzníkom pre vývoj právnej úpravy manželského práva na území Slovenska sa stalo prijatie zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve,⁵⁹ ktorý zostal na slovenskom území ako časti Československej republiky v platnosti až do konca roku 1949 (s jednou čiastočnou novelizáciou v podobe zákona č. 320/1919 Zb. z. a n.). Prijatie tejto na danú dobu a európske pomery radikálnej právnej úpravy bolo v Uhorsku poznačené búrlivými udalosťami, nepokojmi, demonštráciami, šarvátkami a provokáciami. V politickej hre bola zdôrazňovaná idea pokroku oproti kritizovanému „konzervatívne spiatocníctvu“. Charakter manželstva ako občianskoprávneho inštitútu bol konfrontovaný s chápaním manželstva ako sviatosti. Rozlučiteľnosť manželstva chápaná ako „požiadavka doby“ bola konfrontovaná s kresťanstvom presadzovaným konceptom nerozlučiteľnosti.⁶⁰ Vo vzťahu k deťom sa začala pre-

⁵⁶ Zákonodarstvo z dôb rakúsko-uhorského dualizmu sa bezprostredne pričínilo o sekularizáciu manželského osobného práva a o definitívne ustálenie právomoci svetských súdov v otázkach manželského práva. ŠVECOVÁ, A. Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). *Revue církevního práva*. 2015, roč. 21, s. 25.

⁵⁷ MALINIAKOVÁ E. Zákon o manželskom práve a parlamentné rozpravy v Uhorsku v roku 1894. *Forum Historiae*. 2015, roč. 9, č. 1, s. 92 – 93.

⁵⁸ Prvok „modernity“ vo význame „novosti“ bude opätovne zdôrazňovať ľudovodemokratický zákonodarca a právna veda v 50. rokoch 20. storočia, vymedzujú sa voči starému kapitalistickému buržoáznemu právu a jeho chápaniu manželstva a rodiny.

⁵⁹ Nadväzujúcimi úpravami boli zák. čl. XXXII/1894 o náboženskom vyznaní detí a XXXIII/1894 o matrikách.

⁶⁰ LACLAVÍKOVÁ, M. Vznik manželstva na počiatku 20. storočia a tradície vidieckej komunity. In: LETKOVÁ, A. (ed.). Právne tradície strednej a východnej Európy: Zborník z konferencie V. česko-slovenské právnohistorické stretnutie doktorandov a postdoktorandov konanej dňa 30. 6. 2017 v Bratislave. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2017, s. 65 – 66.

hodnocovať otázka určenia náboženského vierovyznania detí. Ústrednou požiadavkou liberálnych kruhov bola premena manželstva – manželstvo sa malo stať zmluvou, ktorej uzavretie, ale aj rozviazanie malo patriť do kompetencie štátu a jeho orgánov.⁶¹ Odbornejšou a z hľadiska práva oprávnenou bola požiadavka zjednotenia predpisov manželského práva.⁶² Uhorsko bolo totiž, aj vzhľadom na svoje národnostné zloženie, charakteristické mimoriadnou rôznorodosťou konfesiónálnych manželskoprávných systémov, vcelku ich totiž na tomto území koncom 19. storočia platilo deväť.⁶³ Napätie na politickej scéne, ale aj v celej spoločnosti kulminovalo v rokoch 1890 – 1895.⁶⁴ Prvý návrh zákona o povinnom civilnom sobáši z roku 1892 viedol k demisii vlády grófa Gyulu Szapáryho (1890 – 1892). Druhý návrh bol podaný a schválený v roku 1894 a stal sa jednou zo zásadných úprav kabinetu ministerského predsedu S. Wekerleho.⁶⁵

⁶¹ Bližšie LANCZOVÁ, I. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska. Praha: Leges, 2018, s. 15 – 18.

⁶² LANCZOVÁ, I. Legálna separácia manželov – právo-historický exkurz. In: TUROŠÍK, M., ŠEVČÍKOVÁ, A. (eds.). Zborník z II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Banskobystrické dni práva na tému Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonosti ako determinant právneho štátu. Sekcia dejín štátu a práva a teórie práva. Banská Bystrica: Belianum, 2017, s. 63.

⁶³ Manželské právo katolíckej cirkvi sa riadilo predpismi kánonického práva, srbskí pravoslávni veriaci vychádzali zo zákonníka Kormčaja kniha, rumunskí pravoslávni veriaci z právnych zbierok Pravila a Pidalion. Evanjelické cirkvi augsburského a helvétskeho vyznania sa v oblasti manželského práva riadili Jozefínskym patentom a patrili pod svetské súdnictvo. Zvláštne postavenie sedmohradských reformovaných cirkví dokladá aj existencia samostatných príručiek pre manželské právo: sedmohradská reformovaná cirkev sa v tejto oblasti riadila knihou Petra Boda: *Synopsis iuris connubialis* a sedmohradská evanjelická cirkev augsburského vyznania zasa sobášnym poriadkom z roku 1870 nazvaným *Eheordnung*, unitári mali svoj *Unitáriusi egyházi törvény a házassági jogról* a židia mali okrem vlastných predpisov rešpektovať nariadenie dvorskej kancelárie z roku 1863. MÚCSKA, V. Vývoj manželského práva na území Slovenska od najstarších čias do konca 20. storočia. In: Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí. Martin: Slovenská genealogická spoločnosť, 2004, s. 35.

⁶⁴ Vatikánske noviny *L'Osservatore Romano* 24. februára 1894 uverejnili túto správu: „*Vo všetkých politických kruhoch, a to aj tých, ktoré sú mimo parlamentnej sféry, prevláda taký nepokoj, dokonca až podráždenie mysle, ktoré nikdy nevládlo priebehu rokovaniu o zmiešaných manželstvách, ani v priebehu rokovanií o vojenských právnych predpisoch či o administratívnej reforme. Už viac týždňov na všetkých verejných miestach, ako aj v súkromných domoch sa nehovorí o inom, ako o civilnom sobáši. Kamkoľvek idete, či už si vypíť pohár piva, alebo do kaviarne popíjať šálku kávy, nemáte pokoj: dokonca aj poslíčkovia na námestí a lampári nehovoria o ničom inom, ako o civilnom sobáši.*“ Citované podľa: MALINIÁKOVÁ, E. Zákon o manželskom práve a parlamentné rozpravy v Uhorsku v roku 1894, s. 97.

⁶⁵ Dolná snemovňa prijala vládny návrh v pomere hlasov 281 za a 106 proti. Horná snemovňa začala o návrhu rokovať 7. mája 1894 a po štvordňovom rokovaní návrh zákona

Zákonný článok o manželskom práve sa vyhol definovaniu inštitútu manželstva, i keď jeho jasné ohraničenie od sviatostného chápania inštitútu manželstva a príklon k civilnému zmluvnému chápaniu bol viac než zrejmy.⁶⁶ Právna veda daného obdobia sa viac-menej ustálila na chápaní manželstva ako zmluvy.⁶⁷ Zavedenie **obligatórnej civilnej formy uzavretia manželstva a zakotvenie rozlučiteľnosti manželstva za života manželov** ako výsledok stretu liberalizmu a konzervativizmu sa spojilo so stretom politickým, konkrétne stretom o podobu štátu.⁶⁸ Ako konštatuje Ivana Šošková *tento „zápas“ sa nakoniec skončil presadením názoru, že štát má manželstvá regulovať, a tým pádom ustanovil aj ním požadované formálne náležitosti.*⁶⁹ Nedefinovanie manželstva (zmluva versus sviatosť) bolo teda kompromisným riešením.

Revolučnou bola aj úprava rozlučiteľnosti manželstva. MZ rozlišoval medzi absolútnym zánikom manželstva a relatívnym zánikom manželstva. K absolútnemu zániku manželstva dochádzalo v prípade smrti jedného z manželov a v prípade súdom vyriešeného výroku o rozluke manželstva. Rozluka manželstva ako definitívny zánik manželstva vyžadovala „*hrubé previnenie*

v hornej snemovni neprešiel (za hlasovalo 118 a proti bolo 140 členov hornej snemovne). Návrh zákona o manželskom práve sa vrátil na prerokovanie do dolnej snemovne, ktorá ho 21. mája 1894 opätovne schválila. Politická kríza a aj nezhody medzi predsedom vlády Wekerlem a panovníkom Františkom Jozefom narastali. K opätovnému prerokovaniu návrhu v hornej snemovni došlo 21. júna 1894 a výsledok hlasovania tesne (v pomere hlasov 128 za a 124 proti) rozhodol o prijatí vládneho návrhu manželského zákona. Za pokračujúcej politickej krízy panovník František Jozef po dlhom „mlčaní“ 9. decembra 1894 sankcionoval ďalekosiahlu reformu manželského a rodinného práva stelesnenú do troch úprav (zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve; zák. čl. XXXII/1894 o náboženskom vyznaní detí a XXXIII/1894 o matrikách). Wekerleho vláda krátko na to podala demisiu. Bližšie MALINIAKOVÁ, E. Zákon o manželskom práve a parlamentné rozpravy v Uhorsku v roku 1894, s. 99 a n.

⁶⁶ Dôvodová správa k vládneho návrhu zákona o manželskom práve manželstvo ponímala skôr ako morálne spoločenstvo, ochranu ktorého mal garantovať štát spôsobom uznávaným autonómiu strán. HERGER, E. The Introduction of Secular Divorce Law in Hungary, 1895 – 1918. Social and Legal Consequences for Women. *Journal on European History of Law*. 2012, č. 2, s. 138.

⁶⁷ Osobitne možno spomenúť názory Sztehla, Raffaya a Csákyho. Bližšie sa téme venoval aj HENNER, K. O uherském právu manželském. Praha: Nákladem vlastním. Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, 1904, s. 71.

⁶⁸ Išlo o stret snáh o novú podobu nacionálneho a na liberálnych základoch budovaného uhorského štátu na jednej strane a snáh o zachovanie všetkého „starobyľého“ na strane druhej. GÁBRIŠ, T. Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 50.

⁶⁹ ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie rodinného práva 1949. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 49.

jedného alebo oboch manželov proti povinnostiam manželským, ktorých plnenie štát vôbec vynútiť nemôže pre ich povahu príliš delikátnu“.⁷⁰ Taxatívne stanovenými dôvodmi absolútneho zániku manželstva (podľa štatistických údajov žalobu o rozluku manželstva častejšie podával muž) boli: cudzoložstvo (§ 76), úmyselné opustenie manžela bez právnej príčiny v určitom trvaní (§ 77),⁷¹ úmyselné konanie proti životu a zdraviu manžela (§ 78), uloženie trestu smrti alebo trestu odňatia slobody minimálne na päť rokov za predpokladu nevedomosti druhého manžela o spáchaní trestného činu pred vstupom do manželstva (§ 79), úmyselné a závažné konanie v rozpore s povinnostami manžela, navádzanie dieťaťa z rodiny manžela na trestný čin alebo nemravný život, vedenie nemravného života a trest odňatia slobody v dobe trvania kratšej než päť rokov (§ 80).⁷² Z uvedených dôvodov mohol ktorýkoľvek z manželov podať žalobu o rozlúčenie manželstva.⁷³ O rozlúčenie manželstva nemohol žiadať ten z manželov „kto k previneniu svojho manžela privolil alebo sa tohto zúčastnil“.⁷⁴ Právo domáhať sa rozlúčenia manželstva zanikalo, ak „manžel manželovi previnenie odpustil“, a to aj počas sporu.⁷⁵ Spoločná vôľa manželov ukončiť manželstvo dohodou zo zákona nebola možná.

Zaujímavé štatistické údaje týkajúce sa uplatnenia jednotlivých rozlukových dôvodov v súdnej praxi obdobia rokov 1898 – 1906 podáva vo svojej monografii *Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska* Ingrid Lanczová.⁷⁶ Najmenej manželstiev bolo rozlúčených na základe § 79 MZ (z dôvodu uloženia trestu smrti alebo trestu odňatia slobody manželovi mi-

⁷⁰ HENNER, K. O uherském právu manželském. Praha: Tisk Aloisa Wiesnera, 1904, s. 87.

⁷¹ Podľa § 77 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: „Rozlúčenie manželstva môže žiadať manžel, ktorého jeho manžel úmyselne a bez odôvodnenej príčiny opustil a) keď manžel narušujúci manželské spolužitie po šiestich mesiacoch, rátając od opustenia manžela, súdnym uznesením bol zaviazaný obnoviť manželské spolužitie a tomuto uzneseniu do lehoty, súdne ustálenej, bez ospravedlnenia nevyhovel; b) keď manžel narušujúci manželské spolužitie, ktorého pobyt najmenej od roka nie je známy, súdnou vyhláškou bol vyzvaný, aby manželské spolužitie do roka obnovil a tejto vyhláške bez ospravedlnenia nevyhovel.“

⁷² LANCZOVÁ, I. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska, s. 22.

⁷³ § 83 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: „V prípadoch §§-ov 76, 78, 79 a 80 bolo možné žalobu podať do šiestich mesiacov, počítając odo dňa, kedy sa manžel o previnení alebo v prípadoch §-u 79 a § 80 bod d) o trestnom rozsudku dozvedel. Ak bol manžel postihnutý v podaní žaloby vyššou mocou alebo nespôsobilý ku konaniu, priebeh lehoty preňho, ako aj pre zákonného zástupcu spočíval, pokiaľ prekážka trvala. Po desiatich rokoch od previnenia, prípadne od nadobudnutia právoplatnosti trestného rozsudku, žaloba o rozlúčenie nie je prípustná.“

⁷⁴ § 81 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve.

⁷⁵ § 82 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve.

⁷⁶ LANCZOVÁ, I. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska, s. 48 – 49.

nimálne na päť rokov, a to 57 manželstiev); druhým najmenej využívaným dôvodom bolo úmyselné konanie proti životu a zdraviu manžela podľa § 78 MZ (72 manželstiev) a tretím dôvodom bolo cudzoložstvo, pre ktorý bolo rozlúčených 114 manželstiev. Naopak, najviac manželstiev bolo v uvedenom období rozlúčených podľa § 77 MZ, t. j. zlomyseľné opustenie manžela bez odôvodnenej príčiny (14 622 manželstiev)⁷⁷ a podľa § 80 MZ (7 150 manželstiev). Je dôležité si však uvedomiť, že tieto štatistické údaje nie vždy presne odrzkadľovali skutočný dôvod, pre ktorý sa manželstvo rozpadlo. Manželia sa v záujme „slušného rozvodu“ dohodli na vyhovujúcom rozlukovom dôvode (osobitne obchádzaným dôvodom bolo cudzoložstvo).

Súčasťou rozsudku o rozluke manželstva bolo určenie manželského partnera, ktorý niesol vinu na rozlúčení manželstva. Ak bolo manželstvo rozlúčené následkom vzájomnej žaloby z viny oboch manželov, v zmysle § 85 MZ „*sudca obidvoch manželov vyhlásil za vinných*“. Vynesená vina mala následne dosah na zverenie maloletých detí do starostlivosti⁷⁸; maloleté deti staršie ako sedem rokov boli vždy zverené do starostlivosti nevinného rodiča, a ak boli vinní obaja manželia, chlapci pripadli otcovi a dievčatá matke.⁷⁹ Deti do siedmeho roku života však v zásade zostávali u matky, ak sa manželia nedohodli inak.

Zistenie viny na strane manžela malo význam aj vo vzťahu k vyživovacej povinnosti manželky. Výživné totiž patrilo len manželke (nie manželovi), ktorá bola nevinná z prerušenia manželského života alebo z rozpadu manželstva.⁸⁰ Vyživovacia povinnosť zanikala vstupom manželky do nového

⁷⁷ Podľa § 77 písm. a) zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve bolo rozvedených 13 643 manželstiev a podľa § 77 písm. b) zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve bolo rozvedených 979 manželstiev

⁷⁸ § 95 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: *Sudca v rozlukovom rozsudku rozhodne aj o umiestnení a o výžive spoločných maloletých detí.*

⁷⁹ § 95 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: *Sudca, všímajúc si viny a iných osobných okolností rodičov, môže s ohľadom na záujem detí učiniť opatrenie aj odchyľne od dohody rodičov a od vyššie uvedených pravidiel môže deti zveriť aj do opatery tretej osoby.*

⁸⁰ Právo platné pred rokom 1918 vychádzalo takmer výlučne z konštrukcie vyživovacej povinnosti manžela voči manželke. Opačný nárok, t. j. vyživovaciu povinnosť manželky voči manželovi právo neupravovalo. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia, keď už aj ženy začali byť ekonomicky samostatnejšie sa v súdnej praxi objavili prípady priznania výživného manželovi voči manželke. V rozhodnutí č. 2930/1918 Kráľovská kúria vyriekla, že: „*Manželka je povinná plniť si vyživovaciu povinnosť v spoločnej domácnosti v prvom rade in natura. Alimenty totiž môže manžel požadovať len vtedy, keď z viny manželky žije oddelene.*“ Rozhodnutie Kráľovskej kúrie z 2. októbra 1918 č. P III 2930/1918. Citované podľa: FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A. Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998, s. 433 – 434.

manželstva (§ 93), smrťou manželky, smrťou manžela (a vznikom vdovského práva), tzv. nehodným správaním sa manželky, zrieknutím sa výživného a obnovením manželského spolužitia. Ďalšou podstatnou črtou nároku na výživné bol predpoklad, že vlastné príjmy manželky nestačili na jej výživu, čo sa však s prihliadnutím na stálu súdnu prax modifikovalo, manžel totiž nebol vyživovacej povinnosti voči manželke zbavený ani vtedy, ak mali obaja rovnaké príjmy. Manžel vinný rozlukou manželstva alebo separáciou od stola a lôžka bol povinný plniť alimentáciu povinnosť voči manželke primerane podľa svojho majetkového a spoločenského postavenia. Výživné (či už definitívne alebo dočasné) bolo potrebné platiť spravidla mesačne vopred (§ 90) s možnosťou jeho zabezpečenia.⁸¹ O výške výživného rozhodoval súd v prípade, ak sa na nej manželia nedohodli s tým, že manželka sa mohla výživného aj zriecť. Vina mala dosah aj na vrátenie darov, nevinný manžel mohol požadovať od manžela vinného, aby mu vrátil dary darované počas manželstva alebo pred manželstvom v súvislosti so vstupom doň, a ak to už nebolo možné, nahradil ich hodnotu.⁸² Ak boli obaja manželia vyhlásení za vinných, vrátenia týchto darov sa nebolo možné domáhať. Ak bolo manželstvo rozlúčené z dôvodu nevery, vinnému manželovi sa v zmysle § 85 MZ „v rozsudku o rozlúčení zakázalo vstúpiť do manželstva s tou osobou, s ktorou sa dopustil cudzoložstva“. Vyhlásenie viny malo určitý vplyv aj na zmenu spoločenského statusu vinného manžela a na spoločenskú mienku o ňom. Keďže rozlukové dôvody boli spojené buď s trestnou činnosťou, alebo s nemorálnym správaním mali potenciál stigmatizovať vinného manžela, resp. ho odsúvať na okraj spoločnosti.⁸³

MZ ponechal kánonický inštitút – separáciu od stola a lôžka, ktorá nepriťahovala právny zánik manželstva s možnosťou uzavrieť manželstvo nové, rušila však povinnosť spoločného manželského života. Nadalej trvala povinnosť vernosti a povinnosť vzájomnej pomoci. Separácia od stola a lôžka bola

⁸¹ § 90 zák. čl. XXXI/1894: *Za vinného vyhlásený muž zodpovedave svojmu majetkovému položeniu a spoločenskému postaveniu povinný je nevinnú ženu vydržať, nakoľko k takému vydržaniu sa nestačí ženin dôchodok. Vydržovanie platiť treba hotovými peniazmi napred a z pravidiel v mesačných čiastkach. Vydržovanie na ženinu žiadosť muž povinný je poistiť.* Porovnaj rozhodnutie Kráľovskej kúrie č. P III 167/1917, podľa ktorého vlastný majetok alebo osobitné príjmy ženy ovplyvňujú mieru, ale nie existenciu vyživovacej povinnosti. ALMÁSI, A. Ungarisches Privatrecht. Band I. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter, 1922, s. 197.

⁸² § 89 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve.

⁸³ LANCZOVÁ, I. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska, s. 54 – 55.

prípustná z rovnakých dôvodov ako rozluka manželstva.⁸⁴ Manželia mohli manželské spolužitie kedykoľvek obnoviť (§ 106 MZ). Obnovením manželského spolužitia zo strany manželov dochádzalo k zrušeniu separácie od stola a lôžka, avšak až po oznámení tejto skutočnosti súdu.⁸⁵ Faktické spolužitie manželov, ktoré nebolo oznámené súdu, sa za obnovenie manželského spolužitia nepovažovalo. V prípade, ak k obnoveniu manželského spolužitia nedošlo do zákonom ustanovenej lehoty, t. j. do dvoch rokov od právoplatnosti rozsudku o separácii od stola a lôžka, mohol ktorýkoľvek z manželov požiadať súd, aby zmenil rozsudok o separácii od stola a lôžka na rozsudok o rozluke manželstva. Manželka mala právo uplatniť si počas konania o separáciu od stola a lôžka žalobou voči manželovi nárok na dočasné výživné. Nárok na dočasné výživné zanikal v prípade obnovenia manželského spolužitia, ale aj v dôsledku správania, ktoré neprináležalo vydatej žene (napr. nevera, správanie v rozpore s dobrými mravmi).⁸⁶

Zásadná zmena, s ktorou sa manželské (širšie aj rodinné) právo na konci 19. a začiatku 20. storočia na území Slovenska vyrovnávalo, nemala na súdobú slovenskú rurálnu spoločnosť tak radikálny vplyv, aký by sa dalo očakávať. V slovenskom prostredí tradične spätom s kresťanstvom manželstvo prežívalo ako inštitút v podobe sviatosti a jeho rozlučiteľnosť bola vnímaná skôr negatívne. Ako konštatuje Ingrid Lanczová: „Podľa štatistík sa počet 3,3 % manželstiev zaniknutých rozvodom v 20. rokoch zvýšil na 5,2 % v 30. rokoch, čo je minimálny vzrast pre ľudí žijúcich v tomto období ... v porovnaní s predchádzajúcim obdobím išlo ... o nárast a z globálneho hľadiska predstavovali začiatok v zásade kontinuálne stúpajúcej krivky rozvodovosti. Možno tak povedať, že zmeny v spoločnosti počas účinnosti manželského zákona prebiehali,

⁸⁴ § 105 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: §§-ov 75 – 87, 89 – 92, 95 – 98, 101 – 103 tohto zákona je potrebné primerane použiť pri rozvode od stola a lôžka.

⁸⁵ § 106 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: Ak oznámia manželia súdu, v spore pokračujúceho, obnovenie manželského spolužitia, od doby oznámenia prestávajú právne následky rozvodu od stola a lôžka.

⁸⁶ Zásadné rozhodnutie Kráľovskej kúrie zo 14. novembra 1916 č. P. III. 5483/1916, č. 410: „Je právnym pravidlom, Kúriou stále sledovaným, že manželka oddelene od manžela žijúca nemôže žiadať výživné, jestli sa stala výživného nehodnou takým svojím chovaním, ktoré sa nesluší pre vydatú ženu. A platí toto právne pravidlo aj pre ten prípad, keď je možno skutočnosť oddeleného žitia odvodiť výlučne z chovania sa manželovho,-- a keď manželka sa chová takým spôsobom, ktorý ju činí z manželského výživného nehodnou len pozdejšie, to jest v dobe po rozchode manželov.“ Citované podľa FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A. (ed.). Zásadné rozhodnutia býv. uh. Kr. Kúrie (do 28./X. 1918) a Najvyššieho súdu Československej republiky (do r. 1926) vo veciach občianskych z oboru práva súkromného. Bratislava: Právnická Jednota na Slovensku, 1927, s. 777.

avšak jednotlivo, častejšie v menšom mestskom prostredí, u nerolníkov, u intelektuálov, u bohatších a širšia vrstva spoločnosti bola naklonená tradičnému, v čo najväčšej možnej miere nemennému usporiadaniu vzťahov.⁸⁷

V Čechách, na Morave a v Sliezske, ktoré patrili do rakúskej časti monarchie, platil Všeobecný rakúsky občiansky zákonník (ABGB), v znení jeho troch doplnujúcich noviel č. 276/1914, č. 208/1915 a č. 69/1916 ř. z. ABGB upravoval manželské a rodinné pomery v § 44 až § 136 a na rozdiel od uhorského MZ vychádzal z konfesijného hľadiska. V § 44 obsahol definíciu manželstva, podľa ktorej: *„Rodinné pomery sa zakladajú manželskou zmluvou. V manželskej zmluve dve osoby rôzneho pohlavia prejavujú podľa zákona svoju vôľu, že budú žiť v nerozlučnom spoločenstve, plodiť deti, vychovávať ich a poskytovať si vzájomnú pomoc.“* Na manželstvo tak nazeral ako na „manželskú zmluvu“, ktorej uzavretím sa manželia zaväzujú k plneniu vzájomných povinností.⁸⁸ Konceptia manželstva (podobne, ako aj v uhorskom práve) vychádzala zo zreteľného preferovania právneho postavenia muža, čo sa prejavovalo vo vzájomnom nerovnoprávnom postavení muža a ženy. Podľa § 91 ABGB: *„Muž je hlava rodiny ... prináleží mu obzvlášť právo viesť domácnosť; je však tiež povinný poskytovať manželke podľa svojho majetku slušnú výživu a zastupovať ju vo všetkých veciach.“* Žena bola v zmysle § 92 ABGB *„povinná nasledovať svojho muža do jeho bydliska, pomáhať mu v domácnosti a v hospodárení, pokiaľ to vyžaduje domáci poriadok aj sama plniť a starať sa, aby boli plnené nariadenia svojho muža“*.⁸⁹ V prípade zániku manželstva prichádzala do úvahy buď smrť jedného z manželov, vyhlásenie jedného z manželov za mŕtveho, alebo rozluka manželstva, ktorá sa vzhľadom na konfesijné hľadisko pripúšťala len u nekatolíkov. Pre katolíkov bola v duchu kanonických predpisov, kde sa manželstvo vnímalo ako sviatosť, rozluka manželstva

⁸⁷ LANCZOVÁ, I. Manželský zákon očami a praxou slovenského ľudu. In: LACLAVÍKOVÁ, M., VYŠNÝ, P. (eds.). Právno-historické trendy a výhlady IV. (periodicky vydávaný zborník s príspevkami z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 20. – 21. septembra 2018 v Trnave pod názvom Štát a právo v prevratových súkoliach času uskutočnenej v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2018 „Právny štát – medzi vedou a umením“). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 276.

⁸⁸ Okrem rakúskeho práva konsenzuálnosť uzavretia manželstva výslovne vyjadroval aj nemecký občiansky zákonník (§ 1310 ods. 1 BGB). Porovnaj DOBROVODSKÝ, R. Internacionalizácia a europeizácia rodinného práva. In: LAZAR, J. a kol. In: Občianske právo hmotné. 1. zv. Bratislava: Iuris Libri, 2018, s. 274.

⁸⁹ ROUČEK, F. Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: Československý kompás, 1926, s. 100.

zakázaná.⁹⁰ To platilo aj pre manželstvá zmiešané, ak bol v čase uzavretia manželstva jeden z manželov príslušníkom katolíckej cirkvi, pretože „*rovnamo nerozlučiteľný je zväzok manželský, ak bola len jedna strana už v čase uzavretia sobáša príslušníkom katolíckeho náboženstva*“. Do úvahy tak pripadala jedine separácia od stola a lôžka (rozvod od stola a lože), upravená v § 103 až § 110 ABGB. U nekatolíckych kresťanov – evanjelikov sa rozluka manželstva pripúšťala. Dôvody, pre ktoré bolo možné žiadať rozluku manželstva u evanjelikov upravoval § 115 ABGB, pričom išlo o podobné dôvody ako v MZ: cudzoložstvo, odsúdenie za trestný čin do väzenia minimálne na 5 rokov, zlomyseľné opustenie manžela, úklady o život alebo zdravie manžela, opakované a ťažké zlé zaobchádzanie s manželom a neprekonateľný odpor. U židov, u ktorých sa takisto pripúšťala rozluka manželstva, záviselo rozlúčenie manželstva z veľkej časti od ich vzájomnej dohody.

Po vzniku Československej republiky sa polemika o reforme manželského práva začatá na prelome 19. a 20. storočia obnovila v radikálnejšom duchu. Už na prvej ustanovujúcej schôdzi Národného zhromaždenia v novembri 1918 bol totiž podaný „návrh Dr. Boučka a soudruhů, aby vydán byl zákon kterým se mění některá ustanovení zákona občanského o právu manželském“. Predmetný návrh bol veľmi stručný, pozostával celkovo zo šiestich paragrafov a jeho ustanovenia sa nemali vzťahovať na Slovensko (kde platila prevzatá uhorská úprava). V zmysle návrhu malo byť manželstvo „*smlouvou občanskou, která se uzavírá před státním úřadem první stolice. Manželům je na vůli zůstaveno, dáti sňatku požehnati podle obřadů své církve*“.⁹¹ Stanovená bola aj rozlučiteľnosť manželstva. Predmetný návrh bol následne prepracovaný a predložený na rokovanie právneho výboru Národného zhromaždenia. Návrh zákona už pozostával z 32 paragrafov a vzhľadom na odbornú stránku na ňom spolupracovali aj významní odborníci z oblasti občianskeho práva prof. Jan Krčmář, prof. Václav Hora, prof. Emil Svoboda. Dôvodová správa k tomuto návrhu sa plne hlásila k laicizácii a sekularizácii manželstva ako inštitútu. Návrh zákona odstraňoval konfesijný charakter manžel-

⁹⁰ Podľa § 111 ABGB mohol byť „*zväzok platného manželstva katolíckych osôb rozlúčený len smrťou jedného manžela*“.

⁹¹ Zasedání Národního shromáždění československého 1918. Tisk 1. Návrh Dra Boučka a soudr., aby vydán byl zákon, kterým se mění některá ustanovení zákona občanského o právu manželském. [cit. 2020-04-02]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0001_00.htm

stva a presadzoval obligatórny civilný sobáš pre všetkých občanov⁹² a možnosť zrušenia manželstva rozlukou.⁹³ Predstavený návrh zákona bol následne vrátený právnomu výboru Národného zhromaždenia a po rozhodnutí vlády minister spravodlivosti právny výbor požiadal, aby bol návrh zákona zmenený vo vzťahu k forme uzavretia manželstva. Pôvodne požadovaná obligatórna civilná forma uzavretia manželstva mala byť zmenená na fakultatívnu (civilnú/cirkevnú) formu. Tejto požiadavke právny výbor Národného zhromaždenia vyhovel a utlmil radikálnosť sekularizácie na základe politickej požiadavky. Súčasne sa zmenil pôvodný legislatívny zámer, v zmysle ktorého sa úprava nemala vzťahovať na Slovensko.

Zápas o reformu manželského práva vyvrcholil v máji 1919 prijatím zákona č. 320/1919 Zb. z. a n. z 22. mája 1919, ktorým sa menili ustanovenia občianskeho práva o obradnostiach zmluvy manželskej, o rozluke a prekážkach manželstva (územia Slovenska sa v podstate týkala len časť zákona upravujúca vznik manželstva a ohlášky⁹⁴). Predmetný zákon (ďalej len „manželská novela“⁹⁵) pre celú ČSR priniesol zásadné novum – v Čechách, na Morave

⁹² ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 61.

⁹³ K požiadavke rozlučiteľnosti manželstva sa dôvodová správa k predmetnému návrhu zákona vyjadřila pomerne obsérne: „*Naším přesvědčením je, že rozlučiteľnost upevní základy manželství po stránce mravní. Má totiž zákon nejen účinek porovnávací, který vystupuje, když vznikl právní spor, nýbrž i výchovný účinek, nabádající a varující, aby rozpor nevzešel. Mnohé zlo, které se dělo, dokud rozluka byla nemožna, neuskuteční se vůbec, bude-li prohlášeno právním důvodem rozluky. Počet rozluk daleko zůstane – až přijdou poměry vychované novým právem – za počtem rozvodů. Velmi krásně vystihl věc Masaryk roku 1903 ve své řeči pro reformu práva manželského výrokem: ‚Domáháme se rozlučiteľnosti manželství, abychom je učinili nerozlučiteľným‘. ... Uznáváje za správné čeliti rozlukám unáhleným a nespravedlivým, zvolil k tomu (právní výbor Národního shromáždění) trojí prostředek:*

- a) *taxativní výpočet důvodů rozluky, opřených o hlubokou a vážnou úvahu zákonodárnou, opatřenou teoretickými zkušenostmi i bohatou látkou praxe;*
- b) *úpravu řízení rozlukového, aby bylo zaručeno nestranné objektivní posouzení věcí a rozhodnutí nejen o skutečnosti rozluky, nýbrž i o otázce viny na rozkladu manželství;*
- c) *spravedlivé rozhodnutí o majetkových důsledcích rozluky, o právech a povinnostech manželů rozloučených.*“ Citované podľa: Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 298. Zpráva právního výboru o návrhu zákona na reformu manželského práva spolu s resolučním návrhem Dra Rolíčka. Důvodová zpráva. [cit. 2020-04-23]. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0298_02.htm

⁹⁴ Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi platil len § 1 až § 12, § 25, § 26 a § 29 manželskej novely. Naopak, neplatili tu § 13 až § 24 manželskej novely, t. j. ustanovenia týkajúce sa rozluky manželstva a rozvodu od stola a lože, § 27 manželskej novely, t. j. zmierovacie pokusy a § 28 manželskej novely, t. j. neplatnosť manželstva.

⁹⁵ V Čechách, na Morave a v Sliezsku bola táto novela známa aj ako tzv. *rozlukový zákon*. Pozri napr. VESELÁ, R. a kol. Rodina a rodinné právo – historie, súčasnosť a perspektivy.

a v Sliezske to bola v podstate sekularizácia inštitútu manželstva, na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi sme sa od obligatórneho civilného sobáša dostali k fakultatívnej forme uzavretia manželstva.⁹⁶ Aj po vydaní manželskej novely naďalej zostali v platnosti v novelizovanom znení pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi MZ a pre územie Čiech, Moravy Sliezska ABGB. Manželská novela voči nim predstavovala normu *lex specialis*. Z pohľadu rozvodovej/rozlukovej legislatívy sa tak pomery na Slovensku nezmenili.⁹⁷ Významná zmena to bola však pre Čechy, Moravu Sliezske⁹⁸ – manželská novela zaviedla možnosť rozluky všetkých manželstiev bez ohľadu na konfesijnú príslušnosť rozvádžajúcich sa manželov. V dôvodovej správe k návrhu manželskej novely sa zavedenie rozlučiteľnosti manželstva spájalo s ochranou verejnej mravnosti a so štátnym záujmom: „Navrhujeme-li, aby rozlučiteľnosť, zákonom občanským zásadne pripuštěná, rozšířena byla i na manželství katolická, činíme tak z důvodů nejzávažnějších. Vede nás k tomu přesvědčení, že uzákonění předlohy poslouží veřejné mravnosti, že vyhoví oprávněným požadavkům desetitisíců nešťastných spoluobčanů a že uchrání tisíce nevinných dětí, hrozící jim zkázy. Osudu těchto dotkl bych se nejdříve, neboť trpí beze své viny a jsou prvními oběťmi rodinného rozvratu. Mnohých slov netřeba. Denní svár, vyvrcholující často v nadávky a konečně i v násilnosti, musí zničit mravní povahu dítěte. Otec, který spílý přichází pozdě v noci a ohrožuje pak ženu i děti, matka, která za zády mužovými přivádí si milence domů – rodiče toho druhu vychovávají mohou jen zločince a prostitutky. Od vinníka děti oddáliti je jednou z nejpřednějších povinností státu.“⁹⁹

Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 76.

⁹⁶ ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949, s. 61.

⁹⁷ Naďalej platili ustanovenia bývalého uhorského práva, t. j. § 76 – § 80 a § 98 – § 101 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve.

⁹⁸ PLANKOVÁ, O. Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva. In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae. Problémy kodifikácie občianskeho práva v ČSSR a PLR. Zborník prác učiteľov z Právnických fakúlt Univerzity Komenského v Bratislave a Jagiellonskej univerzity v Krakove. Bratislava: SPN, 1973, s. 21.

⁹⁹ Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 298. Zpráva právního výboru o návrhu zákona na reformu manželského práva spolu s rezolučním návrhem Dra Rolíčka. Důvodová zpráva. [cit. 2020-04-23]. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0298_01.htm

V § 13 manželskej novely bolo taxatívne vymenovaných deväť dôvodov rozluky manželstva,¹⁰⁰ a to: 1) cudzoložstvo, 2) odsúdenie manžela na tri roky (prípadne na kratšiu dobu, ak trestný čin hovoril o jeho zvrhlej povahe), 3) zlomyseľné opustenie manžela bez toho, aby sa vrátil do 6 mesiacov po súdnej vyzve, 4) úklady o život alebo zdravie, 5) viacnásobné zlé zaobchádzanie, ťažké ubližovanie alebo opakované urážanie na cti, 6) zhýralý život, 7) trvalá alebo periodická duševná choroba trvajúca tri roky; ťažká duševná degenerácia (vrátane ťažkej hystérie, alkoholizmu, užívanie nervových jedov) trvajúca dva roky; padúcnica (epilepsia) trvajúca rok s najmenej so šiestimi záchvatmi do roka alebo s pridruženou duševnou poruchou, 8) hlboký rozvrat manželstva, keď nie je na manželoch možné požadovať, aby zotrvali v manželskom spoločenstve, 9) neprekonateľný odpor. Na základe silného vplyvu cirkvi na manželstvo ponechala manželská novela v platnosti aj inštitút rozvodu od stola a lože. Katolíkom tak ponechala na výber, či svoje manželstvo ukončia rozlukou, alebo rozvodom od stola a lože.

Rozlukové dôvody¹⁰¹ ako: cudzoložstvo [§ 76 MZ a § 13 písm. a) manželskej novely]; úklady o manželov život a zdravie [§ 78 MZ a § 13 písm. d) manželskej novely]; zhýralý život jedného z manželov [§ 80 písm. f) MZ a § 13 písm. d) manželskej novely] boli pre MZ aj manželskú novelu, teda pre slovenskú a českú časť republiky, zhodné. Ďalší rozlukový dôvod – právoplatné odsúdenie na trest odňatia slobody [§ 79 MZ a § 13 písm. b) manželskej novely] bol v manželskej novele v porovnaní s MZ upravený miernejšie, pretože podľa manželskej novely postačoval trest odňatia slobody „*najmenej na tri roky alebo na dobu kratšiu, avšak pre trestný čin pochádzajúci z pohŕnutok alebo spáchaný za okolností svedčiacich o zvrhlej povahe*“.¹⁰² Rovnako benevolentnejšia bola v manželskej novele právna úprava rozlukového rozvodu – zlomyseľného opustenia manžela [§ 77 MZ a § 13 písm. c) manželskej novely], ktorá v porovnaní s MZ ustanovovala len lehotu návratu odídeného manžela, a to v dĺžke šiestich mesiacov od súdnej výzvy. Ak pobyt odídeného manžela nebol známy, súdna výzva na návrat bola uskutočnená verejnou formou. Ďalší rozlukový dôvod spočívajúci v konaní, ktoré bolo

¹⁰⁰ Dôvody rozluky manželstva uvedené v manželskej novele boli až na pár odlišností skoro zhodné s dôvodmi uvedenými v uhorskom MZ, preto nebolo potrebné rozšíriť platnosť manželskej novely aj na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Dôvody v bode 8 a v bode 9 boli obsiahnuté len v manželskej novele, uhorský MZ ich neobsahoval.

¹⁰¹ LANCZOVÁ, I. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska, s. 64 – 65.

¹⁰² § 79 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: „Rozlúčenie manželstva môže žiadať manžel, ak druhý manžel bol po uzavretí manželstva odsúdený na smrť alebo aspoň na 5 rokov do káznice alebo do žalára.“

v rozpore s manželskými povinnosťami, „*ak druhý manžel nakladal s manželom viackrát zle, ubližoval mu ťažko alebo ho opätovne na cti urážal*“ [§ 80 písm. a) MZ a § 13 písm. e) manželskej novely], bol síce formulovaný odlišne od dôvodu uvedeného v MZ, avšak v zásade obsahol zhodné prípady.¹⁰³ Rozlukový dôvod obsiahnutý v § 13 písm. g) manželskej novely týkajúci sa duševnej choroby jedného z manželov MZ vyslovene neobsahoval, aj keď svojím účelom sa v istých prípadoch mohol priblížiť k jeho § 78.¹⁰⁴ Posledné dva rozlukové dôvody boli obsiahnuté len v manželskej novele, a to v § 13 písm. h), podľa ktorého: „*O rozluku každého manželstva je možné žalovať, ak nastal hlboký manželský rozvrat, že od manželov nemožno spravodlivo požadovať, aby zotrvali v manželskom spoločenstve*“ a v § 13 písm. i), podľa ktorého: „*O rozluku každého manželstva je možné žalovať pre neprekonateľný odpor.*“ Hoci boli rozlukové dôvody v manželskej novele obsiahnuté než v MZ, predsa sa nenašla politická vôľa, aby sa ich platnosť rozšírila aj na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. MZ sa totiž považoval za plne vyhovujúcu právnu úpravu.¹⁰⁵

Vo vzťahu k ukončeniu manželstva *inter vivos* manželská novela konzervovala duálnu právnu úpravu – prevzatú pôvodom uhorskú (ukotvenú v MZ z roku 1894), platnú na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, a režim manželskej novely (zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.) platný na území Čiech, Moravy a Sliezska. Dualizmus úpravy rodinného práva mala vyriešiť očakávaná kodifikácia občianskeho práva, no nielenže sa neuskutočnila (prijatie návrhu občianskeho zákonníka z roku 1937 znemožnili politické udalosti Mníchova), ale navyše v očakávanej kodifikácii (návrh občianskeho zákonníka z r. 1937) nebolo rodinné právo pre pretrvávajúce odborné i politické nezhody ani zaradené.¹⁰⁶ Do predmetného dualistického stavu sa vrátila obnovená Československá republika v roku 1945 a práve duálna úprava rodinného práva v jednotnom štáte bola častou výčitkou v rámci politického boja o nové rodinné právo. Rovnako dôležitou stránkou sa však stal boj o jeho nový obsah.

¹⁰³ § 80 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: „*Manželstvo môže byť rozlúčené na žiadosť jedného z manželov, keď jeho manžel a) úmyselným chovaním ťažko poruší manželské povinnosti, mimo prípadov v §§-och 76 a 78; c) tvrdojšie vedie nemravný život.*“

¹⁰⁴ Podľa § 78 zákonného článku č. XXXI/1894 o manželskom práve: „*Rozlúčenie manželstva môže žiadať manžel, ktorému jeho manžel siahol na život alebo mu spôsobom ohrozujúcim telesnú neporušenosť alebo zdravie úmyselne ťažko ublížil.*“

¹⁰⁵ LANCZOVÁ, I. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska, s. 64 – 65.

¹⁰⁶ SALÁK, P. jr. a kol. Historie osnovy občianskeho zákoníku z roku 1937: Inspirácie, problémy a výzvy. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, s. 37 a s. 53.

1 ZÁKON O RODINNOM PRÁVE – ÚPRAVA REVOLUČNEJ DOBY ALEBO REVOLUČNÁ PRÁVNÁ ÚPRAVA?

„Prvních čtrnáct let nového společenského zřízení bylo charakterizováno skrytým i zjevným zápasem přítomnosti s minulostí o vytváření a upevnování základních rysů socialistického manželství a rodiny. Šlo o údobí hledání, přirozených omylů i prvního poznání, že skutečnost socialistického manželství s rovnoprávnými vztahy žena – muž nebude jen věcí samotné změny společenského řádu a časově krátkého přerodu dosavadních manželství.“

„Ovšem snoubenci uzavírali manželské svazky, aniž si tehdy plně uvědomovali dosah nových perspektivních vztahů. Stejně tak ani již existující manželství nemohla tušit dynamiku vlivů, které v nich začnou působit, zejména z nového postavení ekonomicky činných žen. Nová i stará manželství stála na prahu dalekosáhlých změn změny vnitřního obsahu, aniž na ně byla připravena.“

PÁVEK, F. Rozvody očima soudce. Praha: Práce, 1973, s. 49 a s. 50.

Ludovodemokratický zákonodárca sa v rámci kodifikácie nového rodinného práva netajil úmyslom prebudovať rodinné právo na radikálne iných základoch, postaviac sa diskontinuitne k predchádzajúcemu právnemu vývoju: „*Pronikavé zmeny, ktoré nastaly v hospodárskej a politickej štruktúre nášho štátu po kvetnovej revolúci a v letech upevňovania ľudskej moci a budovania základov socialistického výstavby, dotýkajú sa veľmi úzce rodinných a manželských pomerů. Preto zmeneným poměrům již neodpovídají dosavadní předpisy o rodinných poměrech a o manželství, které zčásti pocházejí ještě ze začátku XIX. stol. a obráží ve svých ustanoveních poměry vládnoucí na začátku kapitalismu, spočívají na měšťáckých zásadách a v mnohém ohledu neuskutečnily ani důsledně zásady měšťácké demokracie. Zákonodárství první republiky odstranilo některá zastaralá ustanovení, pocházející z dob rakouského absolutismu a odstranilo rozdíly, vyplývající z různosti náboženských vyznání, dále však nedospělo a ponechalo měšťácké základy rodinného a manželského*

*práva nedotčeny. V tomto oboru najdôležitejší zákon z doby prvej republiky, t. zv. manželská novela z roku 1919 je výrazem všetkých rozpaků buržoazie nad postupujúcim rozkladom rodinných a manželských poměrů, které jsou spojeny s vývojem kapitalismu. Lidově demokratická republika proto potřebuje nové rodinné právo, které bude zákonným podkladem pro zdárný vývoj rodiny v období budování socialismu.*¹⁰⁷

Pri preмене spoločnosti sa istá funkcia pripisovala aj manželstvu.¹⁰⁸ Ideologickým východiskom premeny rodinného práva sa stali ustanovenia Ústavy 9. mája, ktorá položila základy pre „spoločnosť budujúcu socializmus“ a pre nové (novým obsahom určené) rodinné právo. Zmenená hospodárska i spoločenská situácia si vyžiadala nové uchopenie vnútrospoločenských a právnych väzieb a vzťahov, ktoré boli postavené na celkom nových základoch. Novým ideovým postulátom sa stalo potlačenie individualizmu a preferovanie kolektivismu. Kolektív (a aj spoločnosť) mali vždy prednosť pred jednotlivcom.

Manželstvo v nových podmienkach malo plniť predovšetkým spoločenskú funkciu, kľúčovú pri preмене spoločnosti a pri rozvoji zdravého národa. Ako konštatuje Ivana Šošková: „Obnova spoločnosti – to bolo to dôležité spoločenské poslanie manželstva a rodiny, to bol ten hlavný dôvod, pre ktorý štát venoval manželstvu a rodine svoju všestrannú pozornosť a považoval ich za inštitúty, ktoré nemohli byť vnímané len ako čisto súkromná vec jednotlivcov.“¹⁰⁹ Manželstvo prestalo byť súkromnou záležitosťou – malo pomôcť budovať nové ľudovodemokratické a následne socialistické zriadenie, viesť pracujúcich k plneniu povinností a malo vychovávať deti v súlade s ideami nového marxisticko-leninského vedeckého svetonázoru. Minister spravodlivosti Alexej Čepička pri prerokovávaní vládneho návrhu zákona o rodinnom práve na 37. schôdzi Národného zhromaždenia 7. decembra 1949 uvedené zhrnul takto: „Nové rodinné právo (je) ovládané zásadou, že **rodina** jako

¹⁰⁷ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_01.htm ; https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹⁰⁸ Časť radikálnych kruhov v manželstve v duchu marxistického náhľadu videla inštitút, ktorý čoskoro zanikne a v novej komunistickej spoločnosti – kde bude spoločné všetko – nebude mať miesto.

¹⁰⁹ ŠOŠKOVÁ, I. Tvorba nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročnice 1948 – 1950. In: SEHNÁLEK, D. et al. (eds.). Dny práva 2009. 3. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity: sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta 2009, s. 2718.

časť spoločnosti a pevný článok ľudovú demokratického zriadenia **není záležitosťou súkromou, nýbrž má významnou spoločenskou funkciou a poslaním**. Predevším aby rodina pracovným podielom svojich členov posilovala spoločenské zriadenie a zrejme zabezpečovala socialistickú výchovu detí. “ Minister spravodlivosti ďalej prehlásil, že: „**Jestliže manželství přestává být soukromou záležitostí, je třeba, aby si stát od samého jeho vzniku zajistil účast.**“¹¹⁰ Tieto výroky jednoznačne dokumentujú úsilie postaviť existenciu a fungovanie rodiny čo najviac pod kontrolu štátu a nahradiť staré rodinné právo úplne novým chápaním manželstva a rodiny.¹¹¹ Prvý krok k premene rodinného práva bol vykonaný prijatím kódexu rodinného práva – ZoRP v roku 1949.

Nová úprava rodinného práva vytvorená v procese tzv. právnickej dvojročnice bola prezentovaná ako úprava pre pracujúcich, jednak svojou zrozumiteľnosťou a svojím poslaním. Právna veda nešetřila právo minulého obdobia a obviňovala ho zo zrady proletariátu, a to aj pri úprave rodinného práva. Viacero ideologicky mimoriadne podfarbených článkov publikovala v 50. rokoch v Právnom obzore Nora Viktory. V jednom z nich určom ako pozdrav novej rodinnoprávnej kodifikácii sa dočítame: „**Bývalý profesor brnenskej univerzity Dr. Sedláček v knihe ‚Reforma manželského práva‘ z r. 1938, napísal: ‚Otázka sexuálnych stykov u chudobných robotníkov, ktorí nemajú iného majetku, ako svoju pracovnú silu, nemôže byť nikdy základom pre riešenie otázok manželstva. Záchranu rodiny nemôžeme bohužiaľ hľadať medzi proletariátom, ale iba v stredných vrstvách.‘ Autor, ktorý takto otvorene vyjadril názor celej buržoáznej právnej vedy na to, komu má slúžiť a prispôbovať sa právo v kapitalistickej spoločnosti, nedočkal sa uzákonenia reforiem, ktoré navrhoval. Na miesto toho, **po rokoch utrpenia a tvrdých bojov víťazný proletariát, miliónové masy pracujúceho ľudu, svrhly vládu, buržoázie, ktorá ústami svojich zapredaných vedcov označovala väčšinu národa za mravne inferiornú. Základom pre riešenie všetkých otázok ľudského spoluzitia sa staly práve potreby a záujmy tých, ktorí v kapitalizme nemali nič, iba svoju pracovnú silu, teraz ale sa stali pánmi všetkého národného bohatstva, lebo ho vytvorili svojou prácou. Vôli a ideálu pracujúceho človeka odpovedá preto tiež úprava právnych pomerov manželov a rodiny, obsaže-****

¹¹⁰ Zpráva výboru ústavně-právniho k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie ministra spravodlivosti dr. Čepičky. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-10]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037004.htm>

¹¹¹ VESELÁ, R. a kol. Rodina a rodinné právo (historie, súčasnosť a perspektívy), s. 92.

ná v zákonníku rodinného práva a jeho doplnkoch, schválených Národným shromáždéním dňa 7. decembra m. r.¹¹²

Nová právna úprava rodinného práva obsiahnutá v ZoRP vychádzala z nových zásad, nového obsahu a nového poslania rodinného práva v spoločnosti budujúcej socializmus. Práve prívlastok „nový“ evidentne zdôrazňovala dôvodová správa a aj vystúpenia poslancov v rámci prerokovania zákona.

„Vedoucí zásady, jimiž je charakterisován zákon o právu rodinném, jsou v podstatě tyto: zásada obligatorního občanského sňatku, nové pojetí manželství a rodiny, která již neslouží soukromovlastnickým zájmům, důsledné zrovnoprávnění žen ve smyslu ústavy a hluboký zájem o dítě, projevující se jednak ve zrovnoprávnění všech dětí bez ohledu na jejich původ, jednak v péči o to, aby výživa a výchova dítěte se strany rodičů byla zajištěna, při čemž je rodičům uloženo pečovat o dítě tak, aby nedocházelo k rozporům se zájmy společnosti.“

Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr Patschovej. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037002.htm>

Premena rodinného práva spočívala na pilieroch:¹¹³

– nová socialistická rodina¹¹⁴ a nové chápanie manželstva

Ochraň rodiny dala osobitný význam už Ústava 9. mája v § 10, podľa ktorého „*manželstvo, rodina a materstvo sú pod ochranou štátu. Štát sa stará o to,*

¹¹² VIKTORY, N. Víťame ľudový zákon o rodinnom práve. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 5.

¹¹³ VESELÁ, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Sborník příspěvků. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2004, s. 890.

¹¹⁴ V dobovej právnickej tlači môžeme nájsť aj definíciu rodiny ako „*skupiny osôb, založenej na manželstve a spätéj pokrvným príbuzenstvom, ktorá ako spoločenský kolektív má vykonávať určité spoločenské funkcie*“. ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 644.

aby rodina bola zdravou základňou rozvoja národa“.¹¹⁵ Celá spoločnosť, ale aj rodiny založené manželstvom mali prejsť procesom zásadných zmien.

Ludovodemokratický režim si ako jednu z hlavných priorít v duchu marxistickej ideológie stanovil premenu rodinných vzťahov z prioritne majetkových (hospodárskych), typických pre buržoázu rodinu na vzťahy prioritne osobné (v duchu socialistického spolunažívania), založené na citových rodinných väzbách zdôrazňované pri rodine socialistickej. Tento spôsob premeny a „osvedčenie“ jeho fungovania sa spájal so skúsenosťami zo Sovietskeho zväzu.¹¹⁶ Skutočnou podstatou premeny rodinného práva bolo vymenenie rodiny zo súkromného intímneho okruhu a jej presun do oblasti verejnej¹¹⁷ (a teda aj štátom regulovanej a kontrolovanej), čo sa prezentovalo ako cesta spoločnosti od kapitalizmu k socializmu.¹¹⁸ Východiskom bola zásadná kritika buržoáznej rodiny, ako to môžeme vidieť v dôvodovej správe k ZoRP: **„Měšťácká rodina je neodlučiteľně spojena s kapitalistickým soukromým vlastnictvím. Měšťácké hledisko na rodinné a manželské vztahy je ovládnáno výrobními poměry kapitalismu a třídními zájmy buržoasie. Měšťácká rodina uplatňuje se především jako hospodářská jednotka sloužící majetkovému prospěchu svých členů. Staví hmotné zájmy rodiny proti zájmům celku a podřizuje svobodu člověka těmto hospodářským zájmům. Podřizuje těmto zájmům osobní vztahy jednak mezi manžely a jednak mezi manžely**

¹¹⁵ Krajský súd v Plzni sa v rozhodnutí 6 Ok 159/51 priamo odvolal na túto ústavnú zásadu: „Uzavření manželství nezletilcem mladším než 16 let brání předpis zákona, který je v souladu s § 10 Ústavy 9. května podložen obecným zájmem celostátního kolektivu zabránit založení manželství účastníkem, u něhož podle právního přesvědčení lidu nejsou dány podmínky při zajištění zdravé základny rodiny a výchovy dětí.“

¹¹⁶ „Sovietske rodinné právo upravuje osobitnú oblasť spoločenských vzťahov, totiž právne vzťahy medzi manželmi a medzi členmi rodiny, ktorých charakteristickou črtou v socialistickej spoločnosti je, že v nich prevažujú vzťahy osobné nad majetkovými. ... **Revolučné právne vedomie sovietskeho ľudu od počiatku vystihlo tento zásadný rozdiel medzi povahou občianskoprávných vzťahov ako vzťahov majetkových, a povahou rodinnoprávných vzťahov, v ktorých prevažuje ich osobný, mravný a spoločensko-vychovný ráz. ... zákonodarstvo vo veciach manželstva a rodiny nie je teda v sovietskom právnom systéme vecou náhody, ale vyplýva priamo z nazerania socialistickej spoločnosti na manželstvo a rodinu ako na kolektívy, v ktorých sa v najvyššej miere spájajú zájmy celku so zájmami osobnými, medzi ktorými však záujmy majetkové ďaleko nie sú na prvom mieste.** Buržoázne právne systémy utvrdzujú meštiacke pojmávanie manželstva a rodiny predovšetkým ako hospodárskych jednotiek, ktorých účelom je utváranie, shromažďovanie a zabezpečenie rodinného majetku, a preto prirodzene saraďujú rodinné právo do práva občianskeho.“ VIKTORY, N. Sovietske rodinné právo a starostlivosť sovietskeho štátu o matku, dieťa a rodinu. *Právny obzor*. 1952, roč. 35, s. 115 – 116.

¹¹⁷ Uvedené názory možno nájsť aj v Manifeste komunistickej strany (1848).

¹¹⁸ KUKLÍK, J. a kol. Vývoj Československého práva 1945 – 1989. Praha: Linde, 2009, s. 575.

a deťmi. Vnucuje rodičom predstavu, že vidí blaho detí nikoliv v rozvoji jejich osobnosti, nýbrž výhradne v jejich bohatství.¹¹⁹ Podobne sa vyslovila aj spravodajkyňa vládneho návrhu ZoRP Zdeňka Patschová: „I manželství za kapitalismu bylo, zejména u vládnoucí třídy, nikoli dobrovolným a citovým svazkem, nýbrž nuceným společenstvím na majetkovém základě. A protože tento majetek náležel muži, bylo tím dáno i jeho nadřazené hospodářské i právní postavení vůči všem členům rodiny. Byla proto právní úprava manželství a rodiny, podle slov Leninových, založena na nerovnosti ženy, na despotismu muže a otce, na zásadách ovládnání a zotročování.“¹²⁰ Premena spoločnosti na ceste k socializmu preto musela byť spojená s premenou rodiny – argumentujú odstránením jej „majetkového základu“, teda ekonomickej funkcie rodiny. Výsledok v podobe „novej rodiny“ dôvodová správa k ZoRP predstavuje v „idealizovanej podobe“: „**Socialistická rodina má však úplne jiné poslání ve společnosti.** Zakládá se dobrovolným a svobodným svazkem muže a ženy, spočívajícím na osobní náklonnosti a vzájemné úctě a slouží přirozeným tužbám zdravých lidí a především výchově dětí. **Socialistická rodina je pevným kolektivem, jehož členové si poskytují navzájem morální a materiální pomoc a starají se jeden o druhého. Socialistická rodina je kolektivem pracujících, jehož zájmy nejsou v rozporu se zájmy celku, nýbrž který sleduje především společný zájem všech, zájem společnosti, která zajistí zvýšení životní úrovně všech pracujících a nerušený rozvoj jejich duševních schopností!**“¹²¹ Zrodí sa pokrokový vyšší typ rodiny, nie na podklade „majetkovém, nýbrž na podklade vzájemné citové náklonnosti a vytvorit tak zdravou základnu pro úspěšnou výchovu dětí jako budoucích občanů nové, vyšší formy státu“.¹²²

¹¹⁹ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹²⁰ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr Patschovej. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037001.htm>

¹²¹ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹²² Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr Patschovej. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382.

Paradoxom danej doby bolo, že na nefunkčnosť daného modelu poukazovala obyčajná realita života. Slabé zásobovanie, nedostatok tovarov a služieb naopak posilnili ekonomickú funkciu rodiny (i širšej rodiny) a hľadanie „spôsobov“ zabezpečenia jej sebestačnosti aj oživením „archaického výmenného obchodu“.¹²³ Dobová právna veda sa počas 50. rokov v podstate predbiehala v kritike buržoáznej rodiny a predstavení výhod rodiny novej – socialistickej. Ako konštatoval Jaromír Blažke: „Je nasnadě, že bez očistění rodinných vztahů od všech těchto nepříznivých vlivů, bez uzákonění zásad, na nichž lze budovat nový řád pro mnoho milionů lidí, nebylo by možno jíti k socialismu.“¹²⁴

Nové rodinné právo malo vytvoriť pevný zákonný podklad pre „zdárny vývoj rodiny v období budování socialismu“.¹²⁵ Základom novej socialistickej rodiny mal byť slobodný (citový) zväzok muža a ženy a jej hlavným poslaním bolo slúžiť prirodzeným túžbam zdravých ľudí a predovšetkým výchove detí. Socialistická rodina mala byť kolektívom pracujúcich, pričom záujmy pracujúcich sa zásadne nedostávali (nemali ako dostávať) do rozporu so záujmami celku – záujem celku totiž vždy sledoval predovšetkým spoločný záujem všetkých členov spoločnosti.

Narušenie tradičného konceptu patriarchálnej rodiny, s ktorým bola spoločnosť pomerne hlboko vžitá, si však vyžadovalo aj iné než ideologické argumenty. Spájanie rodiny s citovými väzbami na rozdiel od väzieb majetkových nestačilo na odsúdenie starého prežitého buržoázneho typu rodiny. **Premena rodinných vzťahov sa mala týkať aj posilnenia prestíže štátu osobitne stimuláciou populačnej krivky,**¹²⁶ keďže v „buržoáznych štátoch“

[cit. 2020-04-03]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037001.htm>

¹²³ „Nešlo nevidět, že se v české rodině místo výchovy ‚nového socialistického člověka‘ uchovávalo to, co marxisté nazývali ‚individualismem obestřené způsoby života‘ a že rodina nejen reprodukuje, ale je schopna produkovat i nové podoby individualismu a maloměstáctví. ... Je nepochybné, že ekonomická funkce sama o sobě, ale i množství času věnovaného domácnosti zvyšuje význam rodiny v životě člověka. Marxistická sociologie tuto skutečnost nazývala ‚okovy intimity‘.“ HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu, s. 5.

¹²⁴ Jaromír Blažke bol členom politickej komisie zriadenej pri ministerstve spravodlivosti v rámci procesu právnickej dvojročnice. BLAŽKE, J. Ideové základy nového rodinného práva. *Právnik*. 1950, roč. 89, s. 8.

¹²⁵ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹²⁶ „Zejména zkušenosti a vývoj v Sovětském svazu ukazují jasně, že **socialismus vytváří předpoklady pro neustálý a rychlý vzrůst obyvatelstva** vzhledem k neustále zvyšující se výrob-

klesala pôrodnosť a zvyšoval sa vek pre uzavretie manželstva v dôsledku nestálosti ekonomického vývoja a striedania hospodárskych kríz, biedy, nízkych miezd, čo boli ďalšie podporné argumenty v prezentovanej kritike rodiny v kapitalizme.¹²⁷ Socializmus mal zbaviť ľudí strachu o vlastnú existenciu zabezpečením vhodných podmienok pre rozvoj mladých rodín, podporou rodiny, jej sociálneho zabezpečenia a bývania, starostlivosť o deti a pod. Pokles populačnej krivky to však nevyriešilo. Pôrodnosť v ČSR, tak ako aj inde vo svete, klesala.¹²⁸ Rétorika sociálnych výhod a istôt vskutku vzbudzovala istý „budovateľský ošiaľ“ a „slepú vieru v režim“. Ľudia hľadali istoty – ekonomické, sociálne, morálne a pod. – v časoch, keď boli v živej pamäti hrozivé skúsenosti z dvoch svetových vojen. Akú cenu mali za tieto „istoty“ však platiť, nie každý vedel v danom čase predvídať.

Dobová právna veda sa pokúšala aj o nový výklad „tradičného inštitútu“ rodiny v duchu novej marxisticko-leninskej ideológie: *„Forma rodiny, ako všetky historické kategórie, podlieha a bude podliehať vývoju, bude sa meniť a vytvárať znova podľa zmien vo spôsobe výroby a podľa zmien vo vzťahoch medzi ľuďmi vo výrobe. Muselo preto dôjsť a došlo aj u nás k úplnej premene pre-individualizovanej a preekonomizovanej rodiny na takú rodinu, ktorá je subjektom spoločenských vzťahov, v ktorej manželstvo nebude už hospodárskou záležitosťou, ale bude sa zakladať a trvať na osobnej náklonnos-*

nosti práce na prechodu spoločnosti od kapitalizmu k socializmu. V carskom Rusku bola pôrodnosť pomerné veľká, ale rozvoj kapitalizmu měl za následok, že také v Rusku nastal rýchly úbytok porodnosti a relatívni pokles obyvateľstva. Teprve Říjnová revoluce umožnila na-prostý obrat a od té doby populační křivka v Sovětském svazu vykazuje rychlý vzestup.“ Citované podľa: Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. 378. Vládní návrh. Zákon ze dne 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-15]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹²⁷ *„Kapitalistické hospodárske pomery, najmä v dobe krízy, nízke mzdy, zbadačenie stredných vrstiev a strach mladých ľudí z nepredvídaných výkyvov kapitalistického hospodárstva, neblahým spôsobom pôsobia aj na trvalosť manželských zväzkov. Až budovanie socializmu dáva pracujúcim potrebnú existenčnú istotu, ktorá je prvým a nevyhnutným predpokladom šťastného rodinného života.“* Citované podľa: Prejav ministra spravodlivosti Dr. Štefana Raisa na celoštátnej konferencii sudcov z ľudu v Prahe dňa 4. II. 1951. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 284.

¹²⁸ Olga Planková za príčiny klesajúcej pôrodnosti označila najmä: 1. vysokú diferenciáciu v životnej úrovni bezdetných rodín alebo rodín s jedným dieťaťom na jednej strane a rodín s viac deťmi na strane druhej a 2. rozpor medzi materskými povinnosťami a pracovným a spoločenským uplatnením sa žien. PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve. Bratislava: Osveta, 1964, s. 10.

ti, láske a priateľstve.¹²⁹ Okrem nutnej premeny rodiny sa zdôrazňovalo prepojenie rodiny so spoločnosťou, resp. štátom: „*V spoločnosti socialistickej, ktorá odstraňuje hospodársku nerovnosť a jej príčiny, je to práve prostredníctvom rodiny, založenej na rovnosti muža a ženy, čím sa jednotlivec má vymaňovať zo svojej izolovanosti od spoločnosti alebo dokonca zo svojho protispoločenského postoja.*“¹³⁰ Marxova teória odcudzenia uvedená do oblasti vzťahov v rámci rodiny. Ako sa z tohto odcudzenia dostať? Jedinou cestou bola premena rodiny, ktorou rodina získa novú spoločenskú funkciu – funkciu sprostredkovateľa a spojiva medzi jednotlivcom a spoločnosťou. Rodina ako kolektív potom bude prepájať záujmy jednotlivcov a záujmy celku – aj cestou potlačovania individuálnych záujmov. Podľa zásad definovaných v Ústave z 9. mája a v duchu novej ideológie mala rodina byť:

1. *zdravou organizačnou základňou pokrokovej spoločnosti a jej populačného rozvoja,*
2. *vykonávateľkou spoločenskej funkcie, spočívajúcej najmä vo výchove detí,*
3. *založená na monogamnom manželstve a na rovnakom postavení oboch pohlaví a všetkých detí bez rozdielu pôvodu.*

Naopak podľa záverov právnej vedy obdobia 50. rokov rodina nemala byť:

1. *hospodárskou jednotkou spoločnosti,*
2. *subjektom súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, usilujúcim sa o materiálne bohatstvo jednotlivcov, získavané vykorisťovaním cudzej práce,*
3. *ovládaná, ani ovplyvňovaná cirkvami pri uzavieraní manželstva, pri výchove detí a ani pri evidovaní osôb narodených, sobášených a zomrelých (vedenie matrík).*¹³¹

Čím teda mala rodina byť? Dobrovoľným zväzkom zbaveným vlastnej sebestačnosti a intimity od momentu jej vzniku? Výklad právnej vedy a realita života, ako sme už na inom mieste uviedli, sa začali rozchádzať...

Ochrana, ktorú spoločnosť rodinným vzťahom poskytovala, bola odôvodnená dôležitosťou základných funkcií, ktoré rodina v spoločnosti plnila, a to funkcií biologickej, ekonomickej a výchovnej¹³² obohatenej o ideologický kontext. Biologická funkcia manželstva vychádzala z toho, že práve

¹²⁹ ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže, s. 645.

¹³⁰ ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže, s. 646.

¹³¹ ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže, s. 646.

¹³² PÁVEK, F. Rozvody očima soudce. Praha: Práce, 1973, s. 56.

manželstvo je najvhodnejším prostredím k zaisteniu reprodukcie spoločnosti a k uspokojovaniu emocionálnych i sexuálnych potrieb manželov.¹³³ Považovala sa za najstálejšiu funkciu rodiny. Úlohou rodiny bolo plodiť deti a pripravovať tak pre spoločnosť nových členov, ktorí budú rozvíjať štát. Ekonomická (hospodárska) funkcia vychádzala z poskytovania základného materiálneho zabezpečenia členom rodiny, a to najmä maloletým deťom a starším členom rodiny. V duchu presadzovaných ideí hospodárska funkcia mala postupne strácať význam spolu s oslabovaním postavenia rodiny ako hospodárskej jednotky.¹³⁴ Najdôležitejšou funkciou rodiny bola však funkcia výchovná. Manželstvom založená rodina mala pôsobiť nielen na formovanie charakteru a vzdelanie všetkých členov rodiny, ale aj na ich kultúrnu úroveň. Práve rodina mala byť najvhodnejším prostredím pre výchovu detí, prvým miestom, kde malo dieťa prichádzať do styku so spoločenskými normami a svetonázorom, miestom, kde si dieťa malo osvojovať návyky, prvé skúsenosti a názory.¹³⁵ Oľga Planková poukázala na prepojenie rodinnej a kolektívnej výchovy: *„Naša spoločnosť vhodne dopĺňuje rodinnú výchovu detí spoločenskou výchovou v škole, jasliach, materských školách, družinách mládeže, mládežníckych organizáciách a prostredníctvom tlače, rozhlasu a televízie. Výchova mládeže tak prerastá úzky rámec rodinného prostredia a stáva sa vecou celej spoločnosti. Výchova detí v rodine a spoločenských zariadeniach a organizáciách sa má vzájomne dopĺňať a má byť obsahovo a svetonázorovo jednotná. ... Najčastejšie uvádzanou závadou býva nejednotnosť svetonázorové-*

¹³³ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 56.

¹³⁴ Na to, že ide v podstate o utopickú víziu odvážne poukázala v roku 1964 Oľga Planková: *„Rodina v našej spoločnosti môže plniť funkciu hmotného zabezpečenia svojich členov len za predpokladu vedenia rodinného domáceho hospodárstva, v rámci ktorého sa poskytuje vzájomná hmotná pomoc medzi členmi rodiny nielen vo forme peňažných príspevkov, ale aj úkonmi osobnej starostlivosti a vykonávaním domácich prác. Napriek veľkému úsiliu našej spoločnosti, zameranému na oslobodenie žien od ťažkých domácich prác, jestvuje určitý rozpor medzi úplnou rovnoprávnosťou ženy s mužom, medzi možnosťou žien uplatniť sa vo výrobnjej, politickej a kultúrnej činnosti a medzi zatažením ženy vykonávaním domácich prác. Vo väčšine našich rodín vykonávajú práce spojené s vedením domácnosti výlučne alebo prevažne ženy. Tu sa prejavujú dodnes zachované prežitky starej delby práce v rodine. ... V procese budovania komunistickej spoločnosti sa aj tento rozpor vyrieši postupným prenesením hospodárskej funkcie rodiny na spoločnosť, ulahčovaním ťažkých a zdĺhavých prác, mechanizáciou domácností, vybudovaním hustej siete služieb občanom a skvalitnením týchto služieb, najmä však rovnomerným rozdelením zvyšujúcich prác domácnosti medzi muža a ženu, prípadne ďalších členov rodiny. Starostlivosť o domácnosť nemôže byť v našej spoločnosti iba povinnosťou ženy, ale je povinnosťou celého rodinného kolektívu.“* PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve. Bratislava: Osveta, 1964, s. 15 – 16.

¹³⁵ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 12.

ho pôsobenia na dieťa v rodine a v škole zapríčinené zvyškami idealistického svetonázoru v niektorých rodinách. V dôsledku toho dochádza k ideologickej dezorientácii, prípadne k charakterovej rozpoltenosti, ktoré sa môžu veľmi nepriaznivo prejaviť na všetkých stránkach duševného vývinu dieťaťa.¹³⁶

Ústava sa zaručila poskytnúť viacdetným rodinám „zvláštnu úľavu a podporu“. Daný záujem bol úzko previazaný na populačnú politiku štátu: „*Dětem zaručuje stát zvláštní péči a ochranu, zejména činí soustavná opatření v zájmu populačního rozvoje národa*“ (§ 11 ods. 1 ústavy). Ako konštatuje dôvodová správa: „*Na rozdíl od ústavy první republiky ustanovení ústavy o ochraně rodiny nezůstávají pouhými deklaracemi, nýbrž jsou postupně uskutečňovány dalekosáhlými opatřeními lidově demokratického státu.*“¹³⁷ Otvorili sa ďalšie možnosti štátneho intervencionizmu.

– obligatórny civilný sobáš

Manželstvo podľa nového rodinnoprávneho kódexu vznikalo súhlasným prehlásením snúbencov – muža a ženy pred miestnym národným výborom (MNV), že spolu vstupujú do manželstva. Prehlásenie boli snúbenci (zákon používal tento pojem, aj keď inštitút zasnúbenia neupravoval) povinní vykonať výlučne pred orgánom štátnej moci (MNV), inak platné manželstvo nevzniklo. Uzavretie manželstva cirkevnou formou ZoRP v ustanovení § 7 dovoľoval len po uzavretí manželstva občianskou formou. Ako konštatuje komentár k ZoRP z r. 1954 toto ustanovenie malo vyzdvihnúť štátno-politický charakter povinného občianskeho sobáša.¹³⁸

¹³⁶ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 13.

¹³⁷ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹³⁸ Tento štátno-politický charakter „*by byl rozhodně znevážen, kdyby se snoubenci před tím, než uzavřou manželství, podrobili sňatkovým obřadům náboženství, ke kterému oba nebo jeden z nich přísluší. Přední povinností každého občana státu je, aby především šetřil zákony. Výkon náboženských obřadů, resp. náboženská víra či vyznání náboženské jsou mu ovšem zaručeny. Povinnosti ke státu jsou však primární a proto také nutno především respektovat státní zřízení. Zákon proti napomáhá vážnosti a slavnosti uzavření manželství přímým zákazem, adresovaným jak církevnímu funkcionáři, tak i snoubencům provádět náboženské obřady anebo se jim podrobiť před vlastním uzavřením sňatku*“. Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 43.

– rovnoprávnosť ženy a muža v rodinných, manželských a majetkových vzťahoch

Už Ústava 9. mája položila základy nového chápania vzťahu muža a ženy a celkovo pozície ženy v rámci rodiny a spoločnosti, ktoré boli následne včlenené do ZoRP.¹³⁹ Pre kodifikáciu rodinného práva mala zásadný význam najmä ústavná zásada rovnoprávneho postavenia ženy a muža zakotvená nielen v čl. III ods. 2 Ústavy 9. mája, podľa ktorej „*štát zaručuje všetkým svojim občanom, mužom i ženám, slobodu osobnosti a jej prejavu a stará sa o to, aby sa všetkým dostalo rovnakých možností a rovnakých príležitostí*“, ale aj v § 1 ods. 2 Ústavy 9. mája, kde sa uvádzalo, že „*muži a ženy majú rovnaké postavenie v rodine i v spoločnosti a rovnaký prístup k vzdelaniu i ku všetkým povolaniam, úradom a hodnostiam*“. Muž aj žena sa tak mali navzájom stať rovnocennými partnermi. Vzorom oslobodenia ženy z úzkeho kruhu rodiny sa stal Sovietsky zväz,¹⁴⁰ pričom sa zdôrazňovalo „ubíjanie žien domácimi prácami“, ktoré znemožňovali ich úspešné začlenenie do spoločenskej práce, verejného života a pod.¹⁴¹ Pomerne zásadne bol zdôrazňovaný argument zlepšenia pracovných podmienok žien, prezentovaný ako výdobytok socializmu opäť s jeho vzorom v sovietskej praxi. Práca ženy v kapitalizme bola kritizovaná ako práca pre ženu vykorisťujúca, zbedačujúca a zničujúca a podľa oficiálnej propagandy iba socializmus to mohol zmeniť a presadiť rovnoprávne posta-

¹³⁹ „Ústava 9. května obsahuje nejdůležitější zásady pro úpravu rodinného práva v duchu lidové demokracie. Zaručuje vytvoření stejných podmínek pro rozvoj všech občanů, mužů a žen, a stanoví, že všichni občané mají mítí stejné možnosti a stejnou příležitost uplatňovat se jako členové nové společnosti.“ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹⁴⁰ „Teprve socialismus uskutečňuje rovnoprávnost mužů a ženy, kterou buržoasie někdy uznává slovy, avšak neprovádí ve skutcích a často ani ne v zákonných předpisech. Sovětský svaz ukázal celému světu velký proces osvobození žen od staletého utlačování a umožňuje ženám vynikající podíl na socialistickém budování. Muži a ženy jsou zrovnoprávněni nejen zákonodárstvím socialistického státu, nýbrž také v občanském a rodinném životě. Také v zemích lidové demokracie vyrůstá nový typ ženy, který se plně podílí na pracovním úsilí národa a přitom si plně uvědomuje význam mateřství a socialistického rodinného života.“ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹⁴¹ „Pokud žena zůstane v domácnosti, je vystavena „nebezpečí pronikání buržoázní mentality do rodiny.“ ULČ, O. *Komunistická justice a třídní boj*. Brno: Stilus Press ve spolupráci s Vojenským historickým ústavem Praha, 2016, s. 199.

venie žien s mužmi, ktoré „buržoázia síce uznávala slovami, ale skutky tomu nezodpovedali“.¹⁴²

Žena podobne ako muž mala mať rovnaké podmienky, rovnaké možnosti a rovnaké príležitosti uplatniť sa ako riadny člen novej ľudovodemokratickej spoločnosti, čoho výrazom bol demokratický princíp dohody manželov o všetkých podstatných podmienkach manželského a rodinného života. Iba v prípade, ak sa na podstatných veciach nedohodli, mal rozhodnúť súd (§ 16 ZoRP), čo právna veda chápala ako plnenie „dôležitej výchovnej úlohy súdu“.¹⁴³ Novým spôsobom bola definovaná aj úprava majetkových vzťahov medzi manželmi. Konceptia zákonného majetkového spoločenstva, ktorého vzorom bola sovietska úprava,¹⁴⁴ vychádzala zo zásady, že „na nadobúdani majetku počas manželstva majú zásluhu pravidelne obidvaja manželia, či už preto, že sú obidvaja zárobkove činní, alebo preto, že zároková činnosť jedného sa môže rozvíjať len za podpory druhého najmä tým, že druhý pracuje v domácnosti a stará sa o deti“.¹⁴⁵ Podľa ustanovenia § 23 ZoR bežnú správu majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva mohol vykonávať každý z manželov sám, ak však vec presahovala rámce obvyklej správy vyžadoval sa súhlas druhého z manželov.

¹⁴² Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

¹⁴³ „Zákon tu propůjčuje soudu zcela novou důležitou společenskou funkci, t.j. hájit zájmy společnosti, a to ve prospěch manželů a jimi založené rodiny. V případech, kde by manželé přednášeli soudu věci nepodstatného významu, je povinností soudu, aby byl ještě dál výchovným společenským činitelem a správnou aplikací společenských zájmů manželství vůbec pomohl manželé přesvědčit o tom, že je na nich, aby se rozumně dohodli sami. K tomu přispějí nepochybně výdatnou měrou zejména životní zkušenosti našich soudců z lidu. Tuto funkci splní zajisté – nedojde-li k vlastnímu řízení a soudnímu rozhodování – každý soud, i když nebude příslušným soudem manželů. Jinak ovšem bude se zřetelem k povaze věci třeba, aby o věcech manželů rozhodoval senát, u něhož zasedá jako soudce z lidu jedna žena“. Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 72.

¹⁴⁴ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 30.

¹⁴⁵ KRÁL, Š. Majetkové spoločenstvo manželov, s. 8.

Porovnaj vyjadrenie dôvodovej správy k ZoR: „o tento majetek mají zásluhy pravidelně oba manželé, necht' již proto, že oba jsou výdělečně činní, nebo proto, že výdělečná činnost jednoho z nich se mohla uskutečnit a rozvíjet jen za přímé či nepřímé podpory druhého, zejména tím, že s jeho beder byla snáta břemena spojená s péčí o děti a domácnost“. Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část. [cit. 2020-04-06] Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_03.htm

V novej ľudovodemokratickej spoločnosti nemalo podriadenie ženy mužovi a aj nasledovanie muža ženou do jeho bydliska či jeho dominantné postavenie pri rozhodovaní v rámci rodiny miesto.¹⁴⁶ V súdnej praxi sa viackrát riešila neexistencia povinnosti manželky nasledovať manžela do miesta jeho bydliska, čo bolo nóvum oproti dovtedy zaužívanej spoločenskej a právnej praxi. V rozhodnutí Krajského súdu v Košiciach č. Co II 153/49 bola pregnantne vyslovená na danú dobu pomerne radikálna právna veta, že „po účinnosti Ústavy (úst. zákon č. 150/1948 Sb.) nie je určenie spoločného bydliska vylučným právom muža“.¹⁴⁷ V právnej vede a súdnej praxi sa riešil aj súhlas manžela s výkonom práce druhého manžela, prípadne jeho sťahovanie sa za prácou. V danom ohľade sa primárnym stalo právo na prácu (skôr povinnosť pracovať), ktoré musel každý z manželov rešpektovať.¹⁴⁸

¹⁴⁶ „Triedna spoločnosť, ktorú charakterizuje hospodárska nerovnosť, je vždy nevyhnutne spre-vádzaná aj nerovnosťou muža a ženy, alebo presnejšie vyjadrené, nadvládou muža nad ženou, podporovanou aj tým, že žena v takejto spoločnosti sa takmer úplne vylučovala z účasti na produktívnej práci vo výrobe.“ ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže, s. 646.

¹⁴⁷ V odôvodnení rozhodnutia Krajského súdu v Košiciach z 29. marca 1949 Co II 153/49 nachádzame priblíženie skutkového stavu: „Teraz, keď podľa § 1 ods. 2 Ústavy (úst. zákon č. 150/1948 Sb.) muž a žena majú rovnaké postavenie v rodine i v spoločnosti, patrí rovnaké právo obom manželom. To platí i v rozhodovaní pri voľbe osobitnej domácnosti manželských strán. Zo zisteného skutkového stavu je zjavné, že žalovaná síce opustila spoločnú domácnosť, ale nie bez odôvodnenej príčiny, a ani nie preto, aby žalobníka úmyselne opustila. Stalo sa to iba preto, že otec žalobníka prejavil voči žalovanej s ním žijúcej v spoločnej domácnosti, že on od nej nič nechce, že si nepraje, aby mu varila, a že by odišla z jeho domu. Za týchto okolností nebolo by slušné žiadať od žalovanej, aby sa vrátila do tej spoločnej domácnosti, z ktorej ju vyhnali, a preto bolo povinnosťou žalobníka, ak spolužitie s ňou vážne mienil, aby sa postaral o odstránenie prekážky spolužitia. Mohol tak urobiť buď tým spôsobom, že odídu bývať osobitne od rodičov, alebo tak, že by aspoň pohnul svojho otca k tomu, aby svoje správanie sa voči žalovanej napravil, lebo bez toho žalovaná právom odoprela obnoviť spolužitie v domácnosti rodičov žalobníka a výzvu prostredníctvom súdu jej zaslanú právom pokladala za nevážnu a sledujúcu iba účel: zadovážiť si rozlukový dôvod. Preto odvolací súd zmenil rozsudok prvého súdu a žalobu ako neopodstatnenú zamietol.“

¹⁴⁸ „Občianska sloboda manželů, rozhodnout se pro vhodný druh práce, nemůže býti oklešťována odporem manžela druhého. Právo na práci jako jedno z nejvyšších společenských oprávnění v lidové demokracii se nesmí oklešťovat osobním stanoviskem druhého manžela ani v tak důležitém svazku, jakým jest manželství. Je samozřejmé, že v těch případech, kde jeden z manželů by měl svá povolání anebo místo zaměstnání z důvodů, aby se vyhýbal řádnému plnění povinností k manželu druhému a takto ho šikanoval, dojde přece jen k rozhodnutí soudu; tento se však nebude zajímat zabyvat otázkou povolání anebo místa zaměstnání, nýbrž bude především zkoumat, zdali způsob, jakým manžel volil a měnil své pracovní zařazení, je slučitelný s požadavkem harmonického manželského soužití.“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 72 – 73.

Presadzovanie sa zásady rovnoprávnosti muža a ženy v rodine i spoločnosti sa v reálnom živote uskutočňovalo pomalšie, čo možno prezentovať aj na priamej aplikácii ústavnej zásady v súkromnoprávných sporoch. Príkladom korekcie širokého výkladu ústavnej zásady je spor riešený na Okresnom a následne na Krajskom súde v Bratislave v rokoch 1948 – 1949,¹⁴⁹ v ktorom sa žalobkyňa domáhala dočasného výživného od manžela a tiež výživného pre spoločnú adoptovanú dcéru. V zmysle rozhodnutia Krajského súdu v Bratislave č. Co II 67/49: „Zásadu vyslovenú v § 1 Ústavy (úst. zák. č. 150/1948 Sb.), že muži a ženy majú rovnaké postavenie v rodine i spoločnosti, nemožno vykladať tak, že by manžel všeobecne a v každom prípade bol oslobodený od povinnosti prispievať na výživu manželky; každý prípad treba riešiť individuálne podľa zisteného skutkového stavu; tak napr. keď manželka – hoci čiastočne zárobkové činná – je na to odkázaná pre staranie sa o domácnosť, o výchovu a opateru dieťaťa, prípadne aj pre zmenšenú práceneschopnosť, pre chorobu alebo pre vysoký vek a pod., nie je možno manžela oslobodiť od povinnosti vyživovať manželku prostým odvolaním sa na spomenutú zásadu o rovnosti muža a ženy.“

– zrušenie rozdielov medzi manželskými a nemanželskými deťmi

Zrovnoprávnenie nemanželských detí s deťmi manželskými (§ 11 ods. 2 Ústavy 9. mája) bolo prezentované ako výdobytok novej doby, nového socialistického spôsobu chápania rodiny a postavenia jej členov. Radikálne, a treba priznať aj pokrokovovo, sa nová práva úprava vyrovnala s diskrimináciou detí s ohľadom na ich pôvod a odstránila stáročia právnym poriadkom udržiavaný ich status ilegitymity, ktorý bol v znení dôvodovej správy „*vlastní všem buržoazním zákonodárstvím*“.¹⁵⁰

– zakotvenie inštitútu rodičovskej moci, zrušenie otcovskej moci a prehĺbenie verejného (štátneho) záujmu o dieťa

Nová zákonná úprava odstránila podobne hlboko v právnom poriadku zakorenený a z rímskoprávných základov odvodený inštitút otcovskej moci, ktorý bol nahradený úplne novým inštitútom rodičovskej moci, ktorej zákla-

¹⁴⁹ Rozhodnutie Okresného súdu v Bratislave z 8. júna 1948 C III 167/48 a rozhodnutie Krajského súdu v Bratislave z 22. februára 1949 Co II 67/49.

¹⁵⁰ K § 35 dôvodovej správy zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve. Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Osobitná část. [cit. 2020-04-01]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_04.htm

dom bola zásada rovnocenného postavenia oboch rodičov vo vzťahu k ich deťom.

– nová úprava zániku manželstva

Jediným možným spôsobom zániku manželstva *inter vivos* sa stal rozvod manželstva vyslovený súdnym rozhodnutím v konaní iniciovanom niektorým z manželov. Právnym základom rozvodu sa stal kvalifikovaný rozvrat vzťahov medzi manželmi doplnený princípom zavinenia, čím bolo upustené od taxatívnych dôvodov rozluky v zmysle predchádzajúcich právnych úprav. Zániku manželstva rozvodom sa bližšie venujeme v nasledujúcej kapitole.

2 ROZVOD – PRÁVNÁ ÚPRAVA ROZVODU MANŽELSTVA A SÚDNA PRAX

§ 30 ods. 1 ZoRP

Ak nastal z dôležitých dôvodov medzi manželmi hlboký a trvalý rozvrat, môže manžel žiadať, aby súd manželstvo zrušil rozvodom.

ZoRP zakotvil len jeden spôsob zániku manželstva za života oboch manželov, a to rozvod manželstva vyslovený súdnym rozhodnutím. Zákonodarcu opustil pôvodný termín „rozluka“ a presadil pojem „rozvod“ so zdôvodnením: „Práve pojem ‚rozvod‘ je tým, ktorým si ľud zvykol označovať zánik manželstva ako taký, a teda, keďže práve tento pojem bol ľudu bližší a zrozumiteľnejší, mal byť tým najvhodnejším pre všeobecné označenie zániku manželstva. Navyše, k voľbe označenia ‚rozvod‘ prispelo i dobrovzdanie jazykovej kodifikačnej komisie, ktorá názov ‚rozvod‘ označila ako ‚jazykovo správny a ľudovo vžitý‘. Na podklade týchto všetkých argumentov dostal pojem ‚rozvod‘ úplne nový obsah.“¹⁵¹ Podobne sa vyslovila aj Olga Planková: „Náš zákon o rodinnom práve za rozvod považuje úplný zánik manželstva súdnym výrokom, teda to, čo buržoázne rodinné právo nazývalo rozlukou. Náš zákon o rodinnom práve prevzal názov ‚rozvod‘ preto, že ho široké masy ľudu chápali ako úplné rozviazanie manželstva. Náš ľud totiž nechápal tzv. rozvod od stola a lože, lebo to bola ustanovizeň neživotná, udržiavajúca právne trvanie takého manželstva, ktoré by v skutočnosti už neexistovalo.“¹⁵² Od účinnosti ZoRP sa v našom právnom poriadku ukotvil inštitút, ktorý je s istou obsahovou modifikáciou až do súčasnosti stabilnou súčasťou rodinnoprávnej úpravy a na ňu sa viažucej terminológii.

V prípade zrušenia manželstva na základe súdneho výroku išlo o zásah do existujúceho manželského zväzku zo strany súdu, ktorý na základe podaného návrhu na rozvod manželstva jedným z manželov vyslovil zrušenie manželstva rozsudkom o povolení rozvodu manželstva. Hmotnoprávnú úpravu

¹⁵¹ ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949, s. 148.

¹⁵² PLANKOVÁ, O. Manželstvo a rodina v ČSR. Martin: Osveta, 1954, s. 24.

rozvodu manželstva zakotvil ZoRP v § 30 až § 34. Procesnoprávnu úpravu konania o rozvod manželstva obsahol OSP z roku 1950 v § 230 až § 243.

2.1 Právna kvalifikácia rozvratu

ZoRP upustil od taxatívne vypočítaných „rozlukových“ dôvodov (ako to bolo podľa prechádzajúcej právnej úpravy) a uzákonil len jeden všeobecný dôvod rozvodu manželstva. Týmto dôvodom sa stal podľa § 30 ZoRP *hlboký a trvalý rozvrat manželstva, ktorý nastal z dôležitých dôvodov*. Čo k tomu zákonodarca viedlo? Rozhodujúci vplyv mala skutočnosť, že taxatívny výpočet rozlukových dôvodov sa postupom času stal pre každodenný život a právnu prax strnulým a zaväzujúcim.¹⁵³ Ďalej právna veda kritizovala možnosť dohodnutých rozvodov a zastieranie skutočných rozlukových dôvodov, finančnú nákladnosť konania a jeho zložitost' z právnej stránky.¹⁵⁴ ZoRP teda zavrhol „*taxatívni výpočet rozlukových dôvodů, když dosavadní praxe jasně ukázala, že se formy lidského soužití nedají vtěsnat do kasuistické formulace. ... Zavržením taxativního výpočtu rozvodových důvodů dal zákonodárce dále jasně najevo, že plně uznává vědecky dokázaný fakt, že vývoj rodiny je závislý na vývoji hospodářských a sociálních poměrů a že nechce tento vývoj brzdit úpravou, která by v dalších etapách naší vývojové cesty už vyhovovat nemohla*“.¹⁵⁵ Podstatné však je, že v zásade všetky rozlukové dôvody sa následne obsahovo stali častými dôvodmi rozvratu manželských vzťahov, ako uvidíme v nasledujúcich výkladoch.

Dobová právna veda zdôrazňovala výhody nového všeobecného rozvodového dôvodu, ktorý umožňoval sudcom rozhodujúcim o rozvode manželstva, vo všeobecnosti kvalifikovať vzťahy medzi manželmi.¹⁵⁶ Na druhej

¹⁵³ „V dosavadní praxi se však jasně ukázalo, že taxativní uvedení rozlukových důvodů vede k formalistickému posuzování poměrů mezi manžely, zabraňujícímu potřebnému zjištění materiální pravdy.“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 108.

¹⁵⁴ „Dále umožňovalo předběžnou dohodu rozvádějících se manželů o tom, že ve ‚sporů‘ jeden z nich uplatní některý z taxativních důvodů rozluky. Těž složité rozlukové řízení ... mělo prakticky v zápětí, že občané byli nuceni používat advokátů. Tím se stalo, že rozlukových ustanovení mohli použít převážnou většinou jen příslušníci tehdejší vládnoucí třídy.“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 108.

¹⁵⁵ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 109.

¹⁵⁶ „Lidové soudnictví si již vysloužilo důvěru našeho lidu a proto zákon ponechává posouzení důležitosti důvodu soudu jako jednomu ze strážců naší společnosti.“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 109.

strane mal však klásť (a aj kládol) na sudcov vysoké nároky¹⁵⁷ spočívajúce aj v zložitejšom dokazovaní na účely zistenia materiálnej pravdy a v novej výchovnej úlohe sudcov a vôbec súdnych rozhodnutí pri prevencii rastúcej rozvodovosti.¹⁵⁸ Na sudcoch bolo posúdenie, aké dôvody k rozvratu manželstva viedli v každom konkrétnom prípade a či rozvrat manželstva skutočne vznikol a existuje.¹⁵⁹ Právna veda 50. rokov (uplatnením princípu prevažnej viny), vymedziac sa od predchádzajúcej právnej úpravy konštatovala, že nemusí byť dostačujúcim zistenie jednej závažnej skutočnosti, ktorú by bolo možné označiť za dôvod rozvodu (ako to umožňoval kritizovaný taxatívny výpočet rozlukových dôvodov). Zistiť bolo potrebné všetky skutočnosti a ustáliť výlučnú vinu. Situáciu často komplikovalo aj to, že manželia vedome alebo aj z dôvodov neznalosti neuvádzali, resp. ani nevedeli pomenovať pravú príčinu rozvratu ich vzťahov. Označovali len vonkajšie dôsledky príčin, kým skutočné príčiny mohli zostať súdu utajené, aj napriek snahe súdu v procese zisťovania materiálnej pravdy tieto skutočnosti odhaľovať.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Atmosféru doby umocňovali tlak na sudcov, očisťovanie sudcovského stavu od sudcov s buržoáznou minulosťou, nové zohľadňovanie ideologického hľadiska, zmena právnej paradigmy, diskontinuita s predchádzajúcim právnym vývojom a pod.

Zmeny v personálnom obsadení justície opisuje Ota Ulč (sudca, ktorý na konci 50. rokov emigroval do USA): „Než mohlo dojsť k důkladné reorganizaci a zásadní transformaci soudní struktury, urychlil ministr spravedlnosti Čepička tento proces důkladnou čistkou personálu ... takovým opatřením se podařilo téměř okamžitě zničit roli nezávisle fungující justice. Novou krev i nový duch se podařilo získat třemi způsoby: 1. převýchovou soudců, již přežili čistku, 2. politickou reorientací výuky právního vzdělání nové generace, 3. zřízením zvláštních škol pro zvlášť pečlivě vybrané syny a dcery proletariátu. ... Soudci, prokurátoři a některé složky podřízeného personálu – členové KSČ i bezpartijní – měli povinnost zapsat se do kurzů RSS (Rok stranického školení) a absolvovat celoroční či půlroční zkoušky. Okamžitě v roce 1948 došlo k „očistě právnických fakult, které byly jednou z nejmocnějších pevností buržoázní politické ideologie“. ... Avšak ani taková megatonáž nebyla z hlediska ministerstva spravedlnosti dostačující. Došlo ke zřízení oné speciální školy PŠP – Právnické školy pracujících s pečlivě vybranými studenty perfektního třídního původu, bez ohledu na jejich předchozí – jakkoliv miniaturní – vzdělání. Žádnou potenciálně škodlivou znalostí nepotříšnění proletáři se stali zárukou stoprocentní politické spolehlivosti, se zaručenými kariérami v roli ministerských náměstků, soudců na nejvyšší úrovni a též univerzitních profesorů. Čepička dodržel svůj slib a pověřil je „nejodpovědnějšími fukcemi v justici“. ULČ, O. Komunistická justice a třídní boj, s. 101 – 103.

¹⁵⁸ „Soudní rozhodnutí rozvodová budou mít tedy velký výchovný význam a pomohou spoluvytvářet správný názor na rodinu a manželství v naší společnosti.“ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 109.

¹⁵⁹ PLANKOVÁ, O. Manželstvo a rodina v ČSR, s. 24.

¹⁶⁰ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 51.

Rozvrat vzťahov medzi manželmi mohli „spôsobiť rôzne príčiny, ale nie každá príčina nutne vedie k rozvratu. Nestačí preto zistiť len určité závažné príčiny, ale súd musí skúmať, či uvádzaná príčina v skutočnosti zapríčinila rozvrat medzi manželmi. Tým je síce sťažený rozvod, ale toto sťaženie je práve odôvodnené záujmom štátu a spoločnosti na zachovaní manželských zväzkov v takých prípadoch, kde rozvrat medzi manželmi nedosiahol takého stupňa, ktorý by zo stanoviska spoločnosti už robil nemožným ďalšie trvanie manželského spoločenstva“.¹⁶¹ Rozvod mal byť právnym riešením „rozvratu vzťahov medzi manželmi, ktorý nadobudol už takej intenzity, že je daný spoločenský záujem na zrušení právnej existencie manželstva, pretože manželstvo už nie je spôsobilé k plneniu svojho spoločenského účelu“.¹⁶² Práve súd mal vyložiť maximálne úsilie na to, aby zistil, či manželov nemožno zmieriť a či teda plnenie spoločenského účelu manželstva je vylúčené.¹⁶³

ZoRP nedefinoval pojem „hlboký a trvalý rozvrat“ a pred súdmi a právnu vedou stála otvorená otázka výkladu tohto pojmu. Aj dôvodová správa k § 30 ZoRP bola pomerne strohá: „Osnova zavádí jako jediný důvod rozvodu hluboký a trvalý rozvrat manželství, který má v zápětí, že manželství nemůže plnit svůj účel.“ V rozhodnutí Najvyššieho súdu ČSR Cz IX 15/51 nachádzame vyložený tento pojem ako „objektívny stav, v rámci ktorého manželstvo už nie je schopné plniť svoju spoločenskú funkciu, prieči sa princípom socialistickej morálky, čoho následkom už nie je spoločensky ani mravne žiaduce“.¹⁶⁴ **Rozvratom manželstva sa rozumel určitý objektívny stav, v dôsledku ktorého manželstvo neplnilo svoje funkcie.** Právna prax v 50. rokoch charakterizovala rozvrat manželstva ako „taký stav, v ktorom nie je predpokladov, ktoré robia manželstvo manželstvom a umožňujú jeho ďalšie trvanie. Zanikli

¹⁶¹ ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, č. 4, s. 258.

¹⁶² HRUŠÁKOVÁ, M. Rodinné právo v aplikačnej praxi: rozvod, deti, výživné. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 5.

¹⁶³ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 51.

„V justičních krizích došlo k zásadnímu střetu v hodnocení okolností, jež přivedly manželství do krize – ať léčitelné, či beznadějně. Soudy se musely potýkat se vzájemně se vylučujícími důvody: jednak s uznáním zbytečnosti snahy udržet při životě cosi již prokazatelně mrtvého, a proti tomu s kladením důrazu na občanskou zodpovědnost, s neblahým dopadem na děti z takového manželství.“ ULČ, O. Komunistická justice a třídní boj, s. 202.

¹⁶⁴ Spoločenská funkcia manželstva vychádzala z funkcie biologickej, ktorá spočívala v reprodukcii, z funkcie hospodárskej, ktorá spočívala v zabezpečovaní osobnej a hmotnej pomoci a z funkcie výchovnej, ktorá spočívala vo výchove detí. In: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 56.

tu základné pohnútky, ktoré manželov k manželstvu priviedli, t. j. dobrovoľná vôľa žiť v manželstve na podklade vzájomnej náklonnosti a lásky, potreby uspokojiť v monogamickom manželstve ako mravne a právne schválenom zväzku prirodzené pohlavné túžby a mať a spoločne vychovávať deti ako i trvale zotrvať v tomto zväzku“.¹⁶⁵ Rozvrat manželstva mal byť objektívnym, t. j. takým, že „s hlediska společnosti a ne z výlučných osobních vlastností manžela nasvědčuje tomu, že rodina není schopna plnit svou společenskou funkci“.¹⁶⁶ Čo bolo novou spoločenskou funkciou manželstva spomenutou v dôvodovej správe, ale nespomenutou v ZoRP? Zdôrazňovanie spoločenskej funkcie manželstva malo zvýrazniť prepojenie inštitútu manželstva so spoločnosťou a štátom¹⁶⁷ a súčasne zabrániť ľahkomyselným rozvodom.¹⁶⁸ Spoločenská funkcia manželstva prevádzovala základné funkcie manželstva, na ňu sa priamo napájala druhoradosť individuálnych záujmov manželov a priorita záujmu spoločnosti.¹⁶⁹ Správanie manželov malo byť totiž v súlade so spoločenskou morálkou socialistického spôsobu života v novom štátnom zriadení.

¹⁶⁵ HAVELKA, J. Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství. *Soudce z lidu*. 1953, roč. 4, č. 1, s. 16.

¹⁶⁶ Rozhodnutie Krajského súdu Karlovy Vary 6 Ok 79/51.

„Rozvrat manželstva musel predstavovať takú situáciu, že nielen z hľadiska manželov je nemožné trvať na ich ďalšom spolužití, ale že je aj v záujme spoločnosti, aby sa takíto manželia radšej rozišli, keď ich manželstvo už nemôže plniť žiadnu zo svojich spoločenských funkcií.“ PLANKOVÁ, O. *Rozvod manželstva v československom práve*, s. 52.

¹⁶⁷ „Hluboký a trvalý rozvrat nutno hodnotit s hlediska společenského, ježto manželství není smlouvou dvou osob, nýbrž společenským zřízením pod zvláštní ochranou zákona.“ Rozhodnutie Krajského súdu Ústí nad Labem 7 Ok 373/51.

¹⁶⁸ „Nelze umožňovat rozvody lehkomyšlné, ve kterých neshoda mezi manžely není takového stupně, jež by se stanoviska společnosti vylučoval možnost trvání manželství.“ Rozhodnutie Krajského súdu Karlovy Vary 6 Ok 79/51.

„Hašterenie mladých manželov pre maličkosť z mladíckej nerozvážnosti a vzdorovitosti nie je dôležitým dôvodom hlbokého a trvalého rozvratu.“ Rozhodnutie Krajského súdu Košice 6 Ok 69/51.

¹⁶⁹ „K rozporu medzi objektívnym záujmom spoločnosti na zachovaní manželstva a subjektívnym záujmom manželov skončiť rozvrátené spolužitie môže však dôjsť aj v iných prípadoch, hoci treba konštatovať, že najčastejšie to bude práve z dôvodov zabezpečenia vhodného výchovného prostredia maloletým deťom. ... Ak by súd došiel po podrobnom skúmaní vplyvu rozvratu medzi manželmi na výchovné prostredie maloletých detí k záveru, že v záujme zachovania terajšieho dobrého výchovného prostredia maloletým deťom treba udržať aj manželstvo ich rodičov, mal by návrh na rozvod manželstva zamietnuť aj napriek tomu, že vzájomné vzťahy medzi manželmi sú rozvrátené. V takom prípade môže totiž manželstvo ešte plniť jednu zo svojich základných funkcií – funkciu výchovnú. Užší záujem manželov sa tak musí podriaďovať širšiemu spoločenskému záujmu spoločnosti na udržaní rodinného výchovného prostredia maloletým deťom.“ PLANKOVÁ, O. *Rozvod manželstva v československom práve*, s. 55 – 56.

Preferovanie záujmov spoločenskej funkcie napojené na vzájomnú spolupatričnosť a zodpovednosť manželov bolo zdôraznené v rozhodnutí Krajského súdu v Brne 9 Ok 121/52: „Dnešní společnost má zájem na tom, aby manželství bylo zachováno, pokud může plnit svou společenskou funkci. Manželství, které trvá již 51 let a v němž bylo zdárně vychováno sedm dětí, splnilo sice již svou hlavní funkci, totiž řádnou výchovu dětí v platné členy našeho státu, nelze však podceňovat i další funkci manželství, totiž vzájemnou pomoc manželů, která právě u starých manželů je velmi důležitá. Těto skutečnosti sluší podřídit zcela osobní zájmy, z nichž se jeden z manželů domáhá rozvodu, neboť je v zájmu společnosti, aby staří, nemocní a práce neschopní lidé byli zaopatřeni pokud je to možné, především z rodinných prostředků.“ Zdôrazňovanie spoločenského záujmu, ale vo väzbe na vzťah k štátnemu zriadeniu možno nájsť vo viacerých súdnych rozhodnutiach z 50. rokov: „Útěkem za hranice ČSR byl způsoben hluboký a trvalý rozvrat manželství, neboť tímto jednáním bylo projevováno nepřátelství k lidově demokratickému zřízení a manželství s takovýmto manželem nemůže plnit své základní funkce. Jeho další trvání je i s hlediska společnosti nežadoucí.“¹⁷⁰ Spoločenský záujem sa mal stať korektívom osobných záujmov manželov.

Plnenie funkcií rodiny – biologickej, ekonomickej a výchovnej – sa priamo prelínalo s plnením funkcií manželstva. Spoločnosť mala záujem na takom manželstve, ktoré by bolo harmonickým, pevným a trvalým životným spoločenstvom muža a ženy¹⁷¹ plniacim svoju spoločenskú funkciu. **Spoločenská funkcia manželstva** (v 50. rokoch sa používal aj tento pojem, popri pojme spoločenský účel manželstva, ktorý sa stal od 60. rokov dominantným¹⁷²) bola nówum, ktoré do právnej praxe vniesla a v duchu novej kolektivistick-

¹⁷⁰ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 26 Ok 219/51.

Podobne: „Svým útěkem za hranice státu a pobytem na neznámém místě znemožňuje odpůrcce splnění společenské funkce manželství, působí jeho hluboký a trvalý rozvrat svým nepřátelským postojem k státu a má proto vinu na rozvratu manželství.“ Rozhodnutie Okresného súdu Děčín 110 4/51.

¹⁷¹ ČEŠKA, Z. a kol. Československé rodinné právo. Bratislava: Obzor, 1986, s. 85.

¹⁷² Zákon o rodine č. 94/1963 Zb. spoločenský účel manželstva explicitne definuje v čl. I. Základných zásad: „Hlavným společenským účelom manželstva je založení rodiny a riadna výchova dětí.“ Dôvodová správa k tomuto zákonu spoločenský účel manželstva konkrétnejšie rozvádza: „Společenský účel manželství patříujeme jak ve vytváření rodinného prostředí vhodného pro výchovu dětí, tak v prostředí, kde manželé – třeba bez dětí – žijí spolu ve vzájemné shodě, citovém sblížení; poskytující si vzájemně podporu a pomoc.“ Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1963. III. volební období. Tisk 146. Vládní návrh. Zákon o rodině ze dne 1963. Důvodová zpráva. Zvláštní část. [cit. 2020-03-25]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0146_03.htm

kej ideológie rozvinula právna veda.¹⁷³ Manželom sa v ľudovodemokratickej spoločnosti, resp. v spoločnosti budujúcej socializmus určovali nové tzv. spoločenské povinnosti, napr. povinnosť byť príkladom pre druhého manžela, t. j. vychovávať ho, aby riadne plnil všetky povinnosti vo vzťahu k druhému manželovi, k rodine a spoločnosti.¹⁷⁴ V prípade, ak boli vzťahy medzi manželmi z nejakého dôvodu narušené, dochádzalo k nemožnosti plnenia jednej či viacerých funkcií manželstva a následne bolo ohrozené plnenie spoločenskej funkcie manželstva. Úvaha, či manželstvo bolo ešte schopné plniť svoju spoločenskú funkciu (svoj spoločenský účel), bola preto závislá od rozboru skutočného stavu plnenia, resp. neplnenia týchto hlavných funkcií manželstva.¹⁷⁵ Potrebné bolo však vziať do úvahy aj skutočnosť, že v súlade so životným cyklom manželstva a rodiny sa dominancia a hlavná úloha jeho jednotlivých funkcií menila. V bezdetných mladých manželstvách vystupovala do popredia biologická funkcia spočívajúca v citovom a pohlavnom spolužití mladých manželov. V manželstvách s deťmi bola prvoradá zasa funkcia výchovná. V starších manželstvách s dospelými deťmi zasa dominovala funkcia ekonomická, spočívajúca v poskytovaní osobnej a hmotnej pomoci medzi manželmi navzájom a medzi jednotlivým členom rodiny.¹⁷⁶ Iba v prípade, ak manželstvo už neplnilo svoju spoločenskú funkciu, t. j. medzi manželmi boli vzťahy natoľko rozvrátené, že od manželov už nebolo možné očakávať, že naďalej zotrávajú v manželskom zväzku, pripúšťala spoločnosť rozvod manželstva, a to z toho dôvodu, že takéto manželstvo už neprinášalo prospech ani spoločnosti, ani manželom a pôsobilo negatívne na výchovu detí. Ako konštatoval komentár k ZoRP z roku 1950: „*Mravne a spoločensky bolo žiaduce*

¹⁷³ Komentár k § 30 dôvodovej správy zákona č. 265/ 1949 Zb. o rodinnom práve: „*Osnova zavádí jako jediný důvod rozvodu hluboký a trvalý rozvrat manželství, který má v zá-pěti, že manželství nemůže plnit svůj účel.*“ „*Osnova tu znovu potvrzuje, že soud vystupuje především jako strážce zájmů společnosti a musí proto osobních přání manželů dbát až v druhé řadě.*“ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Zvláštní část. [cit. 2020-03-20]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_03.htm

¹⁷⁴ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 109.

¹⁷⁵ „*Zákon v souladu se zájmy společnosti směřující k socializmu přísně dbá jak zájmů společenských, tak i zájmů každého z manželů; individuální zájem manželů, musí však ustoupit zájmům společnosti tam, kde tyto individuální zájmy nejsou v souladu se společenskou morálkou a se společenským zřízením.*“ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 114.

¹⁷⁶ RADIMSKÝ, J., RADVANOVÁ, S. a kol. Zákon o rodině – Komentár. Praha: Panorama, 1989, s. 16.

*preto len také manželstvo, ktoré plnilo vyššie uvedené základné funkcie, a tým bolo najväčšou zárukou upevnenia rodiny a spoločnosti.*¹⁷⁷ Iba v tom prípade, ak „*návrh na vyslovení rozvodu byl podán z vážných a naléhavých důvodů, když by se další trvání manželství přičilo zásadám socialistické morálky a nemohlo vytvářet normální podmínky pro společný život a výchovu dětí, může soud manželství zrušit.*“¹⁷⁸ Rozvod bol jednoznačne vnímaný ako prechodný spoločenský jav, ako pozostatok buržoáznej minulosti, ktorý sa už v spoločnosti komunistickej nebude vyskytovať. Táto utopická myšlienka súvisela s chápaním manželstva založeného iba na slobodnom rozhodnutí muža a ženy bez nátlaku rodiny či nutnosti sanovať majetkové pomery (ale aj bez zohľadnenia vývoja medziľudských vzťahov ...).

Rozvrat manželstva musel vykazovať dva hlavné znaky určené samotným ZoRP, t. j. **rozvrat musel byť hlboký a trvalý**. Oba uvedené znaky rozvratu museli existovať súčasne, pretože zákonodarca použil v zákone spojku „a“. Ak bol rozvrat manželstva iba hlboký, avšak nebol trvalý, nebolo možné povoliť rozvod manželstva. Platilo to, samozrejme, aj naopak. Výklad pojmu „*hlboký*“ nachádzame v odbornej literatúre. Jiří Havelka v roku 1953 vysvetlil tento pojem takto: „*Rozvrat je hlboký, ak nastal v manželstve taký stav, že tu nie sú predpoklady, ktoré robia manželstvo manželstvom a umožňujú jeho ďalšie trvanie. ... Najvážnejšou zložkou hlbokého rozvratu zostáva vnútorné odcudzenie manželov a ochladenie ich vzájomného pomeru, ktoré spôsobuje, že tu manželia stoja vedľa seba ako cudzí ľudia. Tu možno hovoriť o hlbokom rozvrate.*“¹⁷⁹ Olga Planková podobne vychádza z odcudzenia manželov: „*Rozvrat manželstva je hlboký tiež vtedy, ak manželia vzhľadom na odcudzenie, ktoré medzi nimi vzniklo, a vzhľadom na intenzitu svojich vzájomných rozporov nemôžu už naďalej spolu žiť.*“¹⁸⁰ Súdna prax hĺbku rozvratu často spájala so vzájomným odcudzením,¹⁸¹ ľahostajnosťou, odmietaním,¹⁸² hrubos-

¹⁷⁷ Rodinné právo. Kodifikačná komisia pre rodinné právo (aut., red.). Bratislava: Poverenictvo spravodlivosti, 1950, s. 104.

¹⁷⁸ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 108.

¹⁷⁹ HAVELKA, J. Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství. *Soudce z lidu*. 1953, roč. 4, č. 1, s. 16.

¹⁸⁰ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 53.

¹⁸¹ Rozhodnutie Krajského súdu v Pardubiciach 5 Ok 114/51: „*Na hlboký a trvalý rozvrat manželství je možno usuzovať, jestliže se manželům nepodařilo za více než dva roky překlenout vzájemnou nesympatií a odstranit stav lhostejnosti.*“

¹⁸² „*Manžel, který se nesnaží rozumným způsobem dosáhnout shody v manželských záležitostech a naprostou neústupností zatvrzuje proti sobě manžela druhého, zavinil, event. spolu-*

ťou,¹⁸³ intenzita ktorých znemožňovala plnenie funkcií manželstva, a teda manželstvo nebolo schopné plniť svoju spoločenskú funkciu a účel.

Trvalosť rozvratu nebola len údajom časovým. Zahŕňala okrem istej (v niektorých prípadoch krátkej) doby trvania aj celý komplex iných faktorov, ako napr. pohnútky, charakter a aj závažnosť skutočností, ktoré k rozvratu manželstva viedli. Najvyšší súd ČR vo svojom rozhodnutí Cz 336/53 rozhodol, že o trvalý rozvrat pôjde vtedy, ak nastane „*taký trvalý stav, ktorý z hľadiska spoločnosti nasvedčuje tomu, že v rodine založenej manželstvom nie sú už dané predpoklady životného spoločenstva muža a ženy a kde rodina neposkytuje už ani vhodné prostredie pre výchovu detí a neslúži ich záujmu, takže pre spoločnosť nie je ďalšie trvanie manželstva žiaduce*“.¹⁸⁴ Keďže v ZoRP nijak nešpecifikoval dobu trvania rozvratu manželstva, čas sa pre súd stal len jedným z posudzovaných faktorov. K rozvratu dochádzalo jednorazovým alebo opakovaným porušovaním základných manželských povinností.¹⁸⁵ S vyššou frekvenciou sa v súdnej praxi spájali s neverou jedného z manželov, prípadne s neverou a následným opustením spoločnej domácnosti. Jiří Havelka vo svojom článku *Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství* poznamenal, že „*ak nie je nádej, že by sa manželia opäť niekedy vrátili k vnútornému harmonickému spolužitiu, ktoré tvorí manželstvo, stáva sa rozvrat trvalým. Trvalosť rozvratu manželstva sa nemôže merať len dobou minulosti, po ktorú trval, ale je práve pojmom obráteným do budúcnosti*“.¹⁸⁶ Pri posudzovaní trvalosti rozvratu bral súd do úvahy aj dobu, počas ktorej manželia spolu v jednej domácnosti nežili, prípadne ako sa navzájom počas tohto oddeleného života voči sebe navzájom správali.¹⁸⁷ Preto zvyčajne zo skutočnosti, že

zavinil hlboký a trvalý rozvrat manželství, který tak vznikl.“ Rozhodnutie Krajského súdu Brno 8 Ok 107/52.

¹⁸³ „*Vzájemné nadávky, v nichž si manželé vyčítají národnost, mohou být důležitým důvodem, z něhož nastal hlboký a trvalý rozvrat jejich manželství.*“ Rozhodnutie Krajského súdu Ústí nad Labem 7 Ok 373/51.

¹⁸⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR Cz 336/52.

¹⁸⁵ „*Pre trvalosť rozvratu nie je totiž jediným meradlom dĺžka doby, v ktorej rozvrat trval a prehľboval sa, ale trvalosť rozvratu často vyplýva aj z dôležitých dôvodov, ktoré k tomuto rozvratu viedli. V jednom prípade môže byť rozvrat manželstva javom narastajúcim, podliehajúcim postupnému vývoju, napríklad ak je dôsledkom vzájomných nedorozumení alebo rozličných objektívnych ťažkostí, v inom prípade môže vzniknúť aj celkom náhle a neočakávane, ako v prípade nevery, opustenia spoločnej domácnosti atď.*“ PLANKOVÁ, O. *Rozvod manželstva v československom práve*, s. 54.

¹⁸⁶ HAVELKA, J. *Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství*, s. 16.

¹⁸⁷ „*Súd tu musí najmä hodnotiť, ako sa manželia správajú počas už nastalého rozvratu, či prispievajú k jeho prehľbeniu alebo či sa naopak snažia svojím konaním – alebo aspoň ktorý*

„manželia po zrušení manželského spoluzitia, dokonca i v dobe rozvodového konania, sa spolu pohlavne stýkali, vyplýva zásadne záver, že medzi nimi nie je hlbokého a trvalého rozvratu“.¹⁸⁸

Dôležitou podmienkou bolo, aby hlboký a trvalý rozvrat manželstva **našiel z dôležitých dôvodov**.¹⁸⁹ Išlo tak o skutočnosti, ktoré vychádzali zo správania a z konania samotných manželov, ako aj o skutočnosti, ktoré boli nezávislé od vôle a konania manželov (existovali objektívne). Kazuistika týchto skutočností v rozvodovej súdnej praxi bola veľmi pestrá, pričom zriedka išlo o jedinú skutočnosť vedúcu k rozvratu manželských vzťahov, zvyčajne išlo o kombináciu rôznorodých alebo aj rovnorodých skutočností. Posudzovanie, ako aj hodnotenie dôležitých dôvodov, pre ktoré došlo k rozvratu manželstva,¹⁹⁰ tak ponechal zákonodarca len na životné skúsenosti sudcov a ich názor. Zistenie všetkých týchto príčin pomáhalo súdu utvoriť si obraz o tom, akej intenzity bol rozvrat vzájomných vzťahov medzi manželmi, pretože „zistené dôvody nebudú všetky rovnakej intenzity a nebudú všetky rovnako prispievať k vzniku a prehlbovaniu rozvratu manželstva“.¹⁹¹ Nestačilo tu len zistenie určitých závažných skutočností, ale bolo dôležité, aby súd starostlivo preskúmal, či tieto zistené skutočnosti k rozvratu manželstva aj viedli, resp. ho spôsobili.

Všetky rozvádžajúcimi sa manželmi tvrdené dôvody hlbokého a trvalého rozvratu manželstva mal súd preskúmať v záujme zistenia materiálnej

z nich – odvrátiť alebo aspoň zmierniť vzájomné rozpory.“ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 54.

¹⁸⁸ Rozhodnutie Krajského súdu Bratislava 14 Ok 55/52.

¹⁸⁹ Zdôvodnenie zvoleného legislatívneho riešenia ponúkla dôvodová správa k § 30 ZoRP: „Osнова nevypočítává úmyslně, a to ani demonstrativně takové vážné důvody, které obyčejně mohou mít za následek hluboký rozvrat, aby nedošlo – jako v dřívějším právu – k mechanickému zjišťování skutečnosti, zákonem uváděných jako důvod rozvodu. Skutečnost, že nestačí jen zjištění určité závažné skutečnosti, nýbrž, že i poté je nutno, aby soud svědomitě zkoumal, zda tato zjištěná skutečnost skutečně k rozvratu vedla, ovšem znamená ztížení rozvodu proti dosavadnímu stavu; tento umožňoval i rozvody lehkomyšlné a věcně neopodstatněné.“

Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Zvláštní část. [cit. 2020-03-20]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_03.htm

¹⁹⁰ Rozvrat manželstva nebol nemenným stavom. Podliehal vývojovým zmenám, prípadne vznikol až po dlhšom čase trvania dôvodov, ktoré ho spôsobili. PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 54.

¹⁹¹ HAVELKA, J. Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství, s. 14.

pravdy.¹⁹² Podľa § 233 zákona č. 142/1950 Zb. Občianskeho súdneho poriadku: „*Súd spravidla vypočtuje oboch manželov osobne, a to hneď na prvom ústnom pojednávaní.*“ Na posúdenie všetkých príčin rozvratu manželstva sa viazala možnosť zistenia/nezistenia hlbokého a trvalého rozvratu manželstva a následného vyslovenia/nevyslovenia rozvodu manželstva s nutným ustálením viny na rozvrate manželstva, pretože v zmysle § 30 ods. 2 ZoRP o rozvod nemohol žiadať ten z manželov, ktorý rozvrat svojim správaním výlučne zaviniel. Uvedené dokumentuje aj rozhodnutie Krajského súdu v Českých Budějoviciach 6 Ok 74/52 zdôrazňujúce, že je „*dôležité, aby súd zistil všetky príčiny, ktoré viedli k rozvráteniu manželstva a neuspokojil sa len so základnou príčinou, ktorá viedla k vzniku rozvratu manželstva, prípadne s príčinou poslednou, ktorá existujúci rozvrat manželstva len dovърšila.*“¹⁹³

2.2 Kazuistika príčin rozvratu manželstva v súdnej praxi

Príčinami (dôvodmi¹⁹⁴) rozvratu manželstva mohli byť v podstate všetky skutočnosti, ktoré boli spôsobilé rozvrátiť vzájomný vzťah medzi manželmi do tej miery, že ich manželstvo už nedokázalo plniť svoju spoločenskú funkciu. Medzi príčinou/príčinami vážneho rozvratu, rozvratom vzťahov, ktorý nastal, a skutočnosťou, že manželstvo už nemôže plniť svoj spoločenský účel, musí byť príčinná súvislosť. Zistenie príčin rozvratu je súčasťou a predpokladom splnenia hlavnej podmienky – zistenia, že manželstvo je tak vážne rozvrátené, že už nemôže plniť svoj spoločenský účel.¹⁹⁵ Rozvrat vzťahu medzi manželmi, ktorý znemožňoval plnenie spoločenského účelu manželstva, bol spravidla vyvolaný rôznymi, často vzájomne súvisiacimi príčinami. Mohlo ísť pritom o súbežné alebo postupné pôsobenie niekoľkých príčin. Mohlo ísť tak o príčiny, ktoré existovali v dobe uzavretia manželstva a ktoré boli podnetom k prvým konfliktom a kolíziám medzi manželmi, o príčiny, ktoré spočívali v porušovaní manželských práv a povinností a ktoré prehľbovali vyvíjajúci sa rozvrat vzťahov medzi manželmi, prípadne o príčiny, ktoré už existujúci rozvrat manželstva iba dovърšili. Odhalenie pravých príčin rozvratu manželských vzťahov bolo pre súd náročným procesom vzhľadom na in-

¹⁹² Súd sa neobmedzoval len na manželmi tvrdené skutočnosti a ani na dôkazy, ktoré rozvádzajúci sa manželia predložili a zisťoval skutočný „materiálny“ stav veci.

¹⁹³ Rozhodnutie Krajského súdu České Budějovice 6 Ok 74/52.

¹⁹⁴ V 50. rokoch sa v súdnej praxi i právnej vede používali oba termíny „dôvod rozvratu manželstva“ a aj „príčina rozvratu manželstva“.

¹⁹⁵ PLANKOVÁ, O.: Rozvod manželstva v československom práve, s. 57.

tímnou sféru vzťahov či individuálne špecifické prežívanie rôznych životných situácií.¹⁹⁶ Len výnimočne bol rozvrat medzi manželmi zapríčinený len jednou jedinou príčinou. Všetky príčiny uvádzané rozvádzajúcimi sa manželmi, ktoré mali viesť k rozvratu manželstva, musel súd preskúmať na princípe zisťovania materiálnej pravdy, t. j. či skutočne k rozvratu manželstva viedli a rozvrat medzi nimi zapríčinili¹⁹⁷ (súd musel odlišiť skutočné príčiny rozvratu a príčiny, ktoré boli dôsledkami týchto príčin).¹⁹⁸ Súd sa tak nemohol obmedziť len na zisťovanie poslednej príčiny, ktorá rozvrat vzťahov medzi manželmi dovŕšila. Manžel, u ktorého bola preukázaná vina na rozvrate, bol uznaný aj vinným z rozvodu. Ak vina na rozvrate nebola preukázaná žiadnemu z manželov, nemohla byť ani vyslovená vina na rozvođe.¹⁹⁹

Príčiny rozvratu manželstva rozdeľuje právna veda do dvoch základných skupín:²⁰⁰

- príčiny, ktoré boli nezávislé od vôle a konania samotných manželov – považované za **príčiny objektívne**,
- príčiny, ktoré spočívali v konaní/nekonaní manželov ako vo vedomom zavinenom porušovaní základných manželských povinností – považované za **príčiny subjektívne**.

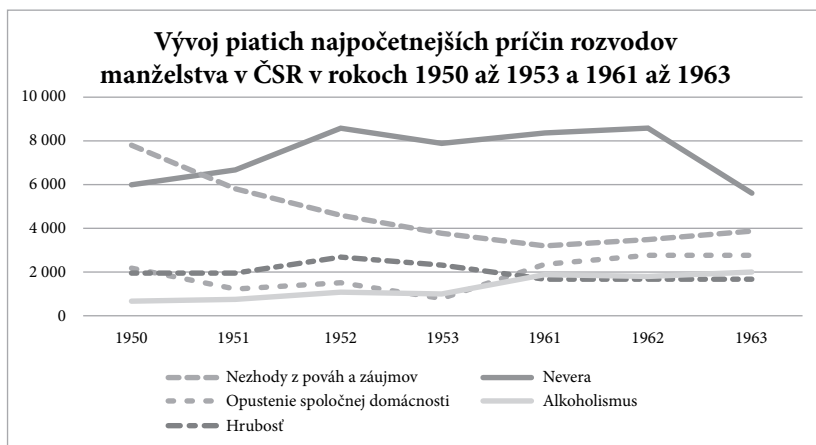
¹⁹⁶ „Rôzni manželia rôznym spôsobom reagujú na porušenie jednotlivých základných manželských povinností. Kým u jedných stačí menší alebo menej závažný dôvod na vyvolanie všeobecnej atmosféry rozvratu vzájomných vzťahov, iní manželia si prípadne veci poodpúšťajú a u nich aj závažnejšie dôvody vedú prípadne až po veľmi dlhom pôsobení a trvaní k rozvratu manželstva. Na túto situáciu často vplyva ja vôľa manželov zotrvať v manželstve najmä v záujme maloletých detí, prípadne aj z rozličných iných príčin. Aj v prípade najzávažnejších dôvodov, ktoré spravidla vyvolávajú rozvrat (napr. nevera, zlé zaobchádzanie a pod.), musí súd vždy skúmať, či na ich základe nastal vážny rozvrat vzájomných vzťahov medzi manželmi, v dôsledku ktorého manželstvo už nemôže plniť svoj spoločenský účel. Napokon sa žiada povedať, že často dôvody rozvratu, ktoré sa ukazujú navonok, na ktoré manželia poukazujú a ktoré súd zistí, nie sú pravými príčinami rozvratu manželstva, ale sú samy už výsledkom iných dôvodov, ktoré si manželia prípadne ani neuvedomujú, alebo – čo je častejší prípad – o nich vedia, ale z rozličných príčin ich neuplatňujú v súdnom konaní.“ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 58.

¹⁹⁷ ŠOŠKOVÁ, I. Problémy v rozvodovej praxi súdov po prijatí zákona o rodinnom práve č. 265/1949 Sb. In: HAMULÁK, O. (ed.). Fenomén judikatúry v právu. Sborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2009. Praha: Leges, 2010, s. 166.

¹⁹⁸ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 57.

¹⁹⁹ Vina na rozvrate bola „sice základná, ale její význam byl určující jen v souvislosti s rozvodovým řízením“. PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 70.

²⁰⁰ ČEŠKA Z. a kol. Československé rodinné právo. Bratislava: Obzor, 1986, s. 130.

Graf 1 Päť najpočetnejších príčin rozvodov manželstva v rokoch 1950 až 1953 a 1961 až 1963

Zdroj: Štatistické dáta spracované podľa PÁVEK, F. Rozvody očima sudce. Praha: Práce, 1973, s. 64.

Objektívne alebo subjektívne príčiny sa považovali za príčiny (dôvody) vedúce k rozvratu manželstva len vtedy, ak medzi nimi a rozvratom bola príčinná súvislosť²⁰¹ a zistenie príčin rozvratu bolo kľúčovým z hľadiska princípu viny. Rozlišovanie príčin subjektívnej a objektívnej povahy sa odzrkadľovalo aj v odôvodnení rozhodnutia. Ak išlo o príčiny objektívnej povahy, existujúce mimo vôle manželov, v odôvodnení rozhodnutia o rozvode manželstva sa iba konštatovali ako príčiny, ktoré viedli k rozvráteniu manželstva.²⁰² Ak išlo o príčiny subjektívnej povahy, existujúce v závislosti od vôle manželov (zavinené porušenia manželských povinností), tie sa konštatovali nielen ako príčiny, ktoré viedli k rozvráteniu manželstva, ale súčasne sa posudzovali aj z hľadiska povinnosti súdu vysloviť vinu na rozvode (ak manželia zhodne nepožiadali o upustenie od výroku o vine) a s morálnym odsúdením správania sa manžela/manželov.²⁰³ Zistenie príčin, ktoré viedli k rozvratu, a ich uvedenie v odôvodnení rozhodnutia o rozvode manželstva bolo kľúčovou činnosť

²⁰¹ ČEŠKA Z. a kol. Československé rodinné právo. Bratislava: Obzor, 1986, s. 130.

²⁰² PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 61.

²⁰³ ČEŠKA, Z. a kol. Československé rodinné právo, s. 130.

ťou súdu v konaní o rozvod manželstva. Pri subjektívnych príčinách rozvratu vzťahov medzi manželmi malo mať odôvodnenie súdneho rozhodnutia s určením viny výchovný rozmer, malo byť morálnym odsúdením správania sa manžela/manželov, vyjadrením odmietavého stanoviska spoločnosti k správaniu porušujúcemu manželské povinnosti.

Výpočty subjektívnych a objektívnych dôvodov rozvratu manželstiev (príčiny rozvodu manželstiev) v 50. a na začiatku 60. rokov 20. storočia boli súčasťou štatistických ročeniek a aj viacerých publikácií. Podľa uvádzaných štatistických údajov **prevládalo päť príčin: nevera, nezhody pováh a záujmov, hrubosť, opustenie spoločnej domácnosti a alkoholizmus.**

Tabuľka 1 Príčiny rozvodov manželstva v rokoch 1950 až 1953 a 1961 až 1963

Príčiny rozvodu manželstva	Rok						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Nezhody pováh a záujmov	7754	5760	4595	3806	3121	3462	3821
Nevera	6017	6661	8572	7928	8345	8542	5638
Opustenie spoločnej domácnosti	2131	1224	1487	752	2352	2765	2736
Alkoholizmus (opilstvo)	660	762	1037	980	1865	1738	1 980
Odsúdenie za trestný čin	182	260	358	318	504	396	437
Finančné nezhody	136	62	65	43	121	162	231
Sexuálne nezhody	140	184	208	183	772	860	939
Hrubosť	1959	1962	2586	2207	1664	1643	1596

Pobyt v cudzine	342	339	383	273	113	132	77
Oddelené bydlisko od pracoviska	-	-	-	-	-	145	302
Nezáujem o rodinu	-	391	190	287	767	794	818
Nadmerná žiarlivosť	149	178	114	58	329	300	288

Zdroj: Štatistické dáta spracované podľa PÁVEK, F. Rozvody očima sudce. Praha: Práce, 1973, s. 64.

Z prezentovaných údajov môžeme vidieť poradie príčin rozvodov. Kým na počiatku 50. rokov boli najčastejšími príčinami nezhody pováh a záujmov, nevera, hrubosť a opustenie spoločnej domácnosti, začiatkom 60. rokov to boli nevera, nezhody pováh a záujmov, opustenie spoločnej domácnosti a alkoholizmus (opilstvo). Najčastejšie príčiny rozvodov zostali v podstate tie isté a aj vzhľadom na úzke prepojenie hrubosti a alkoholizmom. Bližšie sa pozrieme na príčiny rozvodov na strane mužov a žien:

Príčina rozvodov²⁰⁴ bola na strane muža:

V roku 1950

1. rozdiely pováh a záujmov
2. nevera
3. hrubosť
4. opustenie spoločnej domácnosti
5. alkoholizmus

V roku 1963

1. nevera
2. opilstvo
3. rozdiely pováh a záujmov
4. hrubosť
5. opustenie spoločnej domácnosti

²⁰⁴ PÁVEK, F. Rozvody očima sudce. Praha: Práce, 1973, s. 65.

Príčina rozvodov²⁰⁵ bola na strane ženy:**V roku 1950**

1. rozdiely pováh a záujmov
2. nevera
3. opustenie spoločnej domácnosti
4. hrubosť
5. sexuálne nezhody

V roku 1963

1. rozdiely pováh a záujmov
2. opustenie spoločnej domácnosti
3. nevera
4. sexuálne nezhody
5. hrubosť

Kazuistickejšie rozpracované príčiny spracované podobne podľa Štatistickej ročenky ČSSR predstavila vo svojej monografii *Rozvod manželstva v československom práve* Oľga Planková. Osobitne sa zamerala na počiatok 60. rokov a ako vidíme z údajov v nasledujúcej tabuľke, príčiny sú omnoho kazuistickejšie.

Tabuľka 2 Príčiny rozvratu manželstva v rokoch 1950 až 1953 a 1961 až 1963

Príčiny rozvratu manželstva	Príčina rozvratu manželstva nastala na strane MUŽA alebo ŽENY			
	MUŽ 1960	MUŽ 1961	ŽENA 1960	ŽENA 1961
Manželstvo uzavreté po krátkej známosti alebo pre tehotenstvo snúbenky	185	144	204	227
Manželstvo uzavreté pred alebo počas vojenskej služby	119	70	11	–
Veľký vekový rozdiel manželov	249	272	240	288
Deti z predošlého manželstva	50	44	70	66
Odsúdenie pre trestný čin	438	435	55	69

²⁰⁵ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce. Praha: Práce, 1973, s. 65 – 66.

Príčiny rozvratu manželstva	Príčina rozvratu manželstva nastala na strane MUŽA alebo ŽENY			
	MUŽ 1960	MUŽ 1961	ŽENA 1960	ŽENA 1961
Neznámy pobyt	100	86	34	27
Oddelené bydlisko od pracoviska alebo iné oddelené bývanie	156	158	129	127
Nevera	4446	4185	4371	4160
Zásahy rodičov alebo iných príbuzných do manželstva	130	154	197	211
Národnostné, náboženské a politické nezhody	27	13	28	17
Majetkové alebo finančné nezhody	79	55	86	66
Sexuálne nezhody a pohlavná nemohúcnosť	377	393	357	379
Rozdielnosť pováh a zájmov	1548	1518	1594	1603
Neplodnosť	76	53	102	131
Nezáujem o rodinu a druhého manžela	384	399	277	368

Príčiny rozvratu manželstva	Príčina rozvratu manželstva nastala na strane MUŽA alebo ŽENY			
	MUŽ 1960	MUŽ 1961	ŽENA 1960	ŽENA 1961
Opilstvo	1860	1813	65	52
Zlé nakladanie a inak neusporiadaný život	1242	1390	345	274
Pohlavné choroby a iná choroba	204	215	221	249
Nadmerná žiarlivosť	164	198	91	131
Opustenie spoločného žitia	732	1152	803	1200
Iné príčiny	1245	2281	1494	2410
Súd nezistil žiadnu uvedenú príčinu	1480	1399	4517	4372

Zdroj: Štatistické dáta uvedené podľa PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve. Bratislava: Osveta, 1964, s. 59.

2.2.1 Objektívne príčiny rozvratu manželstva

Objektívne príčiny rozvratu manželstva vznikali nezávisle od vôle a správania manželov, avšak natolko ovplyvňovali vzájomné vzťahy medzi manželmi, že viedli k rozvratu manželstva. Právna veda²⁰⁶ a súdna prax považova-

²⁰⁶ Pozri bližšie aj PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 61 – 65 a ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949, s. 150 – 151.

li za objektívne príčiny rozvratu manželstva psychickú chorobu, neplodnosť niektorého z manželov alebo neschopnosť pohlavne žiť, neprimeraný vekový rozdiel, povahové a svetonázorové rozpory, zásahy príbuzných či tretích osôb,²⁰⁷ či nepriaznivé bytové pomery.²⁰⁸ Objektívne príčiny rozvratu manželstva sa málokedy vyskytovali samostatne, zvyčajne boli spájané spolu so subjektívnymi príčinami. Krajský súd v Olomouci v roku 1952 vo svojom rozhodnutí 10 Ok 2/52 skonštatoval, že „rozvrat môže nastat i z príčin objektívnych, bez viny manželů. Vedli-li k objektívnímu rozvratu jak subjektívni vina jednoho manžela, tak i příčina objektívni, není vina onoho manžela výlučná a může proto tento vinný manžel i proti vůli nevinného manžela žádat o rozvod“. Podobne sa vyslovil aj Krajský súd v Uhorskom Hradišti: „Nebyl-li rozvrat manželství způsoben výlučně vinou navrhovatele, nýbrž na vznik rozvratu působily závažnou měrou i okolnosti nezaviněné žádným z manželů, lze vyslovit rozvod z viny navrhovatele, i když odpůrkyně s návrhem nesouhlasí.“²⁰⁹ Spoločným meradlom, či objektívne príčiny mohli spôsobiť rozvrat manželstva, môže byť „zistenie, ako sa tieto príčiny odrážali vo vzájomnom správaní manželov a v ich spoločnom spolužití“.²¹⁰

²⁰⁷ Osobitne mladé manželstvá sa museli vyrovnáť s vplyvom rodičov, najmä ak s nimi bývali v spoločnej domácnosti. Rozdielne názory a prístupy oboch generácií k tým istým veciam následne spôsobovali medzi manželmi vážne nezhody. Táto príčina bola v právnej vede a súdnej praxi značne problematická, pretože sa často prepájala so subjektívnou príčinou – zavineným konaním niektorého z manželov narúšajúcich manželské vzťahy favorizovaním rodičov a pod. PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 64.

„Rozvod manželství lze vyslovit o proti vůli druhého manžela, který nemá viny na hlubokém a trvalém rozvratu, jestliže vedle viny navrhovatelovy byl rozvrat zaviněn, resp. způsoben i jinými okolnostmi, zejména chováním jeho rodičů nebo jiných členů jeho rodiny, jež nespádají k vině ani jednomu ani druhému účastníku.“ Rozhodnutie Krajského súdu Pardubice 5 Ok 224/52.

²⁰⁸ Nedostatok spoločného bytu bol ako objektívna príčina rozvratu v súdnej praxi vnímaný problematicky s potrebou skúmať, či nejde len o krátkodobú odstrániteľnú prekážku. Povinnosťou manželov bolo totiž dospieť k dohode, kde budú spoločne bývať. Objektívnu príčinou bol nedostatok spoločného bývania vtedy, ak bol založený na okolnostiach nezávislých od vôle manželov. Problematickými sa ukázal výkon práce (pracovné umiestnenie) vzdialený od miesta bydliska.

„Tomu z manželů, který pro okolnosti na své vůli nezávislé nemůže přesídliť za druhým manželem, nelze přičítat vinu na rozvodu“. Rozhodnutie Krajského súdu Plzeň 7 Ok 184/51.

²⁰⁹ Rozhodnutie Krajského súdu Uhorské Hradiště 5 Ok 359/51.

²¹⁰ Rozhodnutie Krajského súdu České Budějovice 6 Ok 74/52.

Nezhody pováh a záujmov, rôznosť svetonázorového nazerania

Jednou z najčastejšie sa vyskytujúcich objektívnych príčin rozvratu manželstva bola príčina spočívajúca v povahových rozporoch, názorových rozdieloch a v rôznorodosti životného nazerania manželov. Išlo o príčinu, ktorá sa zvyčajne vyvíjala postupne, a prejavovala sa postupným odcudzovaním sa manželov. Objektívny charakter tejto príčiny konštatovalo rozhodnutie Krajského súdu v Pardubicách 5 Ok 123/52: „Povahové rozpory, rôznosť životného nazerania, neuváženost sňatku a ľpení každého účastníka na dosavadním rodinném a životním prostředí jsou skutečnosti dané již objektivními podmínkami, jinou výchovou a jiným způsobem života, jsou to skutečnosti nezávislé na vůli účastníků a nelze je přičítat k vině na rozvodu.“²¹¹ „Objektivnosť“ tejto príčiny bola právnou vedou kritizovaná z dôvodu, že „povahové rozpory a názorové rozdiely sa musia predať u manželov prejavíť nejakým spôsobom navonok v ich správaní sa voči sebe navzájom, a preto tu pôjde najčastejšie o subjektívne príčiny rozvratu manželstva“.²¹²

Podľa štatistických údajoch môžeme konštatovať, že táto príčina rozvratu manželstva viac prevládala na strane žien ako na strane mužov. Všeobecná formulácia tejto príčiny spôsobuje jej nižšiu výpovednú hodnotu, často totiž zakrývala iné pravé príčiny rozvratu vzťahov medzi manželmi.

Tabuľka 3 Povahové a záujmové nezhody ako príčina rozvratu manželstva

Príčiny rozvratu	Nezhody z pováh a záujmov						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	3 770	2 756	2 293	1 898	1 518	1 696	1 870
Na strane ženy	3 984	3 004	2 302	1 908	1 603	1 766	1 951
Spolu	7 754	5 760	4 595	3 806	3 121	3 462	3 821

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce. Praha: Práce, 1973, s. 64.

²¹¹ Rozhodnutie Krajského súdu Pardubice 5 Ok 123/52.

²¹² PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 64.

Psychická choroba jedného z manželov

Za objektívnu príčinu rozvratu manželstva sa všeobecne uznávala psychická choroba jedného z manželov, ak vznikla počas trvania manželstva.²¹³ Táto príčina bola prekážkou harmonického spolužitia manželov a znemožňovala plnenie účelu manželstva nielen medzi manželmi navzájom, ale aj vo vzťahu k deťom, resp. k ich výchove.²¹⁴ Skutočnosť, či psychická choroba mohla viesť k rozvratu manželstva, súd posudzoval predovšetkým z lekárskeho posudku.²¹⁵ Psychická choroba ako samostatná objektívna príčina rozvratu manželstva bola uplatňovaná len zriedka.²¹⁶ Okolnosť, že „*manžel nemá pro svoji duševní poruchu vinu na rozvratu manželství s hlediska subjektivního, nevylučuje, že duševní choroba nemůže být po stránce objektivní důležitým důvodem vzniku hlubokého a trvalého rozvratu*“.²¹⁷ Častejšie sa táto objektívna príčina spojila s príčinou subjektívnou.²¹⁸ Krajský súd v Olomouci v rozhodnutí 10 Ok 2/52 pregnantne uviedol, že „*ak viedla k objektívnemu rozvratu tak subjektívna vina jedného z manželov, ako aj príčina objektívna, nie je vina tohto manžela výlučná a môže preto tento vinný manžel i proti vôli nevinného manžela žiadať o rozvod*“.²¹⁹

Súdna prax nebola jednotná v názore, či možno za objektívnu príčinu rozvratu vzťahov medzi manželmi považovať ťažkú alebo nevyliciteľnú chorobu jedného z manželov.²²⁰ Právna veda väčšinou zastávala názor, že „*ťažkú chorobu možno považovať za príčinu rozvratu manželstva vtedy, ak vznikla už*

²¹³ PLANKOVÁ, O., RADVANOVÁ, S. Rodinné právo. Bratislava: Univerzita Komenského, 1979, s. 26.

²¹⁴ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 61.

²¹⁵ PATSCHOVÁ, Z. Je duševní porucha duvodem k rozvodu? *Soudce z lidu*. 1952, roč. 3, č. 1, s. 18.

²¹⁶ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 62.

²¹⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz I 207/51.

²¹⁸ Najvyšší súd ČSR vo svojom rozhodnutí Cz I 92/51 analyzoval spolupôsobenie objektívnej a subjektívnej príčiny; manželka postihnutá duševnou chorobou si pri svojom správaní, ktorým sa choroba prejavovala, nemohla byť vedomá, aký dosah bude jej správanie mať. V dôsledku toho na rozvrate manželstva neniesla žiadnu vinu. Naopak manžel, ktorý ešte pred prepuknutím choroby nadviazal pomer s inou ženou, vedome porušil manželskú povinnosť vernosti, a tým dotvoril stav, ktorý viedol k rozvratu manželstva. Rozvrat manželstva bol teda zapríčinený nielen objektívnou príčinou, ale aj subjektívnou príčinou a súd rozvod manželstva povolil (nevyžadujúc súhlas druhého nevinného manžela).

²¹⁹ Rozhodnutie Krajského súdu Olomouc 10 Ok 2/52.

²²⁰ Napr. rozhodnutie Krajského súdu Olomouc 9 Co 165/53 považovalo za objektívnu príčinu sklerózu multiplex. Iné rozhodnutia (napr. rozhodnutie Krajského súdu Brno 8 Ok 202/51) ťažkú chorobu za objektívnu príčinu nepovažovali.

*pred uzavretím manželstva a chorý manžel ju pri uzavretí manželstva zatajil, alebo ak vznikla ako dôsledok zavineného porušenia manželských a iných povinností (napr. pohlavná choroba, choroby, ktoré vznikli z nadmerného požívania alkoholických nápojov a pod.)*²²¹ Podobne sa už skôr v roku 1952 vyslovil Krajský súd v Ostrave, že „*manžel, ktorý přes varování lékaře uzavřel manželství a přitom zatajil druhému manželu svůj zdravotní stav, je vinen na rozvratu, který tím byl způsoben*“.²²² Aj Krajský súd v Uherskom Hradišti pri prejednávaní rozvodu manželstva dospel k záveru, že „*je důvodom hlubokého a trvalého rozvratu, jestliže manžel zatajil před sňatkem manželce, že trpí otevřenou tuberkulosou a ohrožuje-li svým bezohledným chováním zdraví manželky a nezletilého dítěte*“.²²³

Objektívna príčina spočívajúca v neplodnosti či neschopnosti pohlavne žiť

Neplodnosť niektorého z manželov, či neschopnosť vôbec pohlavne žiť, sa taktiež považovala za objektívnu príčinu rozvratu manželstva. Manželstvo, v ktorom vznikla táto objektívna príčina rozvratu manželstva, neplnilo jednu zo svojich základných funkcií.²²⁴

Táto príčina rozvratu manželstva rovnako ako duševná choroba, ktorá vznikla počas trvania manželstva, vystupovala v návrhoch na rozvod manželstva samostatne zriedkavo. Aj v prípade, ak k tejto objektívnej príčine pristúpila príčina subjektívna, súhlas nevinného manžela s rozvodom sa nevyžadoval podobne ako pri duševnej chorobe.²²⁵

Objektívna príčina spočívajúca v neprimeranom vekovom rozdiel

Za objektívnu príčinu rozvratu manželstva súdna prax považovala aj neprimeraný vekový rozdiel medzi manželmi. Právna veda túto objektívnu príčinu kritizovala s logickým odôvodnením, že „*velký vekový rozdiel medzi*

²²¹ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 63.

²²² Rozhodnutie Krajského súdu Ostrava 9 Ok 71/52.

²²³ Rozhodnutie Krajského súdu Uherské Hradiště 5 Ok 215/51.

²²⁴ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 62.

²²⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 413/55.

V danom spore bol prejednávaný návrh na rozvod podaný manželom dôvodu, že jeho manželka s ním počas jedenásť rokov trvajúceho spolužitia nemala deti. Manželstvo bolo rozvrátené už dlhší čas, pretože manželia spolu nežili, manžel žil v spoločnej domácnosti s inou ženou, s ktorou mal dieťa. Manželka uviedla, že deti mať nemôže. Najvyšší súd ČSR vo svojom rozhodnutí rozvod manželstva povolil a uviedol, že k objektívnej príčine rozvratu manželstva, ktorou bola neplodnosť, pristúpila aj subjektívna príčina (nevera manžela a dieťa s družkou).

manželmi bol okolnosťou jestvujúcou už pri uzavretí manželstva, s ktorou museli manželia nevyhnutne počítať aj do budúcnosti“.²²⁶ K tejto príčine rozvratu manželstva zaujal svoj postoj aj Najvyšší súd ČSR, ktorý vo svojom rozhodnutí Cz I 277/51 uviedol, že „*nápadne veľký vekový rozdiel manželů může být důležitou příčinou rozvratu*“; osobitne išlo o vekový rozdiel v neprospech manželky s možným narušením plnenia biologickej funkcie manželstva. Krajský súd v Liberci podobne zhodnotil prípad, v ktorom bola manželka od svojho manžela staršia o 25 rokov.²²⁷ Táto objektívna príčina rozvratu manželstva sa zvyčajne ďalej prehlbovala subjektívne pôsobiacimi príčinami, a to vzájomným odcudzením manželov v oblasti sexuálneho spolužitia a nadviazaním známosti s inými osobami.²²⁸ V takýchto prípadoch teda okrem objektívnej príčiny, a to neprimeraného vekového rozdielu, spolupôsobili aj subjektívne príčiny. Vo svojom rozhodnutí 5 Ok 778/52 to uviedol i Krajský súd v Uhorskom Hradišti: „*Objektivní spolupříčinou, která spolupůsobila při vzniku a prohlubování rozvratu, může být za určitých podmínek i to, že manželka je o 10 let starší než manžel.*“²²⁹

2.2.2 Subjektívne príčiny rozvratu manželstva

Subjektívne príčiny rozvratu manželstva boli na rozdiel od objektívnych príčin priamo závislé od vôle a konania samotných manželov (išlo o zavinené konanie), a to jedného z nich alebo aj oboch. Bolo pri nich dôležité, aby si manžel/manželia uvedomovali, že práve jeho/ich konaním – vedomým porušovaním práv alebo neplnením manželských povinností (a teda jeho/ich subjektívnou vinou) rozvrat vznikal a prehlboval sa.²³⁰ Oľga Planková subjektívne príčiny charakterizovala ako príčiny, ktoré „*spočívajú v takom správaní manželov, ktoré vedome porušuje vzájomné manželské spolunažívanie, či už priamo tým, že sa porušujú práva a povinnosti vyplývajúce z manželského*

²²⁶ „Ak v dôsledku väčšieho vekového rozdielu dôjde k rozporom medzi manželmi, k vzájomnému duševnému odcudzeniu manželov, prípadne k nespokojnosti niektorého z manželov v oblasti sexuálneho spolužitia a k nadviazaniu známosti s inými osobami, nemožno tieto skutočnosti považovať za objektívne dané, ale naopak, treba v nich nevyhnutne vidieť zavinené konanie manželov.“ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 65.

²²⁷ Rozhodnutie Krajského súdu Liberec 5 Co 143/54.

²²⁸ Rozhodnutie Krajského súdu Uherské Hradiště 5 Ok 778/52.

²²⁹ Rozhodnutie Krajského súdu Uherské Hradiště 5 Ok 778/52.

²³⁰ „Subjektivní zavinění nelze spatřovat v nepatrném poklesku, který by nemohl mít vliv na vznik rozvratu, ani v takovém chování, které pravidelně bývá reakcí na závadné chování druhého manžela.“ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 25 Ok 204/51.

zväzku, alebo nepriamo tým, že sa porušujú iné právne povinnosti a pravidlá socialistickej morálky a spoluzitia, čo sa negatívne odzrkadluje na vzájomnom vzťahu medzi manželmi“.²³¹ Tieto subjektívne príčiny mohli mať svoj základ už pri uzatváraní manželstva²³² alebo vznikli počas trvania manželstva, vychádzajúc z porušovania základných manželských práv a povinností, ktoré manželom vyplývali priamo z ustanovení ZoRP.²³³ V zásade tieto povinnosti zahŕňali povinnosť žiť spolu, byť si navzájom verní a vzájomne si pomáhať (§ 15 ZoRP).

Ako subjektívne príčiny rozvratu manželstva sa v súdnej praxi s vyššou frekvenciou vyskytovali nevera, finančné a sexuálne nezhody, alkoholizmus, hrubosť, nadmerná žiarlivosť, odsúdenie pre trestný čin, opustenie spoločnej domácnosti, ako aj iné vedomé neplnenia základných manželských povinností.

Zistením subjektívneho zavinenia (subjektívnej príčiny) rozvratu manželských vzťahov súd identifikoval vinu manžela/manželov na rozvrate manželstva. K týmto príčinám, ako aj k vine súd v odôvodnení rozhodnutia zaujímal stanovisko s morálnym odsúdením daného správania sa manžela/manželov. Subjektívne príčiny rozvratu vystupovali buď samostatne, alebo v kombinácii s objektívnou príčinou.

Subjektívna príčina spočívajúca v porušení manželskej vernosti

Povinnosť vzájomnej vernosti vyplývala zo samotnej podstaty manželstva ako výlučného vzťahu medzi jedným mužom a jednou ženou a zo spoločenského nazerania na funkciu a účel manželstva.²³⁴ Táto povinnosť trvá dovte-

²³¹ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 65.

²³² V danej súvislosti právna prax upozorňovala na prípady uzavierania manželstva pod tlakom tehotenstva snúbenice alebo na prípady zatajovania dôležitých skutočností pred uzavretím manželstva jedným zo snúbencov. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Cz I 235/51: „Okolnosti, ktoré nastaly pred sňatkom, môžu tiež spôsobiť hlboký a trvalý rozvrat, musí to však byť okolnosti, ktoré druhý manžel pred sňatkom neznal alebo o nich sice vedel, ale ke ktorým pristoupily ešte ďalšie skutočnosti, takže ve svém souhrnu způsobily hlboký a trvalý rozvrat.“

Subjektívna príčina rozvratu manželstva spočívajúca v zatajení dieťaťa manželom, ktoré mal s inou ženou, sa vyskytovala v súdnej praxi zriedka, ale vždy išlo o dôležitý dôvod rozvratu manželských vzťahov: „Může být důležitým důvodom rozvratu manželství, zatajil-li manžel manželce před svatbou, že má dítě s jinou ženou.“ Rozhodnutie Okresného súdu Roudnica C III 251/50.

²³³ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 66.

²³⁴ Zaujímavé kuriózne ospravedlnenie konania manžela (v zásade konajúceho proti socialistickej morálke) nachádzame v rozhodnutí Krajského súdu v Prahe z roku 1951: „Jestliže

dy, kým manželstvo právne existuje, teda až do právoplatného rozhodnutia o rozvode manželstva. Trvá aj vtedy, ak manželia svoje spolužitie fakticky prerušili, t. j. keď sa bez povolenia rozvodu manželstva rozišli a žili oddele-ne.²³⁵ Porušenie povinnosti vzájomnej vernosti bolo jednou z najčastejšie sa vyskytujúcich príčin rozvratu manželstva. Podľa Oľgy Plankovej túto príčinu rozvratu manželstva v mnohých prípadoch udávali manželia ako jedinú a hlavnú príčinu rozvratu ich vzťahu, hoci skutočné príčiny rozvratu manželstva mohli byť často aj inde.²³⁶ Skryté korene nevhodného správania jedného z manželov mohli mať svoj pôvod aj v správaní druhého manžela, ktoré nebolo navonok až natoľko závažné, ale bolo pôvodnou príčinou a podnetom pre správanie toho z manželov, ktorý sa už navonok zjavných chýb a morálneho poklesku dopustil. Preto nevera, hoci vystupovala ako samostatná príčina rozvratu manželstva, bola spravidla len vyvrcholením rozvratu vzájomného vzťahu medzi manželmi v dôsledku inej príčiny.²³⁷ Mohlo k nej dôjsť napríklad v dôsledku povahových nezhôd alebo iných záujmov manželov, sexuálnych nezhôd alebo taktiež mohla byť dôsledkom dlhodobej odlúčenia manželov. Nevera sa nespájala len s biologickou (intímnou) neverou, ale aj s blízkymi či nadmieru priateľskými stykmi, udržiavanými na úkor starostlivosti o rodinu.²³⁸

Porušenie povinnosti vzájomnej vernosti mohlo viesť k rozvratu manželstva aj vtedy, ak bola táto príčina druhým manželom istý čas trpená. Oľga Planková uviedla, že „*manželia si mohli vzájomné poklesky spočívajúce v nevere síce vzájomne odpustiť, avšak aj takáto odpustená nevera mohla po určitom čase viesť k rozvratu manželstva, a to najmä ak pôsobila na uvoľnenie morálnych zábran niektorého z manželov*“.²³⁹ Podobne sa vyslovil aj Krajský súd v Uherskom Hradišti v rozhodnutí 5 Ok 534/51 podľa ktorého „*nevera*

manželka, vytykajúc manželovi neveru, použila vůči němu nadávky, nemůže se tím navrhovatel cítit dotčen na cti a pokládat výraz ten za nezaviněné přikori, když bylo prokázáno, že za manželství udržoval milostné poměry střídavě s více cizími ženami.“ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 25 Ok 195/51.

²³⁵ PLANKOVÁ, O., RADVANOVÁ, S. Rodinné právo. Bratislava: Univerzita Komenského, 1979, s. 41.

²³⁶ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 77.

²³⁷ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 77.

²³⁸ „*Styky manželovy po zrušení manželského soužití s mladou ženou bydlící v témž domě, která mu vaří a pere a s níž manžel tráví i večery, může manželka považovat za křivdu, i když nebyl dokázán poměr cizoložný nebo zakládající neveru. Tyto styky mohou být proto důležitým důvodem hlubokého a trvalého rozvratu manželství.*“ Rozhodnutie Krajského súdu Liberec 8 Ok 535/51.

²³⁹ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 77.

jedného z manželů je důležitým důvodem nastalého hlubokého a trvalého rozvratu i tehdy, když je druhým manželem trpěna, ježto takové poklesky je nutno považovat za těžké provinění proti základním povinnostem manželů, které určuje zákon a společnost“.²⁴⁰ K porušeniu povinnosti vzájomnej vernosti došlo aj konaním po výslovnom súhlase alebo na príkaz druhého manžela.²⁴¹

Tabuľka 4 Nevera ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Nevera						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	3 622	3 811	4 681	4 130	4 185	4 300	4 404
Na strane ženy	2 395	2 850	3 891	3 798	4 160	4 242	1 234
Spolu	6 017	6 661	8 572	7 928	8 345	8 542	5 638

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce. Praha: Práce, 1973, s. 64.

Subjektívna príčina spočívajúca v porušení povinnosti žiť spolu

Požiadavka povinnosti žiť spolu vyplývala už zo samotného pojmu manželstva ako trvalého, dobrovoľného a harmonického spolužitia medzi mužom a ženou v zdravom rodinnom prostredí.²⁴² Predpokladom takéhoto spolužitia bolo spravidla spoločné bývanie manželov v spoločnom byte, avšak neplatilo to výlučne. ZoRP (a ani ZoR z roku 1963) nehovoril o spoločnej domácnosti, ale o povinnosti žiť spolu. Výklad povinnosti „žiť spolu“ preto nesmel byť zúžený len do pojmu spoločného bývania či užívania spoločného bytu, a to najmä tam, kde manželia z rôznych dôvodov nemohli spolu bývať. K porušeniu povinnosti žiť spolu teda nedochádzalo tam, kde oddelené bývanie

²⁴⁰ Rozhodnutie Krajského súdu Uherské Hradiště 5 Ok 534/51.

²⁴¹ „Zaujímavé rozhodnutie v tomto smere vyniesol Krajský súd v Pardubiciach (vo veci 5 Ok 88/52), podľa ktorého skutočnosť, že manželka po dohode so svojím manželom, neschopným plodiť dieťa, dá sa oplodniť cudzím mužom, môže za určitých okolností viesť k vážnemu rozvratu manželstva, pretože manželka aj v takomto prípade porušila povinnosť manželskej vernosti.“ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 79.

²⁴² PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 71.

manželov bolo vyvolané zmenou pôsobiska manžela v jeho zamestnaní.²⁴³ ZoRP nepoznal povinnosť jedného manžela nasledovať bydlisko druhého manžela, ako to bolo predtým.²⁴⁴ Požiadavky pracovného nasadenia v etape industrializácie (osobitne markantné pre určité typy profesií) sa často križovali so zabezpečením spoločného bývania: „Zákon aj naďalej zachováva ako základnú povinnosť manželov, aby žili spolu, pravda, osobné záujmy manželov musia ustúpiť tam, kde križujú záujem spoločnosti. Isteže pri umiestnení manželov v pracovnom nasadení bude sa v prvom rade dbať na to, aby manželstvá neboly roztrhnuté, menovite nie proti spoločnej vôli manželov, lebo potom to manželstvo nespĺnilo svoje poslanie voči spoločnosti, záležajúce aj vo spoločnej výchove detí.“²⁴⁵ Podobne problematickým (aj vzhľadom na narastajúcu rozvodovosť mladých manželstiev) sa stalo dlhodobé odlúčenie mladých manželov počas základnej vojenskej služby.

Vážnym previnením proti tejto povinnosti bolo opustenie spoločnej domácnosti jedným z manželov. Túto subjektívnu príčinu rozvratu manželstva zvyčajne nebolo možné vždy považovať za základnú príčinu rozvratu, keďže spravidla bola len dovŕšením už existujúceho rozvratu, ktorý mal svoj pôvod v inej príčine, a to napríklad vo vzájomných nezhodách medzi manželmi či v nadviazaní známosti s inými osobami.²⁴⁶ Pred Krajským súdom v Prahe sa v roku 1952 prejednával spor, v ktorom manžel krátko po svadbe opustil svoju tehotnú manželku a nadviazal pomer s inou ženou, s ktorou býval už niekoľko rokov v spoločnej domácnosti v byte svojej matky. Ani po narodení dieťaťa nejavil o svoju manželku alebo dieťa žiaden záujem. Súd konštatoval, že ak sa manželia už natoľko vzájomne odcudzili, že návrat k manželskému spolužitiu neprichádzal do úvahy, opustenie spoločnej domácnosti a intenzita vzájomných rozporov boli príčinami vážneho rozvratu manželstva.²⁴⁷

Subjektívna príčina spočívajúca v opustení spoločnej domácnosti sa v právnej a spoločenskej praxi spájala s typickým problémom 50. rokov –

²⁴³ ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949, s. 109.

²⁴⁴ „Už zo základnej zásady rovnosti muža a ženy vyplýva, že bola opustená zastaralá zásada, podľa ktorej muž ako hlava rodiny, určuje bydlisko rodiny, do ktorého je povinná ho manželka nasledovať. Z výrazu ‚povinní žiť spolu‘ nemožno vyvodzovať povinnosť spoločného bývania, pokiaľ oddelené bývanie manželov je vyvolané zmenou pôsobiska manželov v ich zamestnaní.“ ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva, s. 256.

²⁴⁵ ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva, s. 256 – 257.

²⁴⁶ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 70.

²⁴⁷ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 16 Ok 257/52.

existenciou tzv. mŕtvych manželstiev (alebo aj papierových manželstiev).²⁴⁸ Ak totiž nevinný manžel s rozvodom nesúhlasil („neprejavil s rozvodom súhlas“), manžel rozvodom vinný nemohol žiadať o rozvod manželstva. Na uvedený problém poukazuje aj rozhodnutie Krajského súdu v Prahe: „Skutočnosť, že navrhovateľ má deti s družkou s níž žije a pro níž před šesti lety opustil svou rodinu, není ještě důvodem k vyslovení rozvodu proti vůli jeho nevinné manželky, se kterou je navrhovatel od r. 1919 ženat a s níž má zletilého syna. Společnost nemůže mít zájem na tom, aby byl povolován rozvod proti vůli nevinného manžela jen proto, že se manželovi zalíbila jiná žena, a to i když má s touto jinou ženou děti...“²⁴⁹ Tento problém sa v judikatúre objavoval častejšie, Krajský súd v Liberci napr. riešil prípad, v ktorom sa namietala vina manželky spočívajúca v tom, že sa sama nesnažila o obnovenie spoluzitia s manželom, ktorý ju opustil: „Nelze přičítat manželce k vině, nesnaží-li se obnovit manželské spoluzítí s manželem, který žije ve společné domácnosti s cizí ženou.“²⁵⁰ Ako je zreteľné z prezentovaných štatistických údajov, opustenie spoločnej domácnosti ako príčina rozvratu a následného rozvodu manželstva mala stúpajúcu tendenciu.

Tabuľka 5 Opustenie spoločnej domácnosti ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Opustenie spoločnej domácnosti						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	1 120	619	715	379	1 152	1 352	1 273
Na strane ženy	1 011	605	772	373	1 200	1 413	1 463
Spolu	2 131	1 224	1 487	752	2 352	2 765	2 736

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 64.

²⁴⁸ Problém čiastočne vyriešilo zákonné opatrenie predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvođe.

²⁴⁹ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 15 Ok 30/52.

²⁵⁰ Rozhodnutie Krajského súdu Liberec 9 Ok 66/51.

Subjektívna príčina spočívajúca v alkoholizme

Alkoholizmus ako príčina rozvratu manželstva bol príčinou negatívne ovplyvňujúcou vzájomné vzťahy medzi manželmi, ale aj vzťahy v rámci širšej rodiny a osobitne k deťom z manželstva pochádzajúcim. Často sa spájal aj s inými príčinami rozvratu manželstva (hrubé zaobchádzanie, násilie a pod.). Pri tejto príčine rozvratu manželstva je potrebné poznamenať, že rôzni manželia na alkoholizmus reagovali rôznym spôsobom. „*Alkoholizmus manžela, ktorý v niektorom manželstve nevedie k rozvratu manželstva, hoci trvá po dlhšiu dobu, pretože druhý manžel ho znáša (alebo sa mu dokonca sám oddáva), môže v inom manželstve spôsobiť vážny rozvrat za veľmi krátku dobu.*“²⁵¹ V rozvodovom spore prejednávanom v roku 1953 pred Najvyšším súdom ČSR navrhovateľka uvádzala, že jej manželstvo bolo už od začiatku veľmi nešťastné, pretože manžel jej nadával, vyhrážal sa jej, opíjal sa a robil dlhy. V opojení alkoholu robil výtržnosti a bil nielen ju, ale aj ich maloleté deti. Tento prípad najskôr riešil Krajský súd v Ostrave, ktorý návrh na rozvod zamietol, pričom uviedol, že „*odporcovo správanie k navrhovateľke podľa jej výpovede bolo zrejme už od uzavretia manželstva a napriek tomu s ním navrhovateľka žila v manželstve, nikdy si neuplatnila správanie odporcu ako dôvod rozvratu manželstva, nikomu o jeho správaní nepovedala, a keď sa hovorilo o rodinnom živote, prehlásila, že každý musí niečo vydržať.*“²⁵² Krajský súd usudzoval, že navrhovateľka bola so svojím rodinným a manželským životom vyrovnaná a zmierená a že preto nemohlo až v poslednom čase dôjsť k hlbokému a trvalému rozvratu manželstva z príčin, ktoré neboli dôvodom rozvratu po celých predchádzajúcich 25 rokov. Najvyšší súd ČSR z dôvodu porušenia zákona tento rozsudok krajského súdu zrušil a v odôvodnení svojho rozhodnutia uviedol: „*Predpokladom výroku súdu o zrušení manželstva rozvodom je, že medzi manželmi nastal z dôležitých dôvodov hlboký a trvalý rozvrat, t. j. taký trvalý stav, ktorý z hľadiska spoločnosti nasvedčuje tomu, že v manželstve už nie sú dané predpoklady životného spoločenstva muža a ženy, a kde rodina už neposkytuje ani vhodné prostredie pre výchovu detí a neslúži ani ich záujmom, takže pre spoločnosť nie je ďalšie trvanie manželstva žiaduce. Hlboký a trvalý rozvrat manželstva nie je stav nemenný. Aj rozvrat manželstva podlieha zmenám vývoja, vzniká, prejavuje a prehľbuje sa, ako práve v tom alebo onom období manželského spolužitia dôležité dôvody k rozvratu pôsobia. Nie je vylúčené, že hlboký a trvalý rozvrat manželstva môže vzniknúť až po*

²⁵¹ GLOS, J. Rodinné pomery v zrcadle práva. Praha: Orbis, 1974, s. 168.

²⁵² Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 336/53.

*dlhšej dobe trvajúceho pôsobenia dôvodu rozvratu, že závadné správanie jedného manžela, ktoré druhý manžel po dlhšiu dobu znášal, môže byť dôležitým dôvodom hlbokého a trvalého rozvratu. Od manžela nie je možné požadovať, aby znášal od druhého manžela trvalé príkorie len preto, že ho znášal z akéhokoľvek dôvodu po dlhšiu dobu.*²⁵³ Navrhovateľka sa odhodlala k podaniu návrhu na rozvod manželstva až po dlhej dobe, keď už deti vyrástli a jej situácia sa tak zmenila. Vo svojom výroku Najvyšší súd ČSR napokon uviedol, že: „Skutočnosť, že manžel z určitých dôvodov nevyvodil po dlhšiu dobu dôsledky z príkoria, ktorého sa na ňom dopúšťal druhý manžel, nepostačuje samo o sebe k záveru, že medzi manželmi nenastal hlboký a trvalý rozvrat manželstva.“²⁵⁴ Alkoholizmus ako závažná príčina rozvratu manželských vzťahov mal v 50. rokoch stúpajúcu tendenciu a bol piatou najčastejšou príčinou rozvodov manželstiev zo strany muža.

Tabuľka 6 Alkoholizmus ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Alkoholizmus (opilstvo)						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	604	728	950	924	1 813	1 690	1 927
Na strane ženy	56	34	87	56	52	48	53
Spolu	660	762	1 037	980	1 865	1 738	1 980

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima sudce, s. 64.

Subjektívna príčina spočívajúca v neuváženom vstupe do manželstva

Neuvážený vstup do manželstva bol subjektívnou príčinou rozvratu, ktorá spočívala v unáhlenom, resp. dostatočne nepremyslenom vstupe do manželstva. Táto subjektívna príčina rozvratu manželských vzťahov prešla zaujímavou genézou v súdnej praxi – od jej odmietania a trvaní na „sankcionovaní neuváženého vstupu do manželstva jeho zachovaním“ až po akceptáciu tejto

²⁵³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 336/53.

²⁵⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 336/53.

príčiny ako stúpajúceho sociálneho fenoménu. Eliminácia tejto príčiny bola v 60. rokoch v novom ZoR dôvodom zakotvenia § 2 o potrebe poznať navzájom svoje charakterové vlastnosti a svoj zdravotný stav. Problematickou sa ukázala aj stúpajúca rozvodovosť mladých manželstiev často s maloletými deťmi.

Z rozhodovacej praxe Obvodného súdu Praha 7 a Mestského súdu v Prahe 11 Co 178/61 možno upozorniť na nasledujúcu kauzu, v ktorej súdy nezohľadnili túto príčinu a trvali na zachovaní manželstva: „*Obvodný súd pre Prahu 7 zamietol návrh manželky na rozvod manželstva v podstate z tých dôvodov, že účastníci (navrhovateľka 18 ročná, odporca 19 ročný) uzavreli manželstvo celkom nerozväžne, po 14 dňovej známosti, a behom 2-mesačného spolužitia sa nemohli poznať ako ľudia, ani poznať presne svoje názory, ani nájsť zhodu v intímnom spolunažívaní. Súd sa pozastavil aj nad tým, že účastníci sú zrejme toho názoru, že ich manželstvo bude hladko zrušené rozvodom na ich jednoduchú žiadosť, hoci takýto postup sa prieči zákonu a trpieť ho by navyiac znamenalo vzbudzovať v mladých ľuďoch nezodpovedný prístup k rozhodnutiu o uzavretí manželstva. Proti rozsudku sa odvolali obaja manželia a tvrdia, že ich rozchod je absolútne definitívny, priznávajú, že k uzavretiu manželstva pristupovali úplne nerozväžne, majú však za to, že by z hľadiska spoločnosti nebolo správne, aby za svoj nerozväžný čin mali pykať celý život. Odporca tvrdil mimo iného aj to, že nadviazal novú známosť s inou ženou, s ktorou sa chystá uzavrieť manželstvo.*“²⁵⁵ Mestský súd v Prahe žiadosť manželov o rozvod manželstva zamietol, rozhodnutie súdu prvej stolice potvrdil a vo svojom výroku uviedol, že: „*Zákon o rodinnom práve vyjadruje zásadu, že snúbenci majú vstupovať do manželstva s plnou zodpovednosťou, tak voči sebe ako aj voči spoločnosti. Dôvodom rozvodu nemôže byť neuvážene uzavreté manželstvo.*“²⁵⁶ I keď manželia zhodne požiadali o rozvod manželstva, súd musel skúmať, či v danom prípade existuje hlboký a trvalý rozvrat z dôležitých príčin, ktorý by nedovoľoval naďalej zotrvať v manželstve. Podkladom pre úsudok súdu bolo podrobné zistenie okolností týkajúcich sa vstupu manželov do manželstva, zistenie ich postoja k manželstvu, k výkonu práv a povinností vyplývajúcich z manželstva, o ich celkovom správaní v priebehu manželstva, ako aj zistenie ich záujmov a postojov. Krajský súd v Karlových Varoch vo svojom rozsudku 6 Ok 79/51 uviedol, že: „*Nelze umožňovat rozvody lehkomyslné, ve kterých neshoda mezi manžely není takového stupně, jenž by se sta-*

²⁵⁵ Rozhodnutie Mestského súdu Praha 11 Co 178/61.

²⁵⁶ Rozhodnutie Mestského súdu Praha 11 Co 178/61.

noviska spoločnosti vylučoval možnosť trvania manželstvá. Sluší vždy zskoumat, zda je tu rozvrat objektivní, t.j. takový, že s hlediska společnosti a ne z výlučných osobních vlastností manžela nasvědčuje tomu, že rodina není schopná plnit svou společenskou funkci.“ Podobne Krajský súd v Košiciach zamietol návrh na rozvod manželstva s odôvodnením, že: „*Hašterenie mladých manželov pre maličkosti z mladíckej nerozváznosti a vzdorovitosti nie je dôležitým dôvodom hlbokého a trvalého rozvratu.*“²⁵⁷ Predmetné súdne rozhodnutia mali mať voči ostatným mladým manželstvám výchovný účel. Akékoľvek zľahčovanie alebo podceňovanie manželstva, ktoré ohrozovalo súlad, pevnosť a trvalosť manželských vzťahov, a teda aj plnenie spoločenského účelu manželstva, bolo potrebné odmietajúť a trvať na zachovaní manželského zväzku. Od 60. rokov sa situácia mení a ako subjektívne príčiny sa čoraz viac akceptujú aj neuvážený vstup do manželstva vynútený napr. tehotenstvom snúbenice či neuvážený vstup do manželstva počas základnej vojenskej služby. Zdôrazňuje sa potreba osvety, zodpovedná príprava na vstup do manželstva ako dôležité prevenčné mechanizmy rozvodov z daných príčin.

Subjektívna príčina spočívajúca v odsúdení za trestný čin

Subjektívnou príčinou rozvratu manželstva bola aj skutočnosť, ak bol jeden z manželov odsúdený za spáchanie trestného činu na trest odňatia slobody. Túto príčinu časť právnej vedy považovala za objektívnu príčinu. Od 60. rokov prevládol názor, že odsúdenie za trestný čin je vždy dôsledkom porušenia niektorej právnej povinnosti manžela voči spoločnosti a práve preto ide o subjektívnu príčinu.²⁵⁸ Táto príčina (konštantne vyššia na strane mužov) bola najmä pri istých druhoch trestnej činnosti,²⁵⁹ pri vyšších trestných sadzbách a aj pri recidíve trestnej činnosti²⁶⁰ takmer vždy vážnym dôvodom rozvratu manželstva, čo dokladá aj súdna prax. Podľa rozhodnutia Krajského súdu v Ostrave 11 Ok 34/51: „*Odsouzení státním soudem na 10 let odnětí svobody pro čin, kterým sa manžel postavil do řad nepřátel pracujícího lidu, je již samo o sebě postačujícím důležitým důvodom, který přivodil hluboký a trvalý rozvrat manželství.*“²⁶¹ Podľa rozhodnutia Krajského súdu v Prahe 25 Ok 137/51

²⁵⁷ Rozhodnutie Krajského súdu Košice 6 Ok 69/51.

²⁵⁸ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 64.

²⁵⁹ „*Odsouzením mimořádným lidovým soudem pro činy napomáhající fašismu je dána vina manžela na rozvratu manželství.*“ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 25 Ok 81/51.

²⁶⁰ „*Krádeže, které opětovně spáchal jeden manžel přes sliby, že se polepší, mohou způsobit hluboký a trvalý rozvrat manželství.*“ Rozhodnutie Krajského súdu Plzeň 7 Ok 158/52.

²⁶¹ Rozhodnutie Krajského súdu Ostrava 11 Ok 34/51.

„manžel, ktorý spáchal protistáttní čin a byl proto odsouzen k trestu odnětí svobody na 20 let, způsobil hluboký a trvalý rozvrat manželství“.²⁶²

Tabuľka 7 Odsúdenie za trestný čin ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Odsúdenie za trestný čin						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	158	221	304	288	435	347	378
Na strane ženy	24	39	54	30	69	49	59
Spolu	182	260	358	318	504	396	437

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 64.

Subjektívna príčina spočívajúca vo finančných nezhodách

Subjektívna príčina spočívajúca vo finančných nezhodách (v súdnej praxi nevelmi frekventovaná) vychádzala z povinnosti vzájomnej pomoci. V povinnosti vzájomnej pomoci bola zahrnutá aj povinnosť starať sa o uspokojenie potrieb toho z manželov, ktorý počas trvania manželstva nemal možnosť vlastného zárobku, a to pre jeho prácu v domácnosti, starostlivosť o deti alebo preto, že mu v tom bránila iná prekážka, najmä choroba alebo vek. V takýchto prípadoch dochádzalo k nezhodám z dôvodu nižšieho príjmu pre domácnosť, manželia mohli mať iný pohľad na finančné hospodárenie v domácnosti, jeden z manželov mohol nesúhlasíť s nadmerným plytvaním financií toho manžela, ktorý zarábala pod. Na uvedenú príčinu poukázalo aj rozhodnutie Krajského súdu v Brne: „Dnešní společnost má zájem na tom, aby manželství bylo zachováno, pokud může plnit svou společenskou funkci. Manželství, které trvá již 51 let a v němž bylo zdárně vychováno sedm dětí, splnilo sice již svou hlavní funkci, totiž řádnou výchovu dětí v platné členy našeho státu, nelze však podceňovat i další funkci manželství, totiž vzájemnou pomoc manželů, která právě u starých manželů je velmi důležitá. Těto skutečnosti sluší

²⁶² Rozhodnutie Krajského súdu Praha 25 Ok 137/51.

podřídít zcela osobní zájmy, z nichž se jeden z manželů domáhá rozvodu, neboť je v zájmu společnosti, aby staří, nemocní a práce neschopní lidé byli zaopatřeny pokud je to možné, především z rodinných prostředků.“²⁶³ Dané rozhodnutie poukázalo na zásadný význam povinnosti manželov vzájomne si pomáhať, a to nielen finančne, ale aj osobne – pomocou či podporou.

Tabuľka 8 Finančné nezhody ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Finančné nezhody						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	77	33	31	22	55	76	110
Na strane ženy	59	29	34	21	66	86	121
Spolu	136	62	65	43	121	162	231

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 64.

Subjektívna príčina spočívajúca v hrubosti

Hrubosť medzi manželmi sa tradične objavovala v spojení s alkoholizmom alebo s nadmernou žiarlivosťou. U mladých manželov to bol hlavne následok konfliktov, ktorých základom bol boj muža a ženy o postavenie v rodine, pri starších manželstvách išlo často o dlhodobé násilné prejavy. Hrubosť v manželstve štatisticky výrazne prevládala vždy na strane muža. V zmysle rozhodnutia Krajského súdu v Olomouci: „Za omluviteľnou reakci nelze považovat zlé nakládání manžela s manželkou, které jí způsobilo dokonce ublížení či újmu na zdraví. Taková reakce vybočuje z přípustných mezí a vede spolu s ostatními zjištěnými skutečnostmi k rozvratu.“²⁶⁴ Hrubosť sa spájala nielen s fyzickým násilím, ale aj s verbálnymi útokmi vedenými z rôznych dôvodov. V súdnej praxi 50. rokov sa ako hrubé správanie vedúce k rozvratu manžel-

²⁶³ Rozhodnutie Krajského súdu Brno 9 Ok 121/52.

²⁶⁴ Rozhodnutie Krajského súdu Olomouc 10 Ok 146/52.

stva vyskytovali „nadávky v nichž si manželé vyčítají národnost“²⁶⁵ „vyčítání rasového původu“²⁶⁶ a pod.

Tabuľka 9 Hrubosť ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Hrubosť						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	1 215	1 254	1 556	1 360	1 390	1 400	1 308
Na strane ženy	744	708	1 030	847	274	243	288
Spolu	1 959	1 962	2 586	2 207	1 664	1 643	1 596

Zdroj: PÁVEK, F. *Rozvody očima soudce*, s. 64.

Subjektívna príčina spočívajúca v nezájme o rodinu

Subjektívna príčina spočívajúca v nezájme o rodinu mala od 50. rokov stúpajúci trend. Zahrnula nezájme o výchovu spoločných detí, o riadenie domácnosti, o manžela a pod.

Tabuľka 10 Nezájme o rodinu ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Nezájme o rodinu						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	–	189	83	126	399	385	414
Na strane ženy	–	202	107	161	368	409	404
Spolu	–	391	190	287	767	794	818

Zdroj: PÁVEK, F. *Rozvody očima soudce*, s. 64.

²⁶⁵ Rozhodnutie Krajského súdu Ústí nad Labem 7 Ok 373/51.

²⁶⁶ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 25 Ok 222/51.

Subjektívna príčina spočívajúca v nadmernej žiarlivosti

Nadmerná žiarlivosť ako ďalšia subjektívna príčina sa vo viacerých ohľadoch prelínala s vážnymi nezhodami či hrubosťou a od 50. rokov zaznamenala táto príčina postupný nárast. Táto téza bola vyjadrená aj v rozhodnutí Krajského súdu v Pardubiciach 5Ok 128/52 „*dôležitým dôvodom hlbokého a trvalého rozvratu môže byť manželova bezdôvodná žárľivosť, ktorá vedla k neshodám a úplnému odcizení manželú*“.²⁶⁷

Tabuľka 11 Nadmerná žiarlivosť ako príčina rozvratu vzťahov medzi manželmi

Príčiny rozvratu	Nadmerná žiarlivosť						
	1950	1951	1952	1953	1961	1962	1963
Na strane muža	64	87	59	26	198	182	190
Na strane ženy	85	91	55	32	131	118	98
Spolu	149	178	114	58	329	300	288

Zdroj: PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 64.

²⁶⁷ Rozhodnutie Krajského súdu Pardubice 5ok 128/52.

2.3 Vina na rozvrate manželstva

§ 30 ods. 2 ZoRP

O rozvod môže žiadať manžel, ktorý rozvrat výlučne zavinil, iba, ak druhý manžel prejaví s rozvodom súhlas.

§ 31 ods. 1 ZoRP

V rozhodnutí, ktorým sa manželstvo rozvádza, má sa tiež vysloviť, či manželia – alebo ktorý z nich – sú rozvodom vinní.

§ 31 ods. 2 ZoRP

Od výroku o vine treba upustiť, ak o to požiadajú obidvaja manželia.

Existenciu hlbokého a trvalého rozvratu manželstva skúmal súd cez príčiny, ktoré viedli k rozvratu a rozvrat spôsobili či dovľišli. Vyhodnocoval, či išlo o príčiny subjektívne, o kombináciu subjektívnych a objektívnych príčin alebo o príčiny objektívne. Od zistenia týchto skutočností závisela:

- jednak možnosť vyslovenia rozvodu manželstva (pretože o rozvod v zmysle § 30 ods. 2 nemohol žiadať manžel, ktorý rozvrat výlučne zavinil, iba ak by druhý manžel s rozvodom prejavil súhlas),
- hmotnoprávne následky rozvodu (alimentačné a majetkové).²⁶⁸

V prípade, ak aj súd zistil, že medzi manželmi existuje hlboký a trvalý rozvrat manželstva, ktorý nastal z dôležitých dôvodov, neznamenalo to automaticky, že súd manželstvo rozlúči. V zmysle § 30 ods. 2 ZoRP o rozvod nemohol žiadať manžel, ktorý rozvrat výlučne zavinil, okrem prípadu súhlasu druhého manžela s rozvodom.²⁶⁹ V tomto zákonnom ustanovení sa odrážalo

²⁶⁸ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva a v československom práve, s. 22.

²⁶⁹ Tento súhlas mohol byť odvolaný až do ukončenia odvolacieho konania.

Rozhodnutie Krajského súdu Olomouc Co II 35/50: „*Souhlas manžela s rozvodom podle § 30 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb. o právu rodinném, může být odvolán až do vynesení rozsudku druhé stolice.*“ Predmetný spor bol zaujímavý aj v tom, že žalovaná manželka svoj súhlas s rozvodom odvolala ako vadný úkon, ktorý dala zo strachu pred manželom a pod vplyvom svojej ťažkej choroby, ktorá jej bránila v slobodnom rozhodovaní. Krajský súd odvolanie súhlasu vyhodnotil ako odvolanie pripojenia sa k žalobe o rozvod manželstva a vzhľadom na uvedené sa kauza vrátila na súd prvého stupňa na ďalšie prejednanie a rozhodnutie vo veci z dôvodu tvrdenej výlučnej viny manžela na rozvrate.

nové chápanie manželstva ako záväzku voči spoločnosti, ochrana nevinného manžela a aj budúce možné výchovné pôsobenie nevinného manžela na druhého manžela rozvratom výlučne vinného, čo pregnantne rozvinul Krajský súd v Brne v rozhodnutí 10 Ok 102/52, podľa ktorého *manželský zväzok je nutné bezpodmienečne chrániť a niekedy i oprávnený záujem jednotlivca musí ustúpiť záujmu celku. Povoľovanie rozvodov takých manželstiev, kde rozvod zaviniť len jeden manžel a druhý s rozvodom nesúhlasí, by viedlo k ich uvoľňovaniu a k nerozváznemu vstupu do manželstiev. To nemôže spoločnosť smerujúca k socializmu pripustiť, pretože má vrcholný záujem na tom, aby manželské vzťahy boli pevné a oslobodené od hmotných záujmov.*²⁷⁰ Podobne a ešte so zdôraznením ochrany a istej morálnej satisfakcie nevinného manžela sa vyslovil aj Krajský súd v Olomouci vo svojom rozhodnutí 9 Ok 50/51: *„Není v souladu s morálkou pokrokové společnosti, aby manželství bylo rozvedeno proti vůli nevinného manžela výrokem bez viny účastníků a aby tak manželskou věrnost porušivší a tím na rozvratu vinný manžel nabyl výhody proti manželu nevinnému.*“²⁷¹ Dobová právna veda zdôrazňovala, že spoločnosť zásadne chráni toho z manželov, ktorý nedal podnet k rozvratu. Práve táto zvýšená ochrana bola dôvodom zakotvenia prísneho § 30 ods. 2 v ZoRP. Zavinenie v zmysle tohto ustanovenia zahrnuje *„vědomé neplnění společenských povinností vzhledem ke stávajícímu manželsví“*.²⁷² Postačovalo, aby manžel vedel, resp. vedieť mal, že svojím konaním porušuje svoje povinnosti dané zákonom a spoločenským účelom manželstva. Súd mal teda povinnosť zamietnuť taký návrh na rozvod manželstva, v ktorom vinu na rozvrate manželstva niesol výlučne iba jeden z manželov, ak nevinný manžel s rozvodom manželstva neprejavil súhlas. Nevinný manžel pritom mohol, až do právoplatného skončenia konania, svoj súhlas s rozvodom manželstva odvolať. Ak aj nevinný manžel súhlasil s rozvodom manželstva, súd musel skúmať, či medzi manželmi došlo k hlbokému a trvalému rozvratu manželstva a čo bolo toho príčinou. V takomto prípade však mohol zvoliť režim zjednodušeného dokazovania, ale v medziach povinnosti zisťovania materiálnej pravdy.²⁷³ Súd v žiadnom prípade nebol viazaný zhodnými návrhmi manželov a musel spo-

²⁷⁰ Rozhodnutie Krajského súdu Brno 10 Ok 102/52.

²⁷¹ Rozhodnutie Krajského súdu Olomouc 9 Ok 50/51.

²⁷² Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 110.

²⁷³ V zmysle § 239 Občianskeho súdneho poriadku z roku 1950: *„Ak sa druhý manžel pripojí k návrhu na rozvod manželstva a ak sa zhodujú návrhy oboch manželov čo do viny na rozvode, môže sa súd obmedziť pre zistenie rozvratu a viny na ňom na výsluch účastníkov.“*

lahlivo zistiť skutkový stav veci, a to predovšetkým, ak z manželstva pochádzali aj maloleté deti.

Práve sprísnenie rozvodovej úpravy bolo jednou zo zásadných otázok „politickej“ povahy riešených v rámci prípravy návrhu ZoRP politickou komisiou ministerstva spravodlivosti. Názory na danú otázku sa v komisii zásadne triedili, časť komisie presadzovala úpravu možnosti rozvodu manželstva aj proti vôli nevinného manžela s odkazom na likvidáciu mŕtvych či starých buržázných manželstiev. Protichodné stanovisko zastával v priebehu rokovaní politickej komisie jej predseda Alfred Dressler. Navrhovaným kompromisným riešením predloženým Právnej rade ÚV KSČ a Predsedníctvu strany bolo pripustenie rozvodu manželstva aj proti vôli nevinného manžela, ale iba na prechodnú dobu. Úprava nakoniec prijatá v ZoRP teda nereflekovala stanovisko politickej komisie a vychádzala zo sprísnenia rozvodov, vyžadujúc vždy súhlas nevinného manžela s rozvodom. Dôvodová správa uvádzala, že práve v tomto ustanovení sa odzrkadľuje „všeobecná tendence k ochrane manželstiev, ktorou je osnova preniknuta“.²⁷⁴ Karel Petrželka vo svojom príspevku *O rozvode manželstiev* obhajoval túto úpravu chrániacu nevinného manžela takto: „Osobné záujmy výlučne vinného manžela sa musia vždy podriadiť záujmom manžela, ktorý si je dokonale vedomý svojich spoločenských i osobných vlastností. Preto až vtedy, keď tento manžel sám uvidí neudržateľnosť manželstva, a pripojí sa preto k žalobe o rozvod alebo sám o rozvod požiadava, je možné takéto manželstvo rozviesť.“²⁷⁵ Alexander Šimkovič konštatuje, že práve súhlas nevinného manžela s rozvodom mal potvrdiť, že obaja manželia nemajú záujem na ďalšej existencii manželstva a iba pod touto podmienkou mala stratiť záujem o zachovanie manželstva aj spoločnosť.²⁷⁶ Vtedy mali právo a spoločnosť garantovať možnosť slušného rozchodu manželov bez ohľadu na skutočnosť, na čej strane bola výlučná vina z rozvratu manželského vzťa-

²⁷⁴ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Zvláštní část. [cit. 2020-03-20]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_03.htm

²⁷⁵ PETRŽELKA, K. O rozvode manželstiev. *Právnik*. 1950, roč. 89, č. 1, s. 18.

²⁷⁶ „To sa podáva konečne aj z ustanovenia zákona, že nemôže žiadať o rozvod manžel, ktorý rozvrat výlučne zaviniel. Výnimka je, keď aj druhý manžel prejaví s rozvodom súhlas. Vtedy totiž už možno uveriť, že medzi manželmi došlo k trvalému a hlbokému rozvratu, keď už ani sami manželia nemajú záujem na jeho udržaní. Potom už aj spoločnosť stráca záujem na udržaní takéhoto manželstva a chce zaistiť manželom slušný rozchod.“ ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva, s. 258 – 259.

hu.²⁷⁷ Ak k udeleniu súhlasu zo strany nevinného manžela nedošlo, spoločnosť a právo chránili tohto manžela a jeho postavenie. Preto malo uvedené ustanovenie zásadný morálny a politicko-výchovný význam.²⁷⁸

K hlbokému a trvalému rozvratu manželstva mohol prispieť každý z manželov svojou vinou.²⁷⁹ Najvyšší súd ČSR vo svojom rozhodnutí Cz 529/52 konštatoval, že rozvrat nie je statickým stavom ale stavom dynamickým, meniacim sa v čase a majúci potenciál modifikovať pohľad na vinu manžela/manželov na rozvrate manželských vzťahov: „*Na rozvratu je vinen nejen ten manžel, který způsobil začátek rozvratu svým chováním, nýbrž i ten, který pro nedostatek smyslu pro práva a povinnosti manželů podle § 15 zákona tento rozvrat prohlubuje a tím ztěžuje nápravu druhého manžela, resp. též způsobuje jeho úplné odcizení.*“²⁸⁰ Ustanovenie § 30 ods. 2 sa okrem viny oboch manželov neuplatnilo ani pri kombinácii subjektívnej a objektívnej príčiny²⁸¹ a v prípade, ak rozvrat nastal „z objektívnych príčin bez viny manželov“, t. j. z príčin, na ktoré manželia nemali žiaden vplyv.²⁸²

Pri posudzovaní viny na rozvrate manželstva musel súd hodnotiť celkové správanie manželov, a to nielen do doby vzniku rozvratu manželstva, ale aj po jeho vzniku. Krajský súd v Ostrave v rozhodnutí 7 Ok 140/52 uviedol, že „*ak má súd spravodlivo hodnotiť vinu manželov na rozvrate, musí hodnotiť ich správanie po celú dobu trvania ich manželstva. Bol by to nesprávny názor, ak by v manželstve došlo v určitej dobe k dovŕšeniu rozvratu a manželia by sa odvtedy považovali za oslobodených od vzájomných manželských povinností s tým, že ich ďalšie správanie nebude rozvrat už vzniknutý prehľbovať a dovŕšovať.*“²⁸³ Práva a povinnosti, ktoré medzi manželmi vznikali uzavretím manželstva, zanikali totiž až zánikom manželstva. Ak aj jeden z manželov poru-

²⁷⁷ „*Tuná je už potom nie ani tak dôležitá, že o rozvod žiada prípadne manžel, ktorý na rozvrate nesie väčšiu alebo prevážnu vinu, lebo keď obaja manželia s rozvodom súhlasia, je celkom pravdepodobné, že sa dohodli o všetkých podmienkach, menovite o zaistení všetkých záujmov detí.*“ ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva, s. 259.

²⁷⁸ PLANKOVÁ, O. Zmena predpisov o rozvode. *Právny obzor*. 1956, 39, s. 250.

²⁷⁹ „*Pro vyslovení viny na rozvodu nestačí, že okolnosti, zakládající důvod hlubokého a trvalého rozvratu nastaly v osobě manžela, nýbrž je potřeba, aby se mu tyto okolnosti daly přičíst k vině.*“ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 129.

²⁸⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 529/52.

²⁸¹ Rozhodnutie Krajského súdu Brno 10 Ok 131/51 (rozvrat bol vyvolaný odsunom manželky a prehľbený manželovou neverou).

²⁸² Rozhodnutie Krajského súdu Olomouc 10 Ok 2/52.

²⁸³ Rozhodnutie Krajského súdu Ostrava 7 Ok 140/52.

šoval svoje manželské povinnosti, neznamenal to, že ich môže beztrestne porušovať aj druhý manžel.²⁸⁴

Striktná aplikácia ustanovenia § 30 ods. 2 ZoRP viedla k tomu, že v spoločnosti začali vznikať na jednej strane nefunkčné manželstvá, tzv. papierové manželstvá a na strane druhej vzťahu druhu a družky, ktorí spolu žili v jednej domácnosti, prípadne mali spolu aj deti, avšak svoj vzťah nemohli právne zlegalizovať.²⁸⁵ Danú situáciu dokumentuje aj spor prejednávaný pred Krajským súdom v Prahe v roku 1952: „Skutečnosť, že navrhovateľ má deti s družkou s níž žije a pro níž před šesti lety opustil svou rodinu, není ještě důvodem k vyslovení rozvodu proti vůli jeho nevinné manželky, se kterou je navrhovateľ od r. 1919 ženat a s níž má zletilého syna.“²⁸⁶ Následne súd morálne odsúdil konania vinného manžela: „Společnost nemůže mít zájem na tom, aby byl povolován rozvod proti vůli nevinného manžela jen proto, že se manželovi zalíbila jiná žena, a to i když má s touto jinou ženou děti, neboť právní postavení všech dětí je stejné, bez ohledu, zda jsou jejich rodiče manžely či nikoli.“²⁸⁷ Uvedené rozhodnutie poukazuje na prax začiatku 50. rokov a vžívanie sa novej úpravy rodinnoprávných vzťahov, idealisticky očakávané zníženie rozvodovosti v budovanej socialistickej spoločnosti a vieru v „pevné socialistické manželstvá“.²⁸⁸

Bolo predmetné ustanovenie skutočne funkčným v smere regulácie rastúcej rozvodovosti? Naozaj mala spoločnosť až taký veľký záujem na udržaní manželstva, ktoré už dovnútra a ani navonok nefungovalo? Dobová právna veda toto ustanovenie na začiatku 50. rokov pochopiteľne obhajovala, ako napr. Karel Petrželka vo svojom príspevku *O rozvode manželství*: „V tomto ustanovení vystupuje zvlášť markantne společenský zájem na trvalosti man-

²⁸⁴ PLANKOVÁ, O., RADVANOVÁ, S. Rodinné právo, s. 39.

²⁸⁵ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 59.

²⁸⁶ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 15 Ok 30/52.

²⁸⁷ Rozhodnutie Krajského súdu Praha 15 Ok 30/52.

²⁸⁸ „V prvých rokoch platnosti zákona o rodinnom práve sa naše súdy prísne držali zákona a zamietali všetky žiadosti o rozvod, kde navrhovateľom bol manžel, ktorý výlučne zaviniť rozvod. Týchto žiadostí bolo mnoho ... Avšak počet návrhov na rozvod dávno rozvrátených manželstiev stále rástol a sudcovia v rozvodových senátoch videli, že väčšinou ide o mŕtve manželstvá, ktorých konzervovanie už nikdy neprinesie ošoh spoločnosti. Takíto manželia žili už mnoho rokov oddelene a jeden z nich si faktickou cestou založil mimo manželstva rodinu. Súdy hľadali možnosti, ako prispôbiť zákon životu, ako otupiť ostrie ustanovenia § 30 ods. 2 zákona o rodinnom práve a umožniť rozvod aj takého manželstva, ktorého rozvrat výlučne zaviniť manžel navrhovateľ, ak rozvrat trvá už mnoho rokov a z manželského zväzku, trvajúceho iba na papieri, nemá výhody ani nevinný manžel odporca.“ PLANKOVÁ, O. Zmena predpisov o rozvode. *Právní obzor*. 1956, 39, s. 250.

želských zväzkov tam, kde aspoň jeden z manželov plní riadne svoje povinnosti.“²⁸⁹ Otvárala sa však aj ďalšia otázka, aké povinnosti plnil jeden z manželov v rozvrátenom manželstve, ktoré už fakticky neexistovalo, a teda ako také manželstvo plnilo svoju spoločenskú funkciu. František Pávek vo svojej knihe *Rozvody očima soudce* vystihol situáciu, ktorá v dôsledku tohto zákonného ustanovenia v spoločnosti nastala: „*Ludia sa začali rozvádzať bez súdu, bez toho, aby sa obávali odsúdenia verejnou mienkou a začali vytvárať kvázi manželstvá bez sobáša, popripade i zakladať faktické rodiny, pretože pôvod dieťaťa narodeného mimo manželstva už nebol na ujmu jeho právam.*“²⁹⁰ Právna teória a prax začala označovať tieto manželstvá ako „mŕtve manželstvá“, keďže boli zábranou pre nové usporiadanie rodinných vzťahov tam, kde výlučne vinný manžel chcel dosiahnuť právne zlegalizovanie rodiny riadnym uzavretím nového manželstva.

Kritika ustanovenia § 30 ods. 2 vyžadujúceho súhlas nevinného manžela s rozvodom sa sporadicky začala objavovať už prvej polovici 50. rokov. Súdna prax poukazovala na skutočnosť, že pri mŕtvych manželstvách, u ktorých rozvrat trval niekoľko rokov a v ktorých už nebola žiadna nádej na ich obnovenie, dlhodobo nedochádzalo k plneniu spoločenskej funkcie manželstva. Manželstvo, keďže rozvratom výlučne vinný manžel nemohol (bez súhlasu nevinného manžela) podať návrh na rozvod, teda existovalo len právne, ale nie fakticky. V týchto prípadoch sa ustanovenie § 30 ods. 2 stalo v podstate trvalou sankciou, ktorá však neprinášala prospech ani manželom a ako sa neskôr ukázalo ani spoločnosti samotnej. Oľga Planková²⁹¹ v roku 1956 kritizovala daný stav a poukazovala na prax súdov spočiatku rešpektujúcu dané prísne ustanovenie, postupom času však dané ustanovenie obchádzajúcu: „*Tak sa začali objavovať súdne rozhodnutia, ktoré napriek nekompromisnej zákonnej úprave zrušovali aj proti vôli nevinného manžela rozvodom manželstvá, ktorých dávny rozvrat výlučne zavinil manžel navrhovateľ. Senáty našich ľudových súdov volili pri ich vynášaní dvojakú cestu: Prvú, zrejme nesprávnu a protizákonnú, pri ktorej spoliehali len na to, že nevinný manžel nepoužije proti rozsudku opravný prostriedok, lebo v opravnom konaní by ani jeden z týchto rozsudkov nebol obštal. Súdy si totiž pomáhali tak, že aj u nevinného manžela umelo vykonštruovali aspoň malú vinu na rozvrate manželstva, čím vina manžela navrhovateľa prestala byť výlučnou a bolo možné zrušiť manželstvo rozvodom z viny oboch manželov. ... Druhá cesta, ktorú súdy volili*

²⁸⁹ PETRŽELKA, K. O rozvodu manželstvá, s. 18.

²⁹⁰ PÁVEK, F. *Rozvody očima soudce*, s. 67.

²⁹¹ PLANKOVÁ, O. Zmena predpisov o rozvode, s. 250 – 251.

v tejto otázke, je prijateľnejšia z právneho i z morálneho hľadiska, lebo tu súd neubližuje na rozvrate nevinnému manželovi tým, že by mu prisúdil nejestvujúcu vinu. Má jedinou závalu: skutková podstata, ktorú odôvodnenie rozsudku uvádza ako základ pre právne posúdenie otázky, je nepravdivá, vymyslená alebo aspoň značne zveličená. Ide o rozhodnutia, ktoré zrušujú manželstvo rozvodom proti vôli nevinného manžela, čo sa ani nezakrýva, avšak zakrýva sa výlučná vina navrhovateľa tým, že sa vedľa nej uvádzajú ako dôležité dôvody rozvratu manželstva nejaké objektívne okolnosti, nezávislé od vôle manželov. Tieto objektívne okolnosti v živote manželov často nejestvovali, na vzájomný pomer manželov podstatne nevplyvali, alebo manželia si ich vplyvu ani neboli vedomí, no súd ich tu používa ako časť skutkového základu pre svoje rozhodnutie.“ Predstavená súdna prax hľadajúca možnosti obchádzania striktného ustanovenia § 30 ods. 2 sa „ospravedlňovala“ požiadavkami bežného života. V polovici 50. rokov dozrel čas na jej zmenu zmenou daného zákonného ustanovenia.

Zákonné opatrenie predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode

§ 30 znie:

(1) Ak nastal z dôležitých dôvodov medzi manželmi hlboký a trvalý rozvrat, môže manžel žiadať, aby súd zrušil manželstvo rozvodom.

(2) Ak majú manželia maloleté deti, nemožno manželstvo rozvodom zrušiť, ak by to bolo v rozpore so záujmom detí.

(3) Manželstvo nemožno zrušiť rozvodom, ak oň žiada manžel, ktorý rozvrat výlučne zaviniť, ledaže druhý manžel prejaví s rozvodom súhlas.

(4) Avšak i bez tohto súhlasu môže súd, majúc na zreteli záujem spoločnosti, zrušiť manželstvo rozvodom vo výnimočných prípadoch, ak manželia po dlhú dobu spolu nežijú.

Predsedníctvo Národného zhromaždenia prijalo v roku 1955 zákonné opatrenie č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode, ktorého účelom bola

úprava rozvodov tzv. mŕtvych manželstiev.²⁹² Novelizáciou ZoRP sa do § 30 doplnil ods. 4, v ktorom zákonodarca zakotvil: „Avšak i bez tohto súhlasu môže súd, majúc na zreteli záujem spoločnosti, zrušiť manželstvo rozvodom vo výnimočných prípadoch, ak manželia po dlhú dobu spolu nežijú.“²⁹³ Dôvodová správa novú úpravu objahovala takto: „U takových zcela rozvráćených manželství, u nichž není vůbec žádná naděje na obnovení manželského soužití, nepadá již ani výchovný účel dosavadní úpravy v úvahu: to platí zejména tam, kde jeden z manželů již žije v novém faktickém svazku. Taková ‚mrtvá‘ manželství nemohou plnit svou společenskou funkci; naopak jsou brzdou a překážkou pro uspořádání nových rodinných vztahů tam, kde vinný manžel takovou novou rodinu chce vytvořit nebo ji dokonce fakticky vytvořil.“²⁹⁴ Rozhodovanie v zmysle novej úpravy sa nemalo dostávať do kolízie so základnými zásadami ZoRP vychádzajúcimi z ústavnej ochrany manželstva a rodiny, ktorú musel mať súd vždy pri rozhodovaní o rozvode manželstva na zreteli.

Nové ustanovenie § 30 ods. 4 mal súd aplikovať len vtedy, ak boli súčasne splnené tri v zákone stanovené podmienky. Pred právnu vedu a súdy tak bola opäť postavená neľahká úloha, pretože bolo potrebné znovu interpretovať, čo možno považovať za „záujem spoločnosti“, za „výnimočný prípad“ a čo za „dlhú dobu“. Pri výklade pojmu „záujem spoločnosti“ uviedol Najvyšší súd ČSR v rozhodnutí Cz 22/58, že „je nutné odsunúť do úzadia i otázku príčin manželského rozvratu a venovať pozornosť predovšetkým možnosti právneho usporiadania fakticky sa vytvorených nových harmonicky sa vyvíjajúcich rodinných vzťahov“.²⁹⁵ Pri výklade „výnimočnosti prípadu“ konštatoval, že manželstvo musí byť rozvráćené, na obnovenie manželského spoluzitia už nemôže byť žiadna nádej a že predovšetkým novovzniknutý vzťah

²⁹² Zákonné opatrenie č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode nadobudlo účinnosť 1. januára 1956. Išlo o neštandardnú právnu formu volenú aj s ohľadom nenovelizovať za pomerne krátky čas veľký kódex právnickej dvojročnice s tým, že procedúra prijatia tohto predpisu bola v zásade promptnejšia. Ďalším dôvodom bol neexistujúci širší spoločenský konsenzus – ochrana nevinného manžela sa považovala za dôležitejšiu, než záujmy vinného manžela.

²⁹³ Išlo o výnimku z ustanovenia § 30 ods. 2 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve, podľa ktorého: „Manželstvo nemožno zrušiť rozvodom, ak oň žiada manžel, ktorý rozvrat výlučne zavinił, ledaže druhý manžel prejaví s rozvodom súhlas.“

²⁹⁴ Předsednictvo Národního shromáždění republiky Československé. 1955. II. volební období. Č. 14-P. Vládní návrh. Zákonné opatření Předsednictva Národního shromáždění o změně předpisů o rozvodu [cit. 2020-04-30]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1954ns/predsedn/tisky/t0014_00.htm

²⁹⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 22/58.

druha a družky, ktorý vinný manžel založil, musí byť usporiadaný.²⁹⁶ Výnimčnosť bolo potrebné však posúdiť vždy jednotlivo s ohľadom na skutkové okolnosti prípadu a „zistiť i tie skutočnosti, ktoré mu umožňujú urobiť si záver o občianskom profile oboch manželov a prípadne tiež družky (druha) toho manžela, ktorý sa rozvodu manželstva domáha“.²⁹⁷ Čo sa týka doby, počas ktorej nemali manželia spolu žiť, dôvodová správa k zákonnému opareniu z roku 1955 uviedla, že pod pojmom „po dlhú dobu“ treba rozumieť „takou dobou, jejíž uplynutí nenechává v nejmenším pochybnosti, že mezi manžely skutečně již dlouho trvá objektivní rozvrat, že tedy jejich manželství je hluboce a trvale rozvráceno a zřejmě již nikdy nebude plnit svou společenskou funkci“.²⁹⁸ Právna prax sa zhodla na období aspoň tri až päť rokov.²⁹⁹ Pod pojmom „spolu nežijú“ podľa dôvodovej správy k zákonnému opatreniu z roku 1955 bolo potrebné rozumieť „přerušeni manželského soužití; budou sem spadat tedy nejen případy, kdy manželé žijí odloučení od sebe místně, nýbrž i ty případy, kdy manželé – z důvodu bytové nouze – zůstávají v témže bytě, ale manželské soužití bylo přerušeno“.³⁰⁰ Prijatím predmetného ustanovenia § 30 ods. 4 došlo k čiastočnému obmedzeniu princípu viny. Vzhľadom na záujem spoločnosti, len vo výnimočných prípadoch, keď manželia už spolu dlhšiu dobu nežili, ak rozvrat manželstva, samozrejme, zaviniť len výlučne vinný manžel, tak bolo možné zrušiť manželstvo rozvodom aj bez súhlasu nevinného manžela. V mnohých prípadoch následne dochádzalo k legalizácii nových faktických vzťahov.³⁰¹

²⁹⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 22/58.

²⁹⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 38/58.

²⁹⁸ Předsednictvo Národního shromáždění republiky Československé. 1955. II. volební období. Č.14-P. Vládní návrh. Zákonné opatření Předsednictva Národního shromáždění o změně předpisů o rozvodu. [cit. 2020-04-30]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1954ns/predsedn/tisky/t0014_00.htm

²⁹⁹ KNAPP, V. a kol. Rodinné právo. Praha: Karlova univerzita, 1961, s. 71.

³⁰⁰ Předsednictvo Národního shromáždění republiky Československé. 1955. II. volební období. Č.14-P. Vládní návrh. Zákonné opatření Předsednictva Národního shromáždění o změně předpisů o rozvodu. [cit. 2020-04-30]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1954ns/predsedn/tisky/t0014_00.htm

³⁰¹ Zaujímavé „politické“ pozadie intencií doplnenia § 30 ods. 4 do ZoRP podáva Ota Ulč: „Radikální změna poměrů odstartovala důkladný společenský posun oběma směry: z intelektuálů čistíci kanálů, z pomocných dělníků prominentní papaláši. ... V mnoha případech své manželské protějšky s potomstvem zanechali na původních adresách. Politicky a společensky povýšení manželé do Prahy dojížděli, tam si urychleně zvykali, opatrovali si vhodnější milenky, zvykali na jiný způsob života. Dokonalý třídní původ a absolvovaná dvoutřídká byla pouze opora kádrová. Změna stylu života vyžadovala emancipaci od minulosti – tedy rozvod. Mnohé rozvodové iniciativy se setkaly s nezlomitelným nesouhlasem. ... Vyhrůžky,

Vina na rozvrate manželstva sa uvádzala vo výroku rozhodnutia, ktorým súd povolil rozvod manželstva. Súdu táto povinnosť vyplýva z § 31 ods. 1 ZoRP z roku 1949, podľa ktorého: „V rozhodnutí, ktorým sa manželstvo rozvádza, bude tiež vyslovené, či manželia – alebo ktorý z nich – sú rozvodom vinní.“ V praxi tak mohli nastať tri situácie: rozvodom manželstva mohli byť vinní obaja manželia, rozvodom manželstva mohol byť vinný len jeden z manželov, prípadne, rozvodom manželstva nebol vinný ani jeden z manželov. Ako už bolo zdôraznené, výrok o vine a odôvodnenie tohto výroku malo dvojaký význam – morálny a materiálny. Morálny význam spočíval v tom, že „spoločnosť prostredníctvom soudu odsuzuje chováni vinného manžela v manželstve proto, že rozvrat způsobil“³⁰² a poskytuje satisfakciu nevinnému manželovi.³⁰³ Materiálny význam spočíval v nepriaznivých majetkovoprávnych dôsledkoch postihujúcich manžela vinného z rozvratu manželstva.

Zákonodarca v záujme zachovania „rozvodu slušnou formou“ pamätal aj na situáciu, kedy by mohol súd od výroku o vine upustiť. V § 31 ods. 2 ZoRP preto uviedol, že „od výroku o vine bude upustené, ak o to požiadajú obidvaja manželia“. V takomto prípade súd v rozhodnutí o rozvode manželstva len konštatoval, že od výroku o vine na žiadosť oboch manželov upúšťa. Aj v prípade upustenia od výroku o vine bol súd povinný vždy dôsledne zistiť, či sú manželom spomínané následky od upustenia od výroku známe, aby kvôli

nátlaky, přemlouvání nepomáhaly, navrhovatelé narazili na překážku § 30 ods. 2 o výlučné vině, v těchto případech vesměs nevěře. Tento paragraf se nedal reinterpretovat do vlastního popření, a tudíž se musel vylepšit zákon. Tak se stalo zákonným opatřením č. 61/1955 Sb., přidáním kyzéného ods. 4 v tom smyslu, že v mimořádných případech i výlučně vinný navrhovatel může uspět proti vůli nevinné strany, jestliže likvidace takového manželství je v souladu s „veřejným zájmem“. Někteří soudci předstírali, že nerozumějí pravému smyslu novelizace. Jeden krajský soud nevyhověl s tím, že není nic společensky mimořádného na případu muže, který si našel novou partnerku, poněvadž tá původní mu již nevyhovuje. V tomto případě nejvyšší soud intervenoval ... zrušil rozhodnutí nižší instance jako údajně protizákonné. Právě pozadí této novely se nepodařilo utulnat ...“. ULČ, O. Komunistická justice a třídní boj, s. 203 – 204.

³⁰² Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravdnosti, s. 128 – 129.

V prípade uzavretia nového manželstva bol rozsudok o rozvode manželstva povinným doložkou, ktorý musel budúci manžel k žiadosti o uzavretie manželstva doložiť – § 52 ods. 1 vyhlášky ministerstva vnútra č. 1225/1949 Ú.l. I., ktorou sa vydávajú bližšie predpisy k zákonu o matrikách: *K žiadosti o uzavretie manželstva bol snúbenec povinný doložiť „5. soudní rozhodnutí o rozvodu opatřené doložkou právní moci, je-li jeden ze snoubenců rozveden“.*

³⁰³ „Morálne odsúdenie toho manžela, ktorý konal v rozpore so zákonom, má predovšetkým význam určitého zadostučinenia spoločnosti tomu z manželov, ktorý sa správal mravne nezávadne a neprehrešil sa proti podstate manželstva.“ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva a v československom práve, s. 61.

neznalosti práva o tieto výhody postavenia nevinného manžela jeden z nich neprišiel.³⁰⁴ Dôrazne na to upozorňuje aj dôvodová správa k ZoRP z roku 1949, ktorá uvádza, že „*bude povinností soudu, aby manželům tyto okolnosti vysvětlil a upozornil na právní důsledky, které s sebou přináší zjištění viny na rozvodu*“.³⁰⁵ Takto sa právna úprava snažila nevinného manžela chrániť a dať mu voči výlučne vinnému manželovi určité výhody za to, že si svoje povinnosti vyplývajúce mu zo zákona riadne plnil a správal sa v súlade s morálkou spoločnosti.³⁰⁶ Inak bol súd povinný sa vinou na rozvrate manželstva vždy zaoberať.³⁰⁷ Upustenie od výroku o vine však (ako sa zákonodarca pôvodne domnieval) nebolo javom zriedkavým, nahrádzalo dohodu manželov o „*slušnom rozvode*“, a teda o „*nerozoberaní ich intímneho manželského života v súdnej sieni*“.³⁰⁸ Podľa štatistických údajov v roku 1961 súd upustil od výroku o vine na žiadosť oboch manželov v 8 334 prípadoch z celkového počtu 16 427 rozvedených manželstiev (50,73 %), v roku 1962 v 8 778 prípadoch z celkového počtu 16 603 rozvedených manželstiev (52,87 %) a v roku 1963 až v 9 581 prípadoch z celkového počtu 17 040 rozvedených manželstiev (56,23 %).³⁰⁹ Aj pomerne značné využívanie tohto ustanovenia ZoRP viedlo k tomu, že sa zákonodarca rozhodol princíp viny na rozvrate do nového ZoR z roku 1963 Zb. už neprijat.

³⁰⁴ Odporúčalo sa, aby súd toto poučenie protokoloval v zápisnici. ANDRLÍK, J. Rodinné právo: Stručný výklad zákona zo 7. decembra 1949, č. 265 Zb. Bratislava: TATRAN, 1952, s. 47.

³⁰⁵ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Zvláštní část. [cit. 2020-04-10]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_03.htm.

³⁰⁶ PLANKOVÁ, O., RADVANOVÁ, S. Rodinné právo, s. 22.

³⁰⁷ Najvyšší súd ČSR vo svojom rozhodnutí Cz 40/52 ich na túto povinnosť upozornil, keď výslovne uviedol, že „*soud je zásadně povinen zabývat se otázkou viny na rozvodu. Nečiní tak jen v případě § 31 odst. 2 zákona*“.

³⁰⁸ „*Nový zákon o rodinnom práve chcel týmto ustanovením pri skutočne rozvrátených manželstvách jednak napomáhať hladkému priebehu rozvodového procesu, jednak výchovne pôsobiť v tom smere, aby vinný manžel prípadne vinní manželia sa snažili v ďalšom živote prípadne v novom manželstve vyvarovať sa svojich chýb, čomu nevyslovenie viny v rozvodovom rozsudku napomáha*.“ STEINER, J. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 943.

³⁰⁹ SCHILLER, M. Zamyšlení nad statistikou o rozvodech v ČSSR. *Socialistická zákonnost*. 1964, roč. 12, č. 6, s. 27.

§ 28 ods. 1 ZoRP

Podiel na imaní patriacom do zákonného majetkového spoločenstva môže sa rozvedenému manželovi, ktorý je vinný rozvodom, na žiadosť nevinného manžela odňať, ak sa o nadobudnutie tohto majetku nepričinil vôbec, alebo môže sa znížiť, ak sa pričínil v miere len nepatrnej. Ak sú rozvodom vinní obidvaja manželia, upraví súd ich podiely na žiadosť ktoréhokoľvek z nich tak, aby pomer podielov zodpovedal tomu, ako sa pričínili o nadobudnutie spoločného majetku.

§ 28 ods. 2 ZoRP

Pri určení miery pričinenia vezme sa zreteľ i na to, či niektorý z manželov osobne sa staral o deti a spoločnú domácnosť.

Výrok o vine neznamená len strohé konštatovanie, či niektorý z manželov nesie vinu na rozvrate manželstva, ale prináša so sebou aj dôležité následky pre manželov do budúcnosti. Nebolo by totiž v súlade s morálkou socialistickej spoločnosti, „*aby tak manželskou vernosť porušivší a tým na rozvratu vinný manžel nabyl výhody proti manželu nevinnému*“.³¹⁰ Výrok o vine sa zohľadňoval **pri delení majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva manželov, kedy mohol byť podiel na majetku výlučne vinnému manželovi znížený alebo úplne odňatý** (§ 28 ZoRP). Žiadať o úpravu podielu miery pričinenia sa o nadobudnutie majetku mohol len nevinný manžel proti manželovi vinnému,³¹¹ ak boli z rozvratu manželstva vinní obaja manželia, mohli o úpravu žiadať obaja. O iné určenie výšky podielov nemohol žiadať vinný manžel proti nevinnému a nevinný manžel voči rovnako nevinnému. Zákon takto chránil postavenie nevinného manžela. Problémom riešeným v právnej vede bola možnosť domáhať sa iného určenia výšky podielov zo zákonného majetkového spoločenstva manželov, ak manželia v rozvodovom konaní požiadali, aby súd upustil od vyslovenia výroku o vine na rozvrate manželstva.³¹² Základnou otázkou totiž bolo, či manželov v prípade upustenia od výroku o vine bolo treba považovať za nevinných, alebo či

³¹⁰ Rozhodnutie Krajského súdu Olomouc 9 Ok 50/51.

³¹¹ Za vinného manžela bolo možné považovať len manžela, ktorého vina bola vyslovená v rozsudku o rozvode.

³¹² PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 154 – 155.

sa otázka viny mala ustáliť v inom konaní vedenom pred súdom rozhodujúcim o určení výšky podielov na spoločnom majetku. Prevládalo stanovisko, že vinu v inom konaní zisťovať nemožno a pokiaľ sa na žiadosť manželov upustilo od výroku o vine, oboch manželov je potrebné považovať za nevinných. Toto stanovisko si osvojila aj súdna prax.³¹³ Otázka viny na rozvode manželstva bola teda dôležitá z hľadiska aktívnej legitímácie na podanie návrhu na určenie podielov. Ak navrhovateľ preukázal, že odporca sa o nadobudnutie spoločného majetku nepričinil vôbec, súd mohol podiel odporcu na majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva odňať. Ak navrhovateľ preukázal, že sa odporca o nadobudnutie majetku pričinil len v nepatrnej miere, súd mohol podiel odporcu na majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva znížiť.³¹⁴ Cieľom ustanovenia bolo podľa dobovej právnej vedy posilniť „*stabilitu manželstvá*“ a zdôrazniť skutočnosť, že „*tomu z manželů, který zavíní rozvrat manželství, hrozí v případě rozvodu majetková újma*“.³¹⁵ ZoRP teda pripustil vyvrátenie domnienky spoločného pričinenia sa manželov o získanie spoločného majetku, a tým možnosť inej úpravy výšky podielov manželov na spoločnom majetku iba ako výnimky v prípade rozvodu manželstva. Toto riešenie malo „*pozbať výhod vyplývajúcich z majetkového spoločenstva tie osoby, ktoré si to vzhľadom na svoje chovanie a postoj počas manželstva zaslужujú*“.³¹⁶ V danom ohľade právna veda upozornila aj na iné prípady, keď k zrušeniu majetkového spoločenstva dochádzalo zo závažných príčin³¹⁷ (napr. alkoholizmus, ľahkovážne správanie a mrhanie s majetkom patriacim do zákonného majetkového spoločenstva manželov) a ZoRP tu nedával možnosť vyvrátenia domnienky spoločného pričinenia sa manželov, ak k rozvodu manželstva nedošlo. Karol Plank odôvodňuje toto legislatívne riešenie tým, že jedine v konaní o rozvod bola otázka viny, resp. nedobromyseľnosti preskúmaná a deklarovaná, „*takže nevzniknú pochybnosti u koho by mohlo pri určení podielov dôjsť k neoprávnenému nadobudnutiu*

³¹³ Rozhodnutie Krajského súdu Uherské Hradiště 5 Ok 602/52: „*Upustí-li manžel v řízení o rozvod od výroku o vině, lze pro potřeby podle § 34 mít zato, že oba manželé jsou bez viny na rozvodu. Rozvedená manželka nemá zásadně nárok na to, aby její životní úroveň byla stejná se životní úrovní rozvedeného manžela.*“

³¹⁴ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 156.

³¹⁵ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 103.

³¹⁶ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 156.

³¹⁷ § 25 ods. 1 ZoRP: *Na žiadosť ktoréhokoľvek z manželov môže súd zo závažných príčin zákonné majetkové spoločenstvo zrušiť.*

časti spoločného majetku“.³¹⁸ Osobitne by mohol byť poškodený manžel, ktorý nebol zárobkovo činný a staral sa o výchovu detí a o domácnosť. Uvedené by bolo však v priamom rozpore so zásadami ZoRP, a preto zákonodarca zvolil dané legislatívne riešenie.

§ 34 ZoRP

(1) **Pokiaľ rozvedený manžel, ktorý nie je rozvodom vinný, nie je sám schopný uspokojiť svoje osobné potreby, môže žiadať od druhého manžela, hoci tiež nevinného, aby mu na ich uspokojenie poskytoval úhradu podľa svojich zárobkových a majetkových možností.**

(2) **Ak sú rozvodom vinní obidvaja manželia, môže súd uvedenú úhradu priznať i vinnému manželovi.**

(3) **Právo žiadať úhradu osobných potrieb zaniká smrťou manžela povinného úhradou, okrem prípadu, že ho už skôr uznal alebo že ho súd priznal. Manžel, ktorý má na úhradu právo, stráca ho, len čo uzavrie nové manželstvo.**

Následky výroku o vine sa dotkli aj **nároku na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedených manželov na čas po rozvoде**, kedy výlučne vinnému manželovi nepatrilo žiadny nárok na úhradu výdavkov (§ 34 ZoRP) proti manželovi nevinnému. Priznanie náhrady na úhradu výdavkov na osobné potreby teda patrilo nevinnému manželovi proti manželovi vinnému, ale aj nevinnému manželovi voči manželovi rovnako nevinnému, ak rozvrat vzťahov medzi manželmi nastal z objektívnych príčin. Súd konal na návrh príslušného manžela.³¹⁹ Ak boli rozvodom vinní obaja manželia, súd mohol priznať úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedeného manžela aj vinnému manželovi voči manželovi tiež vinnému.³²⁰ V tomto prípade už nešlo o zákonný nárok, ale o nároku rozhodoval na návrh súd, zohľadňujúc dĺžku trvania manželstva, správanie manžela, ktorý žiadal úhradu svojich potrieb (pred

³¹⁸ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 157.

³¹⁹ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 207.

³²⁰ Rozhodnutie Krajského súdu Ostrav č. k. 9 Ok 81/51: „Bylo-li manželství rozvedeno z viny obou manželů, závisí na volné úvaze soudu, přísluší-li navrhovatelce úhrada osobních potřeb vůbec a kolik jí přísluší. Uváženímohdou okolností je např. délka trvání manželství a počet dětí, které manželka vychovávala.“

rozvodom a aj po rozvoďte) a stupeň odkázanosti tohto manžela.³²¹ Určenie výšky úhrady výdavkov na osobné potreby rozvedeného manžela záležalo na voľnej úvahe súdu. V právnej vede sa ako problematické pertraktovalo priznanie nároku na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedených manželov na čas po rozvoďte v prípade, ak manželia spoločne požiadali o upustenie od vyslovenia výroku o vine (§ 31 ods. 2 ZoRP). Problematickým bolo chýbajúce ustanovenie zákona o tom, ako treba chápať ako oboch manželov z hľadiska viny – či teda oboch manželov považovať za vinných, alebo za nevinných z hľadiska nároku na úhradu osobných potrieb. Časť právnej vedy zastávala názor,³²² že súd pri rozhodovaní o úhrade osobných potrieb rozvedeného manžela mohol otázku viny v tomto konaní znova zisťovať (aj napriek tomu, že v rozvodovom konaní manželia spoločne požiadali o upustenie od vyslovenia výroku o vine). Druhá časť právnej vedy³²³ trvala na stanovisku, že otázku viny na rozvrate manželstva môže zisťovať len rozvodový súd v rozvodovom konaní, a preto ak sa v rozvodovom konaní upustilo od vyslovenia výroku o vine, je potrebné v konaní o nároku na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedeného manžela považovať oboch manželov za nevinných.³²⁴

Zmyslom ustanovenia zakotvujúceho nárok na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedených manželov na čas po rozvoďte, podobne ako v prípa-

³²¹ Rozvedení manželia si mali svoje osobné potreby hradit každý sám predovšetkým z vlastných zárobkov. Nárok na úhradu osobných potrieb rozvedeného manžela mal pokryt len situácie, keď tohto jeden z manželov nebol schopný (častým bol prípad obmedzených možností toho z manželov, ktorý sa staral o spoločné maloleté deti). Ak by plnenia úhrady osobných potrieb rozvedeného manžela nebol druhý manžel schopný, vznikol by odkázanému rozvedenému manželovi nárok na úhradu osobných potrieb voči príbuzným osobám podľa § 70 ZoRP (vyživovacia povinnosť medzi príbuznými). PLANK, K. Majetkovo-právne vzťahy v rodine, s. 210 – 211.

³²² Tento názor zastával napr. aj Ján Steiner. V príspevku *Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine* konštatuje: „Uvedený názor však s tým, že považuje obidvoch manželov v prípade upustenia od výroku o vine za nevinných, obetuje zásadu materiálnej pravdy púhej fikcii, ktorá nemá opory ani v zákone, ani v zásadách, na ktorých je naše rodinné právo vybudované. Je jasné, že pri takomto ponímaní veci súd nevychádza z pravdivého stavu vo veci viny, ale z fiktívnej nevinoty obidvoch manželov, hoci vina jedného alebo oboch manželov bola či už v dôvodoch, alebo v rozhodujúcej častke rozsudku zistená. Táto fikcia nevinoty založená na upustení od výroku o vine, má dozaista svoj sociologický význam, ktorý je však ohraničený tak, ako sme to hore uviedli. Nemožno ale s touto fikciou spojiť tak ďalekosiahle materiálnoprávne následky, aké sú povinnosti podľa § 34 zák. o rodinnom práve.“ STEINER, J. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 944.

³²³ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 208 – 209.

³²⁴ Rozhodnutie krajského súdu Uherské Hradištie: „Upustí-li manžel v řízení o rozvod od výroku o vině, lze pro potřeby podle § 34 mít zato, že oba manželé jsou bez viny na rozvodu.“

de § 28 (určenie iného podielu na majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva manželov), bolo dosiahnutie spravodlivosti: „*Je jistě spravedlivé, aby ten z manželů, který se neprovinil proti podstatě manželství a jemuž manželství zabránilo, aby si dostatečnou měrou zajistil svou existenci, nebo který se stal neschopen práce, měl nárok, aby mu v případě potřeby druhý manžel poskytoval náhradu jeho osobních potřeb. Osnova vychází ze skutečnosti, že podstatným znakem manželství je spoluodpovědnost jednoho manžela za budoucnost druhého a umožňuje proto, aby takovou náhradu osobních potřeb obdržel i vinný manžel, je-li vinen také manžel druhý.*“³²⁵ Vznik nároku na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedených manželov na čas po rozvode mal základ v bývalom manželstve, a preto sa jeho zakotvenie spájalo so spoluzodpovednosťou manželov za ich budúci osud a ich materiálne zázemie.³²⁶ Manžel povinný poskytovať náhradu osobných potrieb druhého manžela musel strpieť, že jeho životný štandard sa môže podľa okolností aj znížiť, ak vznikol medzi majetkovými pomermi oboch manželov neprímeraný rozdiel. Platila zásada, že druhému manželovi mala byť zabezpečená istá životná úroveň (niektoré súdne rozhodnutia uvádzali existenčné minimum³²⁷) s prihliadnutím na majetkové („hospodárske“) pomery druhého manžela. O charaktere nároku na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedených manželov na čas po rozvode viedla právna veda zaujímavý spor. Časť sa prikláňala k staršej interpretácii tvorcov zákona a prvého komentára k ZoRP, v zmysle ktorej ide o povinnosť *sui generis*, teda nejde o vyživovacie povinnosť (a z tohto dôvodu ju zákonodarcia nezaradil medzi vyživovacie povinnosti, keďže medzi rozvedenými manželmi neexistuje príbuzenský vzťah).³²⁸ Na druhej strane stáli názory, podľa ktorých išlo o vyživovaciu povinnosť, i keď sa viazala na iné podmienky vzniku, iný obsah a trvanie.³²⁹

³²⁵ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Zvláštní část [cit. 2020-04-10]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_04.htm.

³²⁶ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 205.

³²⁷ Rozhodnutie Krajského súdu v Bratislave Co II 492/49: „Rozvod nezavinivšia manželka, ktorá má obmedzený zárobok pre to, že sa stará o malé dieťa, právom požaduje čiastočnú úhradu svojich osobných potrieb od manžela, ktorého zárobok je viacnásobne vyšší.“

³²⁸ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 141.

³²⁹ PLANK, K. Majetkovoprávne vzťahy v rodine, s. 206.

2.4 Záujem maloletých detí

§ 30 ods. 3 ZoRP

Ak majú manželia maloleté deti, nemôže sa manželstvo rozviesť, ak by to bolo v rozpore so záujmom týchto detí.

§ 32 ZoRP

Rozhodnutie, ktorým sa rozvádza manželstvo rodičov maloletého dieťaťa, nemožno vydať, dokiaľ nie sú pre čas po rozvode upravené práva a povinnosti rodičov ohľadne dieťaťa a jeho majetku.

Záujem spoločnosti na udržaní manželstva bol osobitne vyjadrený v prípadoch, v ktorých by sa povolenie rozvodu manželstva dostávalo do rozporu so záujmami maloletých detí/maloletého dieťaťa. Existencia rozvratu manželstva medzi manželmi sama osebe ešte nepostačovala na povolenie rozvodu manželstva.³³⁰ Aj dôvodová správa k ZoRP 1949 zdôraznila, že *záujem detí je pre socialistickú spoločnosť jedným z najdôležitejších faktorov pri posudzovaní rodinných pomerov*. Osobný záujem rodičov na rozvode manželstva tak musel ustúpiť všade tam, kde by povolenie rozvodu bolo v rozpore so záujmom ich maloletých detí.³³¹ Prihliadanie na záujem maloletých detí upraveno § 30 ods. 3 ZoRP z roku 1949, podľa ktorého: *„Ak majú manželia maloleté deti, nemožno manželstvo rozvodom zrušiť, ak by to bolo v rozpore so záujmom detí.“*

Spoločnosť budujúca socializmus mala záujem na tom, aby maloleté deti boli vychovávané v prostredí, ktoré zaručí ich riadnu výchovu ako budúcich občanov štátu.³³² Manželia si museli byť vedomí svojej povinnosti voči spo-

³³⁰ ŠOŠKOVÁ, I. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949, s. 154.

³³¹ *„Záujem spoločnosti na udržaní manželstva je markantne vyjadrený v ustanovení § 30 ods. 3, lebo zákon nedovoľuje rozvod manželstva ak by to bolo v rozpore so záujmami maloletých detí. Tuná vystupuje súd ako ochranca záujmov spoločnosti, a musí preto brať ohľad na záujmy manželov až v druhom rade.“* ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva, s. 259.

³³² Najvyšší súd ČSR v rozhodnutí Cz 37/58 vyriekol, že nižší súd porušil zákon, keď dieťa, hoc aj útleho veku, zveril matke žijúcej u svojich rodičov, ktorých názory a presvedčenie sú také, že výchovné prostredie u nich je celkom nevhodné, pretože matkini rodičia nemajú dobrý pomer k nášmu štátu a k výstavbe socializmu. Je v záujme dieťaťa a aj spoločnosti,

ločnosti,³³³ ktorá od nich vyžadovala riadnu výchovu a výživu maloletých detí, a tejto povinnosti museli podriaďiť dokonca aj svoje osobné záujmy. Osobitne aj v kontexte stránickej disciplíny to konštatoval Krajský súd v Prešove: „*Je-li manžel politickým funkcionářem a je zejména činný ve veřejné lidové správě, musí ve zvýšené míře dbát o zachování řádného manželského společenství a je také v zájmu jeho nezletilých dětí, aby jim dal možnost k pokrokové výchově, která může být úspěšná nejlépe v řádném rodinném svazku.*“³³⁴ Individuálny záujem manželov musel ustúpiť všade tam, kde nebol v súlade so spoločenskou morálkou, so spoločenským poriadkom a záujmom maloletého dieťaťa. Krajský súd v Bratislave sa vo svojom rozhodnutí 14 Ok 55/52 vyjadril, že „*rozvod manželstva rodičov by bol len vtedy v rozpore so záujmom detí, ak sa hlboký a trvalý rozvrat nijako neprejavuje v riadnej starostlivosti rodičov o deti a ak hrozí konkrétne nebezpečie, že by sa doterajší spôsob výchovy a výživy detí po zániku manželstva rodičov podstatne zhoršil a nové prostredie by nezaručovalo ich riadnu výchovu.*“³³⁵ Záujem na zabezpečení dobrej rodinnej výchovy detí sa vždy nadradzoval úsiliu manželov rozviesť sa pre vzniknutý rozvrat v ich vzájomných vzťahoch.³³⁶

Záujem detí sa pritom sústreďoval na ich výchovu a výživu. Ak hrozilo, že nastane zhoršenie záujmu maloletých detí/maloletého dieťaťa po rozvode manželstva, súd návrh na rozvod zamietol:³³⁷ „*Konec konců nelze ani dobře bez dalšího mluvit o hlubokém a trvalém rozvratu mezi manžely tam, kde oba manželé plní řádně své povinnosti vůči svým dětem, a v tomto světle se nám jeví uvedený předpis také jako institut společenské kontroly vykonávané soudem při zjišťování dosahu a rozsahu rozvratu.*“³³⁸ V právnej vede bola rieše-

aby bolo dieťa už od svojho útleho veku vychovávané v prostredí, v ktorom je plne zabezpečená jeho výchova v riadneho občana socialistického štátu.

Bližšie aj PETRULÁKOVÁ, J. K otázke umiestnenia dieťaťa. *Právny obzor*. 1961, roč. 44, s. 521.

³³³ Rozhodnutie Krajského súdu České Budějovice 6 Ok 185/52: „*Možnost újmy zájmů nezletilého dítěte musí záležet v konkrétním nebezpečí, že by prostředí, v němž by dítě v případě rozvodu rodičů bylo umístěno. Nezaručovalo jeho správnou výchovu jako budoucího řádného občana státu. Tuto možnost újmy nelze však spatřovat samu o sobě v eventuelním druhém sňatku rodičů.*“ Rozhodnutie Krajského súdu České Budějovice 6 Ok 185/52.

³³⁴ Rozhodnutie Krajského súdu Prešov 4 Ok 52/52.

³³⁵ Rozhodnutie Krajského súdu Bratislava 14 Ok 55/52.

³³⁶ GLOS, J. a kol. Rodinné právo. Bratislava: Obzor, 1975, s. 89.

³³⁷ „*Otázku, zda rozvrat není v rozporu se zájmem dětí musí soud řešit samostatně a nestačí, že v opatrovníckém řízení bylo o výchově a výživě dětí podle § 32 zák. o právu rodinném rozhodnuto.*“ Rozhodnutie Krajského súdu Liberec 8 Ok 66/51.

³³⁸ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 111.

ná teoretická otázka, či môže existovať rozvrat manželských vzťahov, ktorý by nebol v rozpore so záujmom maloletých detí, resp. či možno hovoriť po rozvrate vzťahov medzi manželmi, ak existovala možnosť zabezpečenia zdravého rodinného prostredia pre maloleté deti. Prevládol výklad, že rozvrat manželských vzťahov síce existovať mohol, ale nemusel mať bezpodmienečne vplyv na výchovu detí.³³⁹

§ 240 OSP r z. 1950

Ak sú tu maloleté deti, urobí súd ešte pred vyslovením rozvodu manželstva opatrenie, aby všeobecný súd maloletých detí podmieniene – pre prípad, že bude rozvod vyslovený – upravil práva a povinnosti rodičov voči maloletým deťom a ich majetku.

ZoRP v rámci ochrany záujmov maloletých detí vo svojom § 32 ustanovil, že „rozhodnutie, ktorým sa rozvádza manželstvo rodičov maloletého dieťaťa, nemožno vydať, dokiaľ nie sú pre čas po rozvode upravené práva a povinnosti rodičov ohľadne dieťaťa a jeho majetku“. Dôvodová správa upozornila na to, že „vyriešenie pomeru rodičov k deťom po rozvode vyžaduje, aby tieto otázky boli upravené skôr, než súd o rozvode rozhodne“ v záujme maloletého dieťaťa/maloletých detí a zabezpečenia ich riadneho telesného a duševného rozvoja.

O úprave práv a povinností rodičov na čas po rozvode nerozhodoval rozvodový súd, ale opatrovnícky súd. Opatrovnícky súd konanie začal z podnetu rozvodového súdu, ktorým bol opatrovnícky súd vyzvaný, aby podmieniene – pre prípad, že rozvod manželstva bude povolený – upravil práva a povinnosti rodičov voči maloletým deťom a ich majetku (§ 240 OSP z r. 1950). Rozvodový súd tento podnet na úpravu práva povinností k maloletým deťom uskutočnil, ak bolo zrejmé, že rozvod manželstva bude povolený a rozvod manželstva nebude v rozpore so záujmom maloletých detí/maloletého dieťaťa. V praxi sa stávalo, že vydania tejto úpravy sa domáhali aj

³³⁹ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva a v československom práve, s. 87.

Opačne: „Tam, kde disharmónia medzi manželmi nedosiahla takého stupňa, aby mala podstatný vplyv na riadnu výchovu a výživu detí alebo tam, kde súdom zistená miera nesúlady medzi manželmi nenarušuje riadnu výchovu a výživu detí, nemožno hovoriť o hlbokom a trvalom rozvrate odôvodňujúcom rozviazanie manželstva.“ PETRŽELKA, K. O rozvodu manželstvá, s. 17.

samotní rozvádzajúci sa manželia, avšak v tomto prípade si opatrovnícky súd vždy od rozvodového súdu vyžiadal stanovisko k otázke, či má začať konanie o úprave práv a povinností rodičov voči maloletým deťom a ich majetku.³⁴⁰ Daná konštrukcia bola právnou vedou odôvodňovaná ako prevencia unáhle- ných súdnych rozhodnutí vydávaných opatrovníckymi súdmi (pre prípad, ak rozvod manželstva nebude povolený) a ako potrebná pre zabezpečenie čin- nosti rozvodového súdu na účely presného zistenia skutkového stavu.³⁴¹

Opatrovnícky súd sa v predmetnom konaní zaoberal otázkou, ktorému z rodičov má zveriť dieťa do výchovy, úpravou vyživovacej povinnosti druhého rodiča,³⁴² prípadne aj tým, či je potrebné zveriť dieťa do starostlivosti inej osoby, alebo ho umiestniť do zariadenia kolektívnej výchovy.³⁴³ Z názoru presadzovaného pod vplyvom marxisticko-leninskej ideológie o vhodnosti kolektívnej a cielene jednotnej výchovy možno zacitovať: *„Také bude nutno mít na paměti, že za dnešního stupně vývoje společnosti, není vždy zárukou nejlepší výchovy dítěte skutečnost, že tato výchova se děje výlučně jen v rodinném kruhu, jak vždy zdůrazňovala soudní praxe za dobu kapitalistického zřízení, nýbrž že naopak řádnému rozvoji dítěte nejvíce vyhovuje výchova v rodině vhodně doplňovaná výchovou kolektivní, ať již v mateřských školách nebo v domovech a družinách mládeže, které podle školského zákona č. 95/1948 Sb. slouží jednotné výchově mládeže. Bude věcí našich lidových soudů, aby v konkrétních případech našly vždy takové řešení, jaké odpovídá duchu zákona.“*³⁴⁴ Opatrovnícky súd pri svojom rozhodovaní v prvom rade bral ohľad na to,

³⁴⁰ „Rozhodnutí podle § 32 zák. nemůže vyvolat některý z manželů svým návrhem, nýbrž řízení lze zahájit jen z úřední povinnosti opatrovníckým soudem teprve po podnětu soudu rozhodujícího o rozvodu. Je proti nesprávné, když opatrovnícký soud, ačkoli jej dojde podnět rozvodového soudu podle § 240 o.s.ř., vyčkává ještě návrhu manželů k zahájení řízení, stejně však je nesprávný postup opatrovníckého soudu, když řízení zahájí k návrhu některého z manželů ještě před dojitím podnětu od rozvodového soudu.“ Rozhodnutie Krajského súdu Pardubice 5 ok 258/52.

„O opatření podle § 32 zák. nemůže opatrovnícký soud rozhodovat, pokud řízení o rozvod není zahájeno, resp. pokud soud jednající o návrhu na rozvod o takové opatření nepožádá.“ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 284/52.

³⁴¹ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 133.

³⁴² „Opatření, kterým soud upravuje práva a povinnosti rodičů stran dítěte pro dobu po rozvodu, musí především stanovit, komu z rodičů bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů na výživu přispívat. Rozřešení některých z otázek může být nahrazeno dohodou rodičů soudem schválenou.“ Rozhodnutie Krajského súdu Ostrava 8 Ok 221/51.

³⁴³ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. III. zväzok, s. 121.

³⁴⁴ Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 135.

či sa výchova dieťaťa bude vyvíjať predovšetkým na prospech spoločnosti v zhode so záujmami dieťaťa. Zhodnocoval vhodné zázemie toho-ktorého rodiča³⁴⁵ a citové väzby dieťaťa/detí z hľadiska zabezpečenia riadnej výchovy a zdravého telesného a duševného vývinu budúceho občana/budúcich občanov socialistického štátu.³⁴⁶ Zdôrazňovalo sa zohľadnenie vzťahu dieťaťa k rodičovi, zabezpečenie potrebného citového a rodinného zázemia, ale aj zaistenie potrebnej pokrokovej výchovy dieťaťa. Úlohou súdu bolo zveriť dieťa do starostlivosti toho z rodičov, u ktorého sú dosiahnuté najlepšie podmienky na dosiahnutie cieľa výchovy stanoveného v ustanovení § 35 ZoRP: „Rodičia sa starajú o telesný a duševný rozvoj detí, najmä starajú sa o ich výživu a výchovu tak, aby boli náležite pripravené prispievať svojou prácou, podľa svojich schopností a náklonností, na prospech spoločnosti.“ Až po vydaní rozhodnutia opatrovníckeho súdu mohol rozvodový súd definitívne vydať rozsudok, ktorým manželstvo rozviedol.

2.5 Konanie o rozvod manželstva

Ludovodemokratická a následne aj socialistická spoločnosť mala záujem na stálosti manželských zväzkov. Jedine v prípade, ak manželstvo nebolo schopné plniť svoju spoločenskú funkciu, spoločnosť strácala záujem na jeho zachovaní. Rozvod bol prezentovaný ako jav spoločensky obzvlášť neželateľný. Dôvodová správa k ZoRP jasne uviedla, že *manželia majú právo k rozvodu len vtedy, ak závažné dôvody znemožňujú ďalšie spolužitie manželov a keď rozvod neodporuje záujmom detí*, čo prenieslo obrovskú zodpovednosť na

Prax súdov vypovedá o prioritnom zohľadňovaní záujmov dieťaťa v smere k stabilnému citovému zázemiu dieťaťa. Podľa prieskumu uskutočneného v r. 1959 až 87 % detí bolo zverených do starostlivosti matky. Bližšie PETRULÁKOVÁ, J. K otázke umiestnenia dieťaťa, s. 522 – 523.

³⁴⁵ Opatrovnícky súd zisťoval ich majetkové, životné a spoločenské pomery so zreteľom na záujem maloletého dieťaťa/maloletých detí pochádzajúcich z manželstva. Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 452/52: „*Při rozhodování o opatření podle § 32 nemůže se soud spokojit údaji a návrhy rodičů, nýbrž musí vyřešit z úřední povinnosti všechny skutkové okolnosti pro rozhodnutí významné a také rozhodnout podle zjištěného stavu věci, aniž je vázán návrhy účastníků, a to ani pokud jde o výši výživného.*“

³⁴⁶ „*Vina rodiča na rozvođe nemá žiadny vplyv na umiestnenie dieťaťa. Preto súd rozhoduje bez ohľadu na to, ktorý rodič je rozvođom vinný. Samozrejme niekedy môže byť dôvođom rozvođu práve zlé správanie sa rodiča voči dieťaťu, lebo okolnosti, ktoré viedli k rozvođu, sú takého rázu, že vylučujú vhodnosť výchovného prostredia u vinného rodiča pre dieťa (napr. nemorálny život, hrubé zanedbávanie starostlivosti o rodinu a pod.).*“ PETRULÁKOVÁ, J. K otázke umiestnenia dieťaťa, s. 525.

súdnicstvo.³⁴⁷ Aj naďalej bolo súdnicstvo vystavené pomerne značnej kritike (popri vyzdvihovaní úlohy sudcov z ľudu, ktorí mali v 50. rokoch pôsobiť ako protiváha „buržoázných“ sudcov) kvôli šablonovitému formalistickému rozhodovaniu,³⁴⁸ slabému zohľadneniu triednych hľadísk a výchovnému pôsobeniu rozhodnutí.³⁴⁹ Inak povedané, sudy mali vychovávať k zodpovednému manželstvu, zodpovednému postoju k rodine a plneniu si vlastných povinností v role rodiča či manžela, čím mali prispievať k budovaniu novej socialistickej spoločnosti formovaním nového „socialistického človeka“.³⁵⁰

³⁴⁷ Národné shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

³⁴⁸ „Proto soud dnes nemá v rozvodových věcech tak snadnou práci, jako měl dříve, neboť musí pečlivě vyšetřit mnoho skutečností, aby zjistil zda mezi manžely nastal opravdu hluboký a trvalý rozvrat a nemůže tu postupovat podle nějaké šablony...“ Volíme soudce a soudce z lidu lidových a krajských soudů. *Socialistická zákonnost*. 1957, roč. 5, s. 471.

³⁴⁹ „Vo veciach rodinného práva sudy zásadne rozhodovaly správne. Vyskytly sa však prípady, kedy sudy neuplatňovali vždy vo svojich rozhodnutiach zásadnú líniu našej vládnej politiky, t. j. požiadavok upevňovania manželstva a rodiny ako základ spoločnosti. Neskúmali s dostatočnou starostlivosťou, či hlboký a trvalý rozvrat nastal z vážneho dôvodu a neindividualizovali jednotlivé prípady, ale šablonovite postupovali pri zisťovaní skutkového stavu a pri rozhodovaní. Tiež nevenovali vždy dostatočnú pozornosť otázke, či rozvodom nebudú dotknuté záujmy maloletých detí. Naproti tomu však sudy robili chyby aj v tom, že nesprávne chceli upevňovať staré rozvrátené manželstvá (mŕtve manželstvá). Napríklad Okresný súd v Revúcej zamietol návrh manželky na rozvod a odôvodnil to tým, že manžel, ktorý 25 rokov žije v Kanade a ktorému sa vraj nijaká vina nedokázala, s rozvodom nesúhlasí. Ochrana maloletých detí rodičov nežijúcich v spoločnej domácnosti nebola vždy dostatočne zabezpečovaná. Pri rozhodovaní o umiestení dieťaťa sudy venovali malú pozornosť prostrediu, kde dieťa bude vychovávané, či mu bude poskytnutá taká výchova, aby sa z dieťaťa stal uvedomelý budovateľ socializmu.“ STRECHAJ, R. *Justícia do štvrtého roku Gottwaldovej päťročnice. Právny obzor*. 1952, roč. 35, s. 8.

³⁵⁰ „Náš nový zákon o rodinnom práve je výrazom zvýšeného záujmu štátu na šťastnom a trvalom manželstve a pevnej rodine, ktorá zaručuje uvedomelú výchovu detí. Dal mu výraz najmä pri stanovení podmienok rozvodu. Záležalo na našich súdoch, aby plne pochopily zmenené pomery a snažily sa najmä v týchto – istotne málo vítaných – sporoch presadzovať ducha nového zákona. Manželom nie je dané na ľubovoľu, aby pretrhli takýto sväzok a rozbili rodinu. Zákon kladie veľký dôraz na záujem maloletých detí a ukladá súdu povinnosť mať tento záujem stále na pamäti. Ak je rozvod v rozpore so záujmom detí, nemožno ho povoliť ani vtedy, ak súhlasia s ním obidvaja manželia. Možno konštatovať, že od roku 1946 klesá u nás počet rozvodov. Predsa však je ich počet ešte stále vysoký. Je to tiež preto, že súd často nesprávne postupuje. Sudy vybavujú rozvodové veci šablonovite a starostlivo neskúmajú, či je to skutočne hlboký a trvalý rozvrat, nedbajú náležitý záujem spoločnosti na trvanlivosti manželstva a rodiny.“ Prejav ministra spravodlivosti Dr. Štefana Raisa na celoštátnej konferencii sudcov z ľudu v Prahe dňa 4. II. 1951, s. 284.

Konanie o rozvod bolo upravené v § 230 – § 236 a v § 239 – § 241 zákona č. 142/1950 Zb. o konaní v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok, OSP z r. 1950). Počas prechodnej doby (od 1. januára 1950 do 31. decembra 1950) bolo konanie o rozvod manželstva upravené v zákone č. 266/1949 Zb. o dočasných zmenách v niektorých občianskych veciach právnych. V konaní o rozvod manželstva (resp. vo všetkých manželských sporoch) v zmysle § 11 zákona o dočasných zmenách v niektorých občianskych veciach právnych platili tieto procesné pravidlá:

1. prvý termín sa nekoná,
2. súd vyšetrí skutkový základ sporu z úradnej povinnosti, najmä či by rozvod nebol v rozpore so záujmom maloletých detí manželov,
3. nemožno vyniesť rozsudok na základe uznania, ani ukončiť spor pokonávkou. Význam doznania posúdi súd,
4. ak nepríde jedna strana na konanie, nenastanú zákonné následky zmeškania,
5. ak neuposlúchne niektorá strana výzvu, aby prišla na ústne konanie osobne, môže ju súd dať predviesť,
6. uplynutie prepadných lehôt sa berie do úvahy aj bez námietky,
7. spočívanie je prístupné aj v odvolacom konaní,
8. pre úmrtie manžela sa konanie vždy preruší,
9. ak sa pripojí žalovaný manžel k žalobe o rozvod manželstva a ak sa zhodujú návrhy obidvoch manželov o vine na rozvode, môže sa súd pre zistenie rozvratu a viny na ňom obmedziť na dôkaz výsluchom strán.

Procesná zmena predpisov bola na českej strane pomerne kritizovaná pre upustenie od povinného zmierovacieho konania (§ 104 ABGB a zákon č. 3/1869 r. z. o zmierovacích pokusoch pred rozvodmi). Ani úprava obsiahnutá v OSP z r. 1950 nezahrnula zmierovacie konanie a súde na jej základe začali o rozvodoch rozhodovať priamo (t. j. bez pokusu o zmier). Tento postup bol právnou vedou následne kritizovaný ako „veľká chyba“³⁵¹ pretože bola s ňou do istej miery spojená aj prvá vlna rozvodovosti na počiatku 50. rokov 20. storočia (a nešlo teda len o rozvody starých buržoázných manželstiev). Kritizovaný bol aj spôsob „nápravy tejto chyby“³⁵² formou ple-

³⁵¹ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 54.

³⁵² František Pávek napísal v roku 1977 k danému tieto odvážne slová: „Rozvodovost nečekané stoupla a proto bylo třeba chybu co nejdříve napravit. Že byla napravena, je naprosto správné. Že však se tak stalo pouze plenárním usnesením Nejvyššího soudu, a nikoli zákonem, to je už velmi problematické. Nejvyšší soud překročil svým výkladem příslušných ustanovení

nárneho uznesenia Najvyššieho súdu ČSR zo 4. novembra 1953 (smernice pre súdy zavádzajúce zmierovacie konanie manželov pri prvom pojednávaní). Z hľadiska odstupe a pohľadu na dané obdobie bol to jeden zo spôsobov „skrytej nápravy“, pretože oslavované výdobytky právnickej dvojročnice – nové kódexy ľudovodemokratického zriadenia mali mať status stability aj s ohľadom na ich sovietsky vzor.

OSP z r. 1950

DRUHÁ ČASŤ. OSOBITNÉ USTANOVENIA. PRVÁ HLAVA. MANŽELSKÉ VECI A OSTATNÉ VECI TÝKAJÚCE SA MANŽELOV.

PRVÝ DIEĽ. MANŽELSKÉ VECI.

§ 230 Príslušnosť.

(1) Na konanie o rozvod, neplatnosť manželstva a určenie, či tu je alebo nie je manželstvo (manželské veci), je príslušný súd, v obvode ktorého mali manželia posledné spoločné bydlisko.

(2) Ak manželia nemali posledné spoločné bydlisko v Československej republike, je na konanie príslušný všeobecný súd odporcu; ak tu niet ani takého súdu, je príslušný všeobecný súd navrhovateľa.

(3) Ak sa má neplatnosť manželstva vysloviť z úradnej povinnosti a ak manželia nemali spoločné bydlisko v Československej republike, je na konanie príslušný všeobecný súd jedného alebo druhého manžela.

Konanie.

§ 231 Účastníkmi konania sú manželia.

§ 232 Jeden rovnopis návrhu na začatie konania sa doručí odporcovi do vlastných rúk. Upovedomenie o začatí konania z úradnej povinnosti sa doručí oboj manželom do vlastných rúk.

§ 233 Súd zpravidla vyslúchne oboch manželov osobne, a to hneď na prvom ústnom pojednávaní.

o smířícím řízení zákonné meze těchto ustanovení. A to jistě nebylo ani s přihlédnutím ke společensky prospěšným motivům tohoto postupu žádoucí.“ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 54 – 55.

§ 234 Návrh na začatie konania možno vziať zpäť aj za odvolacieho konania a nie je potrebné, aby súd vzatiu návrhu zpäť priznal účinnosť.

§ 235 S výnimkou konania o neplatnosť manželstva je prípustné spočítanie konania (§ 421).

§ 236 Uznaniu nároku nemôže súd priznať účinnosť (§ 74).

Osobitné ustanovenia pre konanie o rozvod manželstva.

§ 239 Ak sa druhý manžel pripojí k návrhu na rozvod manželstva a ak sa shodujú návrhy oboch manželov čo do viny na rozvode, môže sa súd obmedziť pre zistenie rozvratu a viny na ňom na výsluch účastníkov.

§ 240 Ak sú tu maloleté deti, urobí súd ešte pred vyslovením rozvodu manželstva opatrenie, aby všeobecný súd maloletých detí podmienenčne – pre prípad, že bude rozvod vyslovený – upravil práva a povinnosti rodičov voči maloletým deťom a ich majetku.

§ 241 Ak jeden z manželov zomrie pred tým, než sa rozhodnutie stane právoplatným, súd usnesením zastaví konanie a zruší prípadne už vynesené rozhodnutie.

Konanie o rozvod manželstva začínalo na návrh a účastníkmi konania boli manželia. Konanie o rozvod bolo ovládané zásadou materiálnej pravdy.³⁵³ Povinnosťou súdu bolo skúmať, či sú splnené podmienky rozvodu, či je splnený dôvod rozvodu podľa § 30 ods. 1 ZoR, či je splnená podmienka podľa § 30 ods. 3 ZoR (záujem maloletého dieťaťa). Zdôvodňovanie zásady materiálnej pravdy sa v právnej vede zdôrazňovalo ako jediná možnosť zistenia rozvratu vzťahov medzi manželmi: „*Naše ľudovodemokratické právo je budované na základe marxistického filozofického materializmu. Jeden z dôsledkov tohto filozofického základu nášho práva je zásada materiálnej pravdy, ktorá sa*

³⁵³ § 1 ods. 2 OSP z r. 1950: *Pri vykonávaní týchto úkonov postupuje súd bez zbytočných formalít. Dbá všestranne o to, aby sa zistil skutočný stav vecí, a spravodlivým rozhodovaním upevňuje socialistickú zákonnosť a vychováva občanov na plnenie ich občianskych povinností.*

§ 88 ods. 2 OSP z r. 1950: *Súd z úradnej povinnosti zadováži a vykoná aj také dôkazy, ktoré nenavrhol žiadny účastník, ak sú pre rozhodnutie významné.*

§ 93 OSP z r. 1950: *Pri zisťovaní skutkového stavu zhodnotí súd výsledky vykonaného dokazovania, berúc starostlivo do úvahy všetko, čo vyšlo najavo alebo čo sa stalo za konania, v to počítajúc i to, čo účastníci za konania uviedli.*

dôsledne uplatňuje v našej novej právnej sústave, či už ide o právo hmotné alebo formálne. Aj ustanovenia rodinného práva o rozvoďte, aj pravidlá súdneho konania o rozvoďte sú ovládané touto zásadou. V rozvodovom konaní súd starostlivo dbá, aby skutočnému stavu vyhovujúcim spôsobom, zistil, bez ohľadu na tvrdenia účastníkov, ba prípadne tiež proti tvrdeniam týchto, skutkový stav, či skutočne nastal z dôležitých dôvodov medzi manželmi hlboký a trvalý rozvrat, z viny ktorého manžela a či sú dané ostatné zákonom vyžadované náležitosti, z ktorých sa bezpečne podáva, že manželstvo už nie je v stave plniť svoju sociálnu funkciu.³⁵⁴ Súd teda skúmal existenciu/neexistenciu rozvratu manželských vzťahov a viny na rozvrate manželstva (s obmedzením, ak manželia požiadali súd o upustenie od výroku o vine³⁵⁵). Rovnako skúmal aj to, či rozvod nie je v rozpore so záujmom maloletých detí.

Na prvom ústnom pojednávaní rozvodový súd spravidla vypočúval osobne oboch manželov.³⁵⁶ Prvá vlna zvýšenej rozvodovosti v rokoch 1950 – 1952 spôsobila vznik právnej polemiky o nutnosti zavedenia zmierovacieho konania. Plénum Najvyššieho súdu ČSR preto v novembri 1953 prijalo tieto smernice pre súdy v konaní o rozvod manželstva Pls 2/1953, ktoré podstatne novelizovali procesné zákonné ustanovenia OSP z r. 1950:³⁵⁷

- „1. V řízení o rozvod se lidový soud při prvním ústním jednání, pokud možno osobním výslechem účastníků, seznámí zevrubně s poměry manželů, zjistí pohnutky, které vedly k podání návrhu na rozvod manželství, a pokusí se o usmíření.
2. Soud na podkladě znalosti případu vyloží účastníkům při pokusu o usmíření všechny důvody, které k usmíření manželů mohou vést, a předloží jim v tom směru i konkrétní doporučení. Soud se nesmí omezit jen na formální výzvu, aby se manželé usmířili.

³⁵⁴ STEINER, J. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine, s. 944.

³⁵⁵ Upustenie od výroku o vine sa nevnímalo ako odstránenie či zoslabenie uplatnenia zásady materiálnej pravdy: „Upustenie od výroku o vine na základe súhlasného požiadania oboch manželov, je dozaista ústupok dispozičnej voľnosti strán, neznamená však prelomenie, ba ani zoslabenie zásady materiálnej pravdy. Veď súd aj v tomto prípade i musí zistiť, či skutočne nastal hlboký a trvalý rozvrat medzi manželmi, musí zistiť všetky skutočnosti, ktoré nasvedčujú vine toho alebo onoho manžela, len vo svojom rozhodnutí nevyvodzuje z týchto zistených skutočností právny záver a viny nevyslovuje. Ide teda vlastne o viny súdom zistenú, avšak nevyslovenú.“ STEINER, J. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine, s. 944

³⁵⁶ „Přednesy účastníků nemohou nahradit jejich výslech požadovaný ustanovením § 233 o.s.ř.“ Rozhodnutie Krajského súdu Ústí nad Labem 6 Ok 463/51.

³⁵⁷ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 55.

3. *Nepodaří-li se lidovému soudu smír při prvním ústním jednání, odročí je k dalšímu projednání věci.*

Súdy teda (mimo zákonného procesného podkladu) uskutočňovali zmierovaciu činnosť od roku 1953 pri prvom ústnom pojednávaní (pred senátom) v rámci konania o rozvod manželstva. Predmetom kritiky bol aj daný procesný postup, ako vyhovujúcejšie (a pre manželov menej stresujúce a psychologicky vhodnejšie) sa skôr odporúčalo uskutočnenie pokusu o zmier pred samotným konaním vo veci samej.³⁵⁸ Od začiatku 60. rokov sa mení politická rétorika, boj proti rozvodovosti ako heslo sa mení na „boj za upevnenie rodiny“. Zo strany sudcov bolo však mnohokrát kritizované uvádzanie boja za upevnenie rodiny „ako rezortnú úlohu justície“, pričom sa argumentovalo podstatne účinnejšími preventívnymi nástrojmi pôsobenia na manželov alebo snúbencov. Žiadaná bola príprava mladých ľudí na manželstvo a rodičovstvo a potreba psychologického vzdelania sudcov³⁵⁹ (vyžadovaná nielen v konaní o rozvod, ale aj v konaní o úprave práv a povinností k maloletým deťom a pod.).

V júni 1962 boli uverejnené ďalšie smernice Najvyššieho súdu ČSR Pls 2/1962 zdôrazňujúce význam zmierovacej činnosti súdov.³⁶⁰ Zmierovacia činnosť súdov sa mala uskutočňovať v súčinnosti s národnými výbormi a spoločenskými organizáciami:³⁶¹ „*Ve spolupráci s místním národním výborem a za*

³⁵⁸ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 68.

³⁵⁹ „*Viacere diskusné príspevky konšatovali, že boj za upevnenie rodiny nie je rezortnou úlohou justície a nemožno ho viesť výlučne ani predovšetkým na súdoch. Najúčinnnejšia v tomto smere môže byť prevencia. Dnes všeobecne badáme morálnu nepripravenosť mladých ľudí pre manželstvo. V tejto súvislosti je potrebné zrevidovať. vyučovacie osnovy na stredných a vysokých školách a zaviesť v rámci občianskej výchovy širšie koncipovanú výuku, ktorá by po stránke duševnej i telesnej hygieny z hľadiska filozofického i právneho naučila mladých ľudí správne chápať postavenie a funkciu rodiny v našej spoločnosti a rozumieť obsahu rodinných vzťahov. Prvými lastovičkami v tomto smere sú na niektorých stredných školách uskutočňované pohovory absolventov s lekárom a právníkom, ktoré sa stretli s veľkým porozumením našej mládeže. Diskutujúci sudcovia charakterizovali rozvod manželstva ako zásah, ktorý nie je čisto právnou otázkou. Preto sudca, ktorý je dobrým právníkom, nemusí mať plný úspech v pôsobení ako sudca rozvodový. Stále viac vystupuje do popredia požiadavka psychologického vzdelania sudcov. Na filozofických fakultách je dnes možnosť externého štúdia psychológie. Sudcovia, ktorí ju už využili, majú zreteľné úspechy v takej dôležitej úlohe, akou je pokus o zmiernenie manželov v prvom štádiu konania o zrušenie manželstva rozvodom.*“
PLANKOVÁ, O. Seminár k otázkam rodiny a mládeže – správa o podujatí. *Právny obzor* 1962, roč. 45, s. 380.

³⁶⁰ Smernica vychádzala aj z intencií daných programovým politickým dokumentom – uznesením Politického byra ÚV KSČ z 31. 10. 1961 o situácii rodiny a starostlivosti o maloletých.

³⁶¹ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 55.

součinnosti společenských organizací bydliště manželů mají se soudy pokusit vhodným způsobem, odpovídajícím okolnostem každého konkrétního případu, o odstranění překážek a příčin, které mají na manželství rozkladný vliv. Obdobné úsilí je třeba vyvíjet i na pracovišti manželů, zejména s orgány ROH a ČSM. Tento postup bývá zvláště účinný v těch případech, kdy oba manželé pracují na téže pracovišti, nebo kdy jeden z manželů na pracovišti navázal poměr, který se stává příčinou rozvratu.“ Najvyšší súd odporučal súdom vykonávať pokusy o zmier v ktoromkoľvek štádiu rozvodového konania s povinnosťou protokolovania pokusov o zmier.

Avšak oba pokusy o reguláciu rozvodovosti smernicami pre súde nepri niesli očakávaný úspech, trend rozvodovosti len mierne korigovali, ale nezastavili jej kontinuálny rast zreteľný od 50. rokov 20. storočia. František Pávek ako sudca vyhodnocuje spoluprácu so spoločenskými organizáciami ako málo účinnú s ohľadom na necitlivý, neodborný prístup v zložitých oblastiach medziľudských konfliktov, čo však v reálnom živote ani nebolo možné v rámci pôsobenia daných organizácií očakávať.³⁶² Kritizovaná prax zmierovacieho konania viedla k jej podstatnej zmene až v novej úprave prijatej v roku 1963.³⁶³

V rámci rozvodového konania na báze OSP z roku 1950 a príslušných smerníc boli manželia pri prvom ústnom pojednávaní pred senátom osobne vypočutí a uskutočnil sa pokus o ich zmierenie. V procese dokazovania sa zisťovala existencia/neexistencia rozvratu manželských vzťahov a vina na rozvrate (s dosahom na aktívnu legitimáciu na začatie konania). Súd bol povinný zamietnuť taký návrh na rozvod manželstva, v ktorom vinu na rozvrate manželstva niesol iba jeden z manželov, ak nevinný manžel s rozvodom manželstva neprejavil súhlas a ak po nadobudnutí účinnosti zákonného opatrenia z roku 1955 nešlo o výnimočný prípad, majúci na zreteľ záujem spoločnosti, keď manželia už spolu dlhšiu dobu nežili. Nevinný manžel pritom mohol, až do právoplatného skončenia konania, svoj súhlas s rozvodom manželstva odvolať. Ak aj nevinný manžel súhlasil s rozvodom manželstva, súd musel skúmať, či medzi manželmi došlo k hlbokému a trvalému rozvratu

³⁶² „Spolupráce se osvědčila jen v některých výjimečných případech, kdežto v jiných případech se postupovalo velmi necitlivě. Tyto postupy měli buď přičinů skandalizování vinného manžela, nebo jinak způsobovaly pravý opak toho, co se zamýšlelo. Spolupráce se však nevžíla nejen pro nedostatek pochopení, nýbrž především pro nedostatek objektivních možností a subjektivních schopností pracovníků zmíněných orgánů a organizací řešit složité příčiny manželských konfliktů.“ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 68.

³⁶³ § 70 ods. 1 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok: *Pred konaním o rozvod musí sa uskutočniť konanie o zmierenie manželov.*

manželstva a čo bolo toho príčinou. Súd však mohol zvoliť režim zjednodušeného dokazovania, ale v medziach povinnosti zisťovania materiálnej pravdy, podľa § 239 OSP z r. 1950: „*Ak sa druhý manžel pripojí k návrhu na rozvod manželstva a ak sa zhodujú návrhy oboch manželov čo do viny na rozvode, môže sa súd obmedziť pre zistenie rozvratu a viny na ňom na výsluch účastníkov.*“ V žiadnom prípade súd nebol viazaný vhodnými návrhmi manželov a musel spoľahlivo zistiť skutkový stav veci, a to predovšetkým, ak z manželstva pochádzali aj maloleté deti (povolenie rozvodu nesmelo byť v rozpore so záujmom maloletých detí/maloletého dieťaťa rozvádžajúcich sa rodičov). Úprava § 239 OSP z r. 1950 obsahla procesnú úľavu, ktorá sa vzťahovala len na otázku rozvratu a viny na rozvode.³⁶⁴ Keďže išlo o možnosť procesnej úľavy, súd ju využil vtedy, ak mu postačoval len výsluch oboch manželov na to, aby „*se soud dobral vlastních příčin nesouladu mezi manžely a mohl bezpečně posoudit, zda jsou dány důležité důvody, pro něž nastal mezi manžely hluboký a trvalý rozvrat.*“³⁶⁵ Ludovodemokratický zákonodarca sa jasne postavil proti tzv. rozvodom dohodou, v záujme ochrany ústavnej hodnoty manželstva a rodiny. Táto snaha bola zreteľná aj z ďalších procesných ustanovení: podaný návrh na rozvod manželstva bolo možné vziať späť aj za odvolacieho konania (§ 234 OSP z r. 1950), súhlas nevinného manžela s rozvodom³⁶⁶ bolo možné vziať späť,³⁶⁷ teda súhlas odvolať až do skončenia konania, teda aj v odvolacom konaní (§ 30 ods. 2 ZoR), prípustné bolo spočívanie konania (§ 253 OSP z r. 1950). Štatisticky v 50. rokoch 20. storočia návrh na rozvod manželstva častejšie podávali muži, od začiatku 60. rokov 20. storočia prevládali návrhy o rozvod podávané ženami.

³⁶⁴ „*Pri upuštění od výroku o vine nejde o prelom do zásady materiálnej bez rozčulujúceho a nákladného konania, ale o ústupok dispozičnej voľnosti účastníkov, ktorý má za cieľ pri skutočne rozvrátených manželstvách, v ktorých obidvaja manželia chcú manželstvo zrušiť, umožniť čím slušnejší priebeh rozvodového konania a vinnému manželovi poť. vinným manželom umožniť nový život bez toho, že by boli zatažení súdnym výrokom o ich vine.*“ STEINER, J. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine, s. 943.

³⁶⁵ Komentár k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, s. 112.

³⁶⁶ Právo prejavíť súhlas s rozvodom manželstva bolo právom osobným, ktoré musel vykonať manžel sám, nebolo ho možné vykonať zákonným zástupcom manžela (opatrovníkom). „*Opatrovník osoby zbavené svéprávnosti nemůže ani dát souhlas s rozvodem, ani žádat o upuštění od výroku o vine.*“ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 96/52.

³⁶⁷ V praxi sa vyskytovali aj opačné situácie: „*Manžel, který původně s rozvodom nesouhlasil, může své stanovisko změnit a projevit souhlas s rozvodom, a to až do konce odvolacího řízení.*“ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 384/52.

S ohľadom na zloženie senátu³⁶⁸ jedným zo sudcov z ľudu bola v konaní o rozvod manželstva vždy žena, čo zakotvil § 65 nariadenia ministra spravodlivosti č. 95/1952 Zb. o spracovanom poriadku pre súdy, v zmysle ktorého „v konaní vo veciach ... rodinného práva má byť jedným zo sudcov z ľudu žena“. Zľudovenie súdnictva a pozície sudcov z ľudu boli demagogicky vyzdviho- vané a nadhodnocované,³⁶⁹ ako bežne môžeme vidieť na stránkach dobovej právnickej tlače v 50. rokoch 20. storočia. Podobne sa nadhodnocovala účasť žien pri prejednávaní sporov z oblasti rodinného práva: „Považujem za svoju povinnosť zdôrazniť, že sa veľmi dobre osvedčily sudcovia z ľudu - ženy. Vyrovnavaly sa mužom a v mnohých smeroch sa lepšie uplatnily ako muži. Vykona- valy svoju funkciu horlivejšie, prejavovali o ňu väčší záujem. Uplatnily sa vo všetkých odboroch, najmä však vo veciach rodinného práva, v trestných veciach mladistvých, kde dbaly o výchovu a polepšenie vinníkov, vo veciach, poručen- ských a opatrovníckých. Najmä v rozvodových veciach sa zasadzovaly o trva- nie manželstva a často, veľmi často docielily smierenie manželov. Dnes máme sudcov z ľudu-žien omnoho viac ako prv. V českých krajoch bolo ich v roku 1949 iba 9.7%, teraz ich máme 26%, na Slovensku stúpil ich počet z 5.4% na 20%, v celej republike je dnes 24% všetkých sudcov z ľudu žien. Sudkyne z ľudu pravidelnejšie dochádzaly na pojednávanie a na školenie. Aktívne zasahovali do rokovania a zúčastnily sa diskusie na školení. Aj ich návrhy na schôdzkach sudcov z ľudu boli iniciatívne a hodnotné. Táto aktívna a stále sa rozvíjajúca činnosť našich žien i na úseku súdnictva je dôkazom, ako ľudovodemokratické zriadenie ženu zrovnoprávnilo nielen formálne zákonom, ale aj v praxi, a že jej tiež dalo všetky predpoklady na rozvinutie iniciatívy a osobných schopno- stí.“³⁷⁰ Často sa dostávali do kolízií v rámci senátov, kde prichádzali do stretu odborné znalosti, vedomosti a laické posúdenie prípadu.³⁷¹

³⁶⁸ V zmysle zákona č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva na okresnom súde v rodinnopráv- ných veciach rozhodoval senát zložený zo sudcu z povolania ako predsedu a dvoch sudcov z ľudu. Na krajskom súde v opravnom konaní rozhodoval senát zložený z dvoch sudcov z povolania, z ktorých jeden senátu predsedal a z troch sudcov z ľudu.

³⁶⁹ „Proto soudy konají před jednání o rozvodu smířící jednání, v nichž zejména moudrosti so- udců z lidu se podaří manželé usmířit formou přátelského pohovoru a rozbořem jejich vzá- jemných vztahů a povinností.“ Volíme soudce a soudce z lidu lidových a krajských soudů. Socialistická zákonost. 1957, roč. 5, s. 471.

³⁷⁰ Prejav ministra spravodlivosti Dr. Štefana Raisa na celoštátnej konferencii sudcov z ľudu v Prahe dňa 4. II. 1951, s. 288.

³⁷¹ „Na schôdzke sudcov z ľudu Okresného civilného súdu v Prahe upozornila sudkyňa z ľudu na prípad takého nesprávneho postupu v rozvodovej veci. Sudca z povolania sa ponáhľal, prí- pad bol prejednávaný veľmi rýchle a zbežne, a rozvod bol povolený, hoci z chovania obidvoch manželov po povolení rozvodu bolo patrné, že mohli spolu ďalej spokojne žiť. Istotne stačilo

O návrhu na rozvod súd rozhodol rozsudkom, pre ktorý bol rozhodný stav veci v dobe vynesenia rozsudku (§ 150 OSP z r. 1950). V odôvodnení rozhodnutia, ktorým sa manželstvo rozvádzalo, súd zhodnotil celý vývoj rozvratu manželstva, od príčin, ktoré viedli k vzniku rozvratu manželstva, až k príčine/príčinám, ktoré už vzniknutý rozvrat manželstva ďalej prehľbovali a napokon viedli k definitívnemu rozvráteniu manželských vzťahov. Neoddeliteľnou súčasťou bolo ustálenie viny manžela/manželov na rozvoде, pokiaľ nešlo o prípad § 31 ods. 2 (upustenie od výroku o vine na žiadosť oboch manželov).³⁷² Pri zisťovaní skutkového stavu súd vyhodnocoval povahové vlastnosti manželov, vzťahy medzi manželmi a postoj manželov k sebe navzájom, rodinné prostredie, podmienky, v ktorých rodina založená manželstvom existovala, či vonkajšie vplyvy, ktoré na manželstvo pôsobili. V prvom rade bol súd povinný vyhodnotiť záujem maloletého dieťaťa/maloletých detí pochádzajúcich z manželstva, a teda či rozvod nie je v rozpore s ich záujmom.

Problémy v súdnej praxi spôsobovala úprava § 240 OSP týkajúca sa konania o úprave práv a povinností rodičov k maloletým deťom a ich majetku na čas po rozvoде. Toto konanie bolo vedené pred opatrovníckym súdom ako všeobecným súdom maloletého dieťaťa/maloletých detí. Opatrovnícky súd ešte pred výrokom o rozvoде manželstva podmienčne – pre prípad, že bude rozvod manželstva povolený – upravil práva a povinnosti rodičov k maloletým deťom a ich majetku.

venovať obom manželom viac pozornosti, pohovoriť si s nimi a ukázať im cestu, ako by sa opäť sišli. Sudkyňa z ľudu, o ktorej rozprávam, cítila sama nesprávnosť tohto rozhodnutia a preto na vec sebakriticky upozornila. Z toho je vidno, ako zodpovedne musia sudy postupovať, a ako najmä sudcovia z ľudu, ženy a matky, môžu v týchto veciach prispieť k tomu, aby rozhodnutie v rozvodových veciach odpovedalo záujmu spoločnosti na udržaní manželstva a upevnení rodiny. Treba si uvedomiť, že náš štát má záujem na tom, aby naše deti rástly v šťastných a usporiadaných rodinách. Spočíva preto na našich súdoch – a tu najmä na sudcoch z ľudu – veľká zodpovednosť, aby vždy vyšetrily skutočnú pravdu, a aby predovšetkým mali na zreteli záujem detí a upevnenie rodiny.“ Prejav ministra spravodlivosti Dr. Štefana Raisa na celoštátnej konferencii sudcov z ľudu v Prahe dňa 4. II. 1951, s. 284 – 285.

³⁷² „Otázka viny na rozvoде je podle § 31 odst. 1 nedělitelnou součástí rozhodnutí, kterým se manželství rozvádí. Pokud nejde o případ § 31 odst. 2 nemůže být manželství rozvedeno, aniž by se soud současně zabýval a rozhodl o otázce viny. Vzhledem k těsné spojitosti důvodů rozvoда a viny na něm musí i odvolací soud skoumat z úřední povinnosti, zda skutkový stav byl po těchto stránkách plně vyšetřen a zda jsou tak dány všechny zákonné podmínky pro výrok o rozvoде a to bez rozdílu, zda odvolání směřuje proti rozsudkovému výroku samému, či jen proti výroku o vině.“ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR Cz 375/52.

Zákon č. 46/1959 Zb. o zmene právomoci súdov a o zmene a doplnení niektorých ustanovení z odboru súdnictva a štátnych notárstiev

V § 231 označuje sa doterajšie znenie ako odsek 1 a pripojuje sa odsek 2, ktorý znie:

„(2) Ak sa rozhoduje v konaní o rozvod manželstva tiež o právach a povinnostiach rodičov k maloletým deťom a ich majetku, sú maloleté deti účastníkmi, pokiaľ sa ich konanie týka.“

§ 240 znie:

„(1) Ak sú tu maloleté deti, rozhodne súd rozsudkom, ktorým vyslovuje rozvod manželstva, súčasne tiež o právach a povinnostiach rodičov k maloletým deťom a ich majetku; rozhodnutie môže nadobudnúť právoplatnosť len vo všetkých častiach výroku súčasne.

(2) Ustanovenie odseku 1 neplatí, ak dôjde medzi účastníkmi o právach a povinnostiach rodičov k maloletým deťom a ich majetku k dohode, ktorú súd schválil.“

Daná právna úprava bola zmenená zákonom č. 46/1959 Zb., ktorý okrem iného novelizoval § 231 a § 240 OSP. Zmena sa týkala priznania postavenia účastníka konania, ktorým v konaní o rozvod manželstva boli doteraz len manželia, aj maloletému dieťaťu/maloletým deťom v časti týkajúcej sa úpravy práv a povinností rodičov k nim a ich majetku. Kritizovanú prax konania na opatrovníckom súde a súbežne aj na rozvodovom súde odstránila novelizácia § 240, podľa ktorej rozvodový súd rozhodoval aj o úprave práv a povinností rodičov k maloletým deťom a ich majetku.

Výrok, ktorým bol vyslovený rozvod manželstva, nebolo možné napadnúť návrhom na obnovu konania, návrh na obnovu konania bolo možné podať len proti výroku, ktorým bol rozvod manželstva zamietnutý alebo proti výroku o vine na rozvode manželstva. Proti výroku, ktorým bol povolený rozvod manželstva, bolo možné podať sťažnosť pre porušenie zákona, avšak zrušenie tohto výroku bolo neprípustné (§ 215 a § 218 OSP z r. 1950). Proti výroku, ktorým bol rozvod manželstva zamietnutý, alebo proti výroku o vine bola prípustná nielen sťažnosť pre porušenie zákona, ale bolo možné sa domáhať aj zrušenia týchto výrokov (§ 215 a § 218 OSP z r. 1950). Konanie o rozvod

manželstva sa mohlo spojiť s konaním o úhrade osobných potrieb rozvedeného manžela.

Zánik manželstva na základe súdneho rozhodnutia vyvolával určité právne následky, ktoré pôsobili *ex nunc*. Rozvodom manželstva zanikali predovšetkým práva a povinnosti manželov, ktoré im vyplývali z manželstva, najmä povinnosť žiť spolu, byť si navzájom verní, vzájomne si pomáhať a taktiež vytvárať zdravé rodinné prostredie. Po rozvode manželstva mohol manžel, ktorý prijal priezvisko druhého manžela, využiť svoje zákonné právo a *do pätnásť dní po rozvode oznámiť orgánu poverenému viesť matriky, že opäť prijíma svoje skoršie priezvisko*.³⁷³ Išlo o osobné právo³⁷⁴ manžela, ktoré bolo nezávislé od iných otázok spojených s rozvodom manželstva.

³⁷³ § 33 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.

³⁷⁴ Neskúmalo sa, či je manžel, ktorý sa vracia k svojmu predošlému priezvisku, rozvodom manželstva vinný alebo nie. Taktiež sa nebralo do úvahy, či druhý manžel s touto zmenou priezviska súhlasí alebo nie. A taktiež druhý manžel nemal žiadnu možnosť donútiť svojho bývalého manžela, aby si po rozvode manželstva zmenil svoje priezvisko na to, ktoré mu patrilo pred uzavretím manželstva. KNAPP, V. a kol. Rodinné právo. Praha: Karlova univerzita, 1961, s. 75.

3 ROZVODOVOŠŤ V ČESKOSLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1963

Obdobie rokov 1948 – 1963 bolo do istej miery prelomovým obdobím spoločenského i právneho vývoja. Zásadnou zmenou spoločenských pomerov sa menili zažitý rodinný stereotyp, masívna industrializácia a administratívne prerozdelenie pracovných síl spôsobili vyššiu migráciu mladých ľudí za prácou, dochádza k odlivu ľudí z konzervatívnejšieho vidieckeho prostredia do miest s vyšším stupňom anonymity a do života sa presadzuje rastúca emancipácia žien spojená aj s ich rastúcim pracovným zapojením. Spoločnosť sa pomerne radikálne menila. Menil sa aj pohľad na rodinný život a na inštitút manželstva so zaujímavými odchýlkami v rámci českého a slovenského (rurálnejšieho a tradičnejšieho) prostredia. Menil sa aj pohľad na manželstvo a jeho trvalosť a od začiatku 50. rokov štatisticky kontinuálne sledujeme rastúci index rozvodovosti.³⁷⁵

Rozvodovosť bola v 20. storočí vnímaná ako zásadný spoločenský fenomén nepriamo vplyvajúci na charakter a intenzitu demografickej reprodukcie. Spolupodieľala sa na zániku a následnom formovaní niektorých typov rodinných, resp. cenzových domácností³⁷⁶ a rozvodovosť bola (a aj v súčasnosti je) jedným z hlavných procesov zodpovedných za zloženie populácie podľa rodinného stavu.³⁷⁷ Ako konštatujú Branislav Šprocha a Juraj Majo:³⁷⁸ „Charakter a intenzita rozvodovosti sú vo všeobecnosti ovplyvňované celou škálou vzájomne sa podmieňujúcich faktorov. Môžeme hovoriť o hodnotových

³⁷⁵ Na počiatku 50. rokov sa hranica úhrnnej rozvodovosti dostáva nad 8 %. Pre porovnanie, od roku 1919 do roku 1949 sa táto hodnota pohybovala na úrovni nie vyššej než 5 %, väčšinu času kolísala na hranici 2 % – 3 %. ŠPROCHA, B. Storočie zmien sobášnosti a rozvodovosti v Českej republike a Slovenskej republike. In: Slovenská štatistika a demografia [online]. 2018, vol. 28, no. 3, s. 49 [cit. 2020-02-03]. ISSN 1339-6854 Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/4560f4d9-9c4a-4a62-b73e-111afa415b41/Slovenska_statistika_a_demografia_3_2018.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mpE5aG3

³⁷⁶ Cenzová domácnosť je najmenším súborom osôb spoločne bývajúcich v byte. Tieto osoby si spoločne hradia náklady na domácnosť a majú medzi sebou vzájomné vzťahy (hlavné kritériá: spoločné bývanie, spoločné hospodárenie a príbuzenské vzťahy). Cenzová domácnosť sa nečlení ďalej na menšie jednotky.

³⁷⁷ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy. Bratislava: INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 2016, s. 38 [cit. 2020-02-02]. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Storocie1.pdf>

³⁷⁸ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, s. 38.

orientáciách, stupni religiozity, miere individualizmu, prechovávaní tradícií, úrovni dosiahnutého vzdelania, charaktere orientačnej rodiny oboch manželov či postupnej ekonomickej samostatnosti a emancipácii žien. Nesporne dôležitými sú aj otázky spojené s predchádzajúcou úrovňou a charakterom sobášnosti (s indikátormi ako vek pri sobáši, vek pri rozvode, či dĺžka trvania rozvedeného manželstva, ktoré predstavujú jedny z hlavných hľadísk spojených s analýzou procesu rozvodovosti), existujúcou rodinnou (či populačnou) politikou a v neposlednom rade aj vývojom rozvodovej legislatívy. Práve vývoj rozvodovej legislatívy bol jedným z faktorov zmien rozvodového správania, ktoré reflektujeme od 50. rokoch 20. storočia. Úprava rodinnoprávných vzťahov mohla totiž, popri iných spoločenských faktoroch, významnou mierou ovplyvniť pevnosť a trvalosť manželských a rodinných vzťahov a svojim striktnjším alebo voľnejším postojom k otázke rozlučiteľnosti manželstva taktiež ovplyvniť rozvodovosť.³⁷⁹ Významnú úlohu preto zohrával spôsob, akým sa v zákone upravovali tak hmotnoprávne, ako aj procesnoprávne podmienky rozvodu manželstva a ako ich v praxi aplikovali súdy.³⁸⁰ Dôsledky rozvodu sa prejavovali nielen medzi rozvádzajúcimi sa manželmi a ich deťmi, ale aj vo vzťahu k spoločnosti. Rozvodovosť a jej dôsledky sa prejavovali v každodennej praxi vo vzťahu k rozvádzajúcim sa manželom (problémy s bývaním, zaopatrením detí, častým znížením životnej úrovne, zvýšením psychickej lability), vo vzťahu k deťom (traumatizujúci vplyv rozvodu, problémy socializácie v neúplných rodinách či rodinách s novým partnerom) a vo vzťahu k spoločnosti (nemalé finančné náklady rozvodovej agendy, potreba stability rodiny v záujme spoločnosti), demografické dôsledky (skoršia úmrtnosť rozvedených, nízka pôrodnosť rozvedených žien) a pod.

Základnými medzníkmi vývoja rozvodovosti v 50. a 60. rokoch 20. storočia v Československu sa stali: zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve, zákonné opatrenie predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb.

³⁷⁹ HRUŠÁKOVÁ, M. Rodinné právo – Zvláštni část. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1988, s. 34.

³⁸⁰ „Prax súdov pri povolovaní rozvodov bola zo začiatku nejednotná a komplikovaná, sudcovia nemali žiadne skúsenosti s uplatňovaním nového rodinného práva, chýbali judikáty, používanie starých už neprichádzalo do úvahy. Súdna prax ukázala, že začiatky uplatňovania jediného dôvodu rozvodu, ako ho sledujúc určitý účel nastavil zákonodarca v § 30 ods. 1 ZoRP, nie celkom zodpovedali želanému stavu. Štatisticky za prvý rok účinnosti nového ZoRP bol počet povolených rozvodov značne vysoký a naproti tomu počet zamietnutých žiadostí o rozvod bol nepatrný, asi 3 % všetkých konaní o rozvod.“ ŠOŠKOVÁ, I. Problémy v rozvodovej praxi súdov po prijatí zákona o rodinnom práve č. 265/1949 Sb. In: HAMULÁK, O. (ed.). Fenomén judikatúry v právu. Sborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2009. Praha: Leges, 2010, s. 167.

o zmene predpisov o rozvođe (novelizácia ZoRP a zmiernenie princípu viny) a zákon č. 94/1963 Zb. o rodine (upustenie od princípu viny, ktorý bol nahradený objektívnym kritériom).

ZoRP prijatý v nadväznosti na Ústavu 9. mája 1948 sa spojil s kreovaním nového (novým obsahom) naplneného ľudovodemokratického rodinného práva. Počet rozvodov sa už od roku 1950 pohyboval nad 10 000 rozvodov za rok v celoštátnom meradle, čo predstavovalo index rozvodovosti na začiatku 50. rokov nad 9,5 rozvodu na 100 uzavretých manželstiev. Prvá rozvodová vlna bola zaznamenaná v rokoch 1950 – 1952.³⁸¹ V rokoch 1953 až 1954 došlo k spomaleniu rastúceho trendu rozvodovosti. Jedným z dôvodom tohto stavu bolo, že v praxi došlo k predlžovaniu rozvodových súdnych konaní a k nárastu zotrúvania v tzv. mŕtvych manželstvách. Narastajúca rozvodovosť (ktorú sa paradoxne snažil ľudovodemokratický zákonodarca úpravou obsiahnutou v ZoRP utlmiť) bola politicky neúnosnou, pretože nekorešpondovala s rétorikou „prechodného nárastu rozvodovosti a likvidáciou tzv. starých buržoáznych manželstiev“. Ďalšie problémy, ktoré sa v rozvodovej praxi vyskytovali, súviseli s premenou pozície manžela a manželky, muž strácal dominantné postavenie v rodine (v spoločnosti hlboko vžitý v zmysle predchádzajúcej právnej úpravy) a žena sa z jej kruhu dostávala v podstate von, do zamestnania či verejného života.³⁸² V roku 1953 Najvyšší súd ČSR v záuj-

³⁸¹ „Zákonodárci ľudové demokratického státu počítali s tím, že rozvodovosť na základě nové zákonné úpravy rozvodů bude mít své těžiště jen v těch buržoázních manželstvích, na která dopadnou revoluční politické a ekonomické změny přímo a jejichž pojítkem byl v podstatě jen značný majetek. Že tedy očekávaná počáteční vlna rozvodů bude jev přechodný, na který je třeba pohlížet jako na dočasný, navíc ozdravovací proces. A skutečně začalo docházet kromě tradičních rozvodů i k rozvodům zmíněných manželství. „Manžel byl jediný syn většího továrníka, manželka jediná dcera velkostatkáře. Protože přinesla věnem jen 400 000 Kčs, musela si dát líbit od tchyně různá příkoří. S manželem směla spát teprve za půl druhého roku po sňatku, a to ještě jen do té doby, než otěhotněla. Jakmile měla tchyně lékařem potvrzeno, že snacha je těhotná, musel manžel opět spát v tovární vile u rodičů. Pro manželku se stal tento stav manželství důvodem k rozvodu teprve tehdy, když továrna byla znárodněna.“ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 60 – 61.

³⁸² „Objevovaly se problémy z konzervativnosti mužů, kteří nadále považovali ženu jen za kuchařku, vychovatelku dětí a milenku podle svých potřeb. Nebyli ochotni pomáhat v domácnosti a rovnoprávnost žen chápali jen jako jejich právo na dvě směny: zaměstnání a domácnost. ... Další konflikty vznikaly z určitého mentálního šoku při přechodu žen z domácnosti do zaměstnání (širší společenské prostředí, zájem a pozornost mužských spolupracovníků na rozdíl od lhostejnosti manžela a pod.).“ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 61.
„Žena je aj po hospodárskej stránke rovnocenným partnerom svojho muža – ba nie sú zriedkavé prípady, keď žena zarába dokonca viac ako muž, preto je len prirodzené, že za takejto situácie už neobstojí tvrdenie, že za všetky práce v domácnosti je zodpovedná výlučne žena, kým muž sa venuje okrem svojho zamestnania len rekreácii, prípadne ďalšiemu vzdelávaniu.

me zvrátenia stúpajúcej rozvodovosti vydal smernicu pre súdy, ktorou „*chcel v rozvodovom konaní zabezpečiť zmierenie manželov priamo súdnym senátom. Najvyšší súd tu uložil súdom povinnosť neobmedziť sa iba na formálny pokus o zmierenie manželov, ale trpezlivým vysvetľovaním a presvedčovaním manželov, opierajúcim sa o konkrétne okolnosti prípadu, mal súd vždy manželom vec vysvetliť a navrhnúť im aj podmienky zmierenia. Skutočnosť, že tak skutočne učinil, musela byť zrejmä i zo zápisnice o pojednávaní. Pokiaľ by súd pojednávanie odročil, na ďalšom pojednávaní bol povinný pokus o zmier manželov zopakovať.*³⁸³ Úspechy súdov pri zmierovaní manželov boli však prakticky minimálne.

Druhá vlna rozvodovosti nasledovala po prijatí zákonného opatrenia v roku 1955, ktorým došlo k novelizácii ZoRP z roku 1949. Toto zákonné opatrenie prinieslo zmenu v hmotnoprávných podmienkach rozvodu manželstva a umožnilo rozvod aj proti vôli nevinného manžela, avšak za splnenia určitých, zákonom presne stanovených podmienok.³⁸⁴ Na jednej strane tak dochádzalo k zániku tzv. mŕtvych manželstiev, ale aj manželstiev bez buržoáznej minulosti.³⁸⁵ Na strane druhej počet uzavretých manželstiev stúpil aj v dôsledku legalizácií vzťahov druhá a družky. V roku 1955 bolo rozvede-

Takýto postoj majú často, žiaľ, aj muži, ktorí v iných otázkach pokrokovito zmyšľajú a navonok dokonca hlásajú potrebu rovnoprávnosti medzi mužom a ženou, v domácom živote ju však neuznávajú. Pri posudzovaní takýchto prípadov súdna prax vychádza z prísnej zásady rovnoprávnosti, v zmysle ktorej majú obaja manželia rovnakú povinnosť konať práce v domácnosti.“ PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve, s. 81.

Zo súdnej praxe možno uviesť rozhodnutie Krajského súdu Ústí nad Labem 6 Ok 255/52: „*Manželce, ktorá je zamestnaná rovnako ako manžel po celý deň, nelze klást za vinu na rozvodu, že neuměla vařit a práť, když se ani manžel sám po zaměstnání se prací v domácnosti neúčastnil.*“

³⁸³ ŠOŠKOVÁ, I. Problémy v rozvodovej praxi súdov po prijatí zákona o rodinnom práve č. 265/1949 Sb. In: HAMULÁK, O. (ed.). Fenomén judikatúry v právu. Sborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2009. Praha: Leges, 2010, s. 168.

³⁸⁴ Podľa § 30 ods. 2 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve: „*O rozvod nemôže žiadať manžel, ktorý rozvrat výlučne zaviniel, iba ak by s rozvodom druhý manžel prejavil súhlas.*“ Podľa § 30 ods. 4 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve doplneného novelizáciou – zákonným opatrením predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode: „*Avšak i bez tohto súhlasu môže súd, majúci na zreteli záujem spoločnosti, zrušiť manželstvo rozvodom vo výnimočných prípadoch, ak manželia po dlhú dobu spolu nežijú.*“

³⁸⁵ „*Zákon o právu rodinném nebyl připraven na takový trend rozvodů, jaký začal v roce 1954. Počítal jen s první vlnou, která měla smést ona buržoázní manželství, jejichž pojátkem byla pouze majetková hlediska soukromého vlastnictví. Jenže zatím se nesplnilo očekávání, že rozvod v manželstvích pracujících bude za působení podmínek lidově demokratického řádu pouze něčím výjimečným.*“ PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 66 – 67.

ných 13 756 manželstiev, čo znamená 13,35 rozvodov na 100 sobášov. Počet rozvodov v Československu po prvýkrát presiahol hranicu 15 000 rozvodov v roku 1958, keď bolo rozvedených 15 870 manželstiev, čo predstavovalo index rozvodovosti 15,88 (hranica 20 000 rozvodov za rok bola dosiahnutá v roku 1966).

Tabuľka 12 Index rozvodovosti na území Československa v období 1949 – 1963

Rok	Rozvody	Svadby	Index rozvodovosti
1949	11 257	130 645	8,6
1950	13 112	134 248	9,77
1951	12 125	127 036	9,54
1952	13 326	111 808	11,92
1953	11 414	98 804	11,55
1954	11 280	102 164	11,04
1955	13 756	103 079	13,35
1956	14 571	115 900	12,57
1957	14 348	91 059	15,76
1958	15 870	99 937	15,88
1959	15 631	102 848	15,20
1960	15 291	106 352	14,38

Rok	Rozvody	Svadby	Index rozvodovosti
1961	16 427	105 546	15,56
1962	16 603	108 008	15,37
1963	17 040	110 777	15,38

Zdroj: Federální statistický úřad: *Historická statistická ročenka ČSSR. Praha: SNTL/ALFA, 1985, s. 76, 77.*

Na území Slovenska bola v rámci Československa situácia iná a počet rozvodov sa dlho udržiaval pod hranicou 1 000 rozvodov ročne.³⁸⁶ Táto hranica bola prekročená v roku 1948 a následne rástla. V roku 1950 bol na Slovensku index rozvodovosti 4,6 a do konca sledovaného obdobia (do roku 1963) vzrástol na 7,6. Pre porovnanie rozvodovosti v Čechách bol index rozvodovosti v roku 1950 11,9 a v roku 1963 mal hodnotu 18,4. Obe časti štátu zaznamenali, ako je zrejme zo štatistických údajov, postupný nárast.

Ako konštatujú z demografických výskumov Branislav Šprocha a Juraj Majo³⁸⁷ nepriaznivý trend vývoja rozvodovosti bol spôsobený spolupôsobením rozličných faktorov, akými boli:

- postupná liberalizácia rozvodovej legislatívy,
- pretrvávajúca vysoká intenzita sobášnosti (do manželstva často vstupovali aj tie osoby, ktoré by v iných podmienkach zostávali trvalo slobodné),
- veľmi mladý vek snúbencov,
- iné okolnosti, napr. vstup do manželstva bol vynútený tehotenstvom snúbence, prípadne k nemu došlo po ľahkovážnych rozhodnutiach po krátkej známosti a pod., čo spoločnosť tolerovala,
- absencia, prípadne nepostačujúca výchova k zodpovednému manželstvu a rodičovstvu,
- problémy s rezidenčnou samostatnosťou mladých manželských párov (nútené viacgeneračné súžitie),

³⁸⁶ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, s. 43.

³⁸⁷ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, s. 44 – 45.

- zvyšovanie participácie žien v pracovnej sfére a zvyšovanie ich vzdelanostnej úrovne,
- individualizácia, samostatnosť a príklon k budovaniu kariéry (osobitne u žien),
- spoločenské faktory ako znížená miera stigmatizácie rozvodom (spoločnosť postupne akceptovala rozvod ako riešenie situácie v rozvrátených a nefunkčných manželstvách a rozvedené osoby sa postupne stali v podstate, keď už nie bežnou, tak určite nie raritnou súčasťou spoločnosti).

Tabuľka 13 Index rozvodovosti na území ČR a SR v období 1949 – 1963

Rok	ČR			SR		
	Rozvody	Svadby	Index rozvodovosti	Rozvody	Svadby	Index rozvodovosti
1949	10 625	93 898	11,3	632	36 747	1,7
1950	11 312	95 166	11,9	1 800	39 082	4,6
1951	10 261	91 333	11,2	1 864	35 703	5,2
1952	11 219	78 579	14,3	2 107	33 229	6,3
1953	9 897	70 309	14,1	1 517	28 495	5,3
1954	9 989	70 720	14,1	1 291	31 444	4,1
1955	12 221	71 263	17,1	1 535	31 816	4,8
1956	12 809	80 701	15,9	1 762	35 199	5,0
1957	12 521	62 760	20,0	1 827	28 299	6,5
1958	13 589	68 635	19,8	2 281	31 302	7,3

Rok	ČR			SR		
	Rozvody	Svadby	Index rozvodovosti	Rozvody	Svadby	Index rozvodovosti
1959	13 222	71 354	18,5	2 409	31 494	7,6
1960	12 970	74 173	17,5	2 321	32 179	7,2
1961	13 939	74 003	18,8	2 488	31 543	7,9
1962	14 137	77 296	18,3	2 466	30 712	8,0
1963	14 703	80 118	18,4	2 337	30 659	7,6

Zdroj: *Historická statistická ročenka ČSSR, Praha: SNTL/ALFA, 1985, s. 443, 644.*

Z hľadiska dĺžky trvania manželstva boli 50. roky 20. storočia špecifické vyššou mierou rozvodovosti tzv. starých (viacročných) manželstiev. Tento jav je osobitne pozorovateľný na začiatku 50. rokov 20. storočia v súvisi s prijatím ZoRP (zastúpenie rozvodov manželstiev žijúcich v spoločnom zväzku 15 a viac rokov dosahovalo takmer tretinu³⁸⁸). Od polovice 50. rokov 20. storočia sa do popredia dostávali manželstvá rozvádzajúce sa do 5 rokov od uzavretia manželstva a následne manželstvá medzi 5 až 9 rokov od ich uzavretia.³⁸⁹ Uvedené údaje boli spoločensky pomerne alarmujúce a priamo atakovali novú socialistickú rodinnú politiku. Neúplné rodiny sa stávali čoraz častejšie problematickým sociálnym fenoménom, osobitne s ohľadom na rozvody manželstiev v rámci prvých 9 rokov od uzavretia manželstva, kde sa odkrýval markantný rozpor so záujmom štátu na výchove mladej generácie. Rozvody mladých manželstiev poukazovali na potrebnú edukáciu v tejto oblasti, rovnako boli apelom na preferovanú a zdôrazňovanú výchovnú úlohu súdov pri predchádzaní neuvážených rozvodov z malicherných príčin, oso-

³⁸⁸ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, s. 48.

³⁸⁹ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, s. 48 – 49.

bitne ak z manželstva pochádzali maloleté deti.³⁹⁰ Štatisticky najviac bolo rozvedených manželstiev s 1 až 2 deťmi a percentuálne vymedzenie sa pohybovalo od 44 % z celkového počtu rozvedených manželstiev (v roku 1950) po 57,1 % z celkového počtu rozvedených manželstiev (v roku 1960³⁹¹). Zau-

³⁹⁰ Zákonné zakotvenie dôležitej preventívnej úlohy štátnych orgánov v rámci regulácie rastúcej rozvodovosti sa spája so zákonom o rodine z roku 1963, ktorý v § 23 ods. 1 zdôraznil úlohu štátnych orgánov, spoločenských organizácií a všetkých občanov štátu pri upevňovaní manželstva a rodiny.

³⁹¹ V roku 1950 bolo v rámci ČSR rozvedených 13 112 manželstiev, z toho 6 526 bezdetných a 6 586 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 3 881 manželstiev).

V roku 1951 bolo rozvedených 12 125 manželstiev, z toho 5 271 bezdetných a 6 854 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 3 989 manželstiev).

V roku 1952 bolo rozvedených 13 326 manželstiev, z toho 5 839 bezdetných a 7 487 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 4 315 manželstiev).

V roku 1953 bolo rozvedených 11 414 manželstiev, z toho 4 891 bezdetných a 6 523 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 3 746 manželstiev).

V roku 1954 bolo rozvedených 11 280 manželstiev, z toho 4 845 bezdetných a 6 435 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 3 751 manželstiev).

V roku 1955 bolo rozvedených 13 756 manželstiev, z toho 5 385 bezdetných a 8 371 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 4 782 manželstiev).

V roku 1956 bolo rozvedených 14 571 manželstiev, z toho 5 263 bezdetných a 9 308 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 5 156 manželstiev).

V roku 1957 bolo rozvedených 14 348 manželstiev, z toho 4 990 bezdetných a 9 358 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 5 010 manželstiev).

V roku 1958 bolo rozvedených 15 870 manželstiev, z toho 5 396 bezdetných a 10 474 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 5 443 manželstiev, stúpa počet rozvodov manželstiev s 2 deťmi, konkrétne ich bolo 3 426).

V roku 1959 bolo rozvedených 15 631 manželstiev, z toho 4 878 bezdetných a 10 753 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 5 518 manželstiev, stúpa počet rozvodov manželstiev s 2 deťmi, konkrétne ich bolo 3 556).

V roku 1960 bolo rozvedených 15 291 manželstiev, z toho 4 809 bezdetných a 10 482 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 5 384 manželstiev, stúpa počet rozvodov manželstiev s 2 deťmi, konkrétne ich bolo 3 347).

V roku 1961 bolo rozvedených 16 427 manželstiev, z toho 5 085 bezdetných a 11 342 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom,

jímavé je aj porovnanie navrhovateľov rozvodu manželstva, v roku 1950 bolo navrhovateľiek – žien 49,9 % a v roku 1960 ich bolo už 54 % a táto prevalencia zostane v podstate zachovaná po celé sledované obdobie. Prelomovým rokom, keď počet návrhov na rozvod manželstva podaný ženami po prvýkrát presiahol počet návrhov na rozvod podaných mužmi, bol rok 1958.³⁹²

Pri porovnaní rozvodovosti v 50. rokoch 20. storočia v rámci Európy môžeme konštatovať jej pomerne konštantný vývoj, stúpajúci trend v rámci sledovaných štátov bol zaznamenaný v Československu, Maďarsku a Juhoslávii.

Tabuľka 14 Medzinárodný prehľad počtu rozvodov na 1 000 obyvateľov vo vybraných krajinách Európy v roku 1955 a 1959

Štát	Rok	
	1955	1959
Československo	1,05	1,15
Belgicko	0,50	0,48
Dánsko	1,53	1,51
Fínsko	0,84	0,83
Juhoslávia	1,10	1,17

konkrétne 5 659 manželstiev, stúpa počet rozvodov manželstiev s 2 deťmi, konkrétne ich bolo 3 771).

V roku 1962 bolo rozvedených 16 603 manželstiev, z toho 5 027 bezdetných a 11 576 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 5 780 manželstiev, stúpa počet rozvodov manželstiev s 2 deťmi, konkrétne ich bolo 3 849).

V roku 1963 bolo rozvedených 17 040 manželstiev, z toho 5 090 bezdetných a 11 950 manželstiev s deťmi (najviac rozvedených manželstiev bolo manželstiev s jedným dieťaťom, konkrétne 6 128 manželstiev, stúpa počet rozvodov manželstiev s 2 deťmi, konkrétne ich bolo 3 840).

Historická statistická ročenka ČSSR, Praha: SNTL/ALFA, 1985, s. 77.

³⁹² PÁVEK, F. Rozvody očima soudce, s. 62.

Štát	Rok	
	1955	1959
Maďarsko	1,63	2,20
NDR	1,43	1,34
NSR	0,85	0,83
Holandsko	0,51	0,49
Poľsko	0,49	0,49
Rakúsko	1,29	1,20
Rumunsko	1,80	1,69
Anglicko a Wales	2,30	2,25
ZSSR	–	1,10
Švédsko	1,21	1,17
Švajčiarsko	0,89	0,89

Zdroj: PÁVEK, F. *Rozvody očima soudce*, s. 78, 79.

Československá spoločnosť a manželstvá v jej rámci sa od 50. rokov 20. storočia stali účastnými zásadných zmien. Začal sa narúšať tradičný koncept rodiny a vzťahov v jej vnútri v súvisi s presadzovanou rovnoprávnosťou muža a ženy. Podobne sa začal narúšať aj tradičný koncept manželstva nárastom faktických vzťahov druha a družky. Emancipácia žien a proces premeny rodiny pokračuje s vyššou dynamikou následne v 70. a 80. rokoch, a to aj v dôsledku nástupu novej generácie.

ZÁVER

Zrod nového odvetvia – rodinného práva – sa v československých podmienkach spája s nástupom nového ľudovodemokratického režimu. Z jedného uhla pohľadu sa zvykne zdôrazňovať ideologický kontext jeho vzniku a snaha o nové chápanie rodiny a jej poslanie. Z druhého uhla pohľadu sa zdôrazňuje, že nová rodinnoprávna úprava priniesla právne zásady platné dodnes. Rodinné právo je pozoruhodné tým, že v zásade pri každej novej rodinnoprávnej úprave (v súvisi s istou tradicionalistickou rigiditou tohto právneho odvetvia) prebieha istý ideologický stret stereotypov, tradícií, myšlienok a doktrín. V danom období počiatku 50. rokov 20. storočia to v slovenských reáliách bol stret konzervatívneho tradicionalistického spôsobu života (súvisiaci s rurálnym charakterom a prevahou vidieckeho obyvateľstva živiaceho sa poľnohospodárstvom) a nastupujúceho nového režimu s úplne iným programom premeny spoločnosti – industrializácia, zvýšenie zamestnanosti žien, presun obyvateľstva z vidieka do miest (za pracovnými príležitosťami), s čím sa spájaj (avšak nijak nezdôrazňovaný) koncept rozbitia tradičnej viacgeneračnej rodiny a tohto spôsobu života. Zápas tradicionalizmu s modernou charakterizujúci medzivojnovú republiku sa Slovenska dotkol v danom ohľade len okrajovo, a preto sa tento zápas ideologicky vyhovujúco spojil s novou žiadanou kodifikáciou rodinného práva, ale už s iným obsahom a dosahom jej noriem.

Sekularizácia inštitútu manželstva sa na prelome 19. a 20. storočia stala otázkou zaujímavou politicky i spoločensky. Spájala sa s trendom modernizácie, budovaním modernej spoločnosti, spájala sa so snahou obmedziť moc a vplyv katolíckej cirkvi či inými politickými a spoločenskými pohybmi. Išlo aj o zaujímavú právno-filozofickú otázku, ktorá zarezonovala aj v marxizme – zrozenom v 19. storočí – a zásadne ovplyvňujúcim náš právny vývoj od polovice 20. storočia. V roku 1848 vystúpili Karl Marx a Fridrich Engels s novým a krajne sekulárne radikálnym riešením budúcnosti manželstva a rodiny. Čo sa môžeme dočítať v programovom politickom vyhlásení marxizmu – v Manifeste komunistickej strany z roku 1848? Ako sa tieto myšlienky preniesli, resp. nepreniesli do československého ľudovodemokratického režimu budúceho socializmu? A aké z nich mali miesto len v komunistickej utópii?

„Zrušenie rodiny! Aj najkrajnejší radikáli sa pohoršujú nad týmto hanebným úmyslom komunistov. Na čom je založená terajšia buržoázna rodina?

Na kapitáli, na súkromnom zisku. Úplne rozvinutá jestvuje len pre buržoáziu; jej doplnkom je však vynútený bezrodinný život proletárov a verejná prostitúcia.

Pravda, buržoázna rodina zanikne spolu s týmto svojim doplnkom a oboje zmizne so zánikom kapitálu.

Vyčítate nám, že chceme zrušiť vykorisťovanie detí rodičmi? Priznávame sa k tomuto zločinu.

Vravíte, že chceme zrušiť najnežnejšie vzťahy medzi ľuďmi, keďže mienime nahradiť domácu výchovu spoločenskou.

A či nie je aj vaša výchova určovaná spoločnosťou? Nie je určovaná spoločenskými vzťahmi, v ktorých vychovávate priamym či nepriamym zasahovaním spoločnosti, zasahovaním prostredníctvom školy atď.? Komunisti si nevymýšľajú vplyv spoločnosti na výchovu; menia iba ráz výchovy, vymaňujú výchovu spod vplyvu panujúcej triedy.

Buržoázne povedačky o rodine a výchove, o nežnom vzťahu medzi rodičmi a deťmi sú tým odpornejšie, čím väčší sa rozvojom veľkopriemyslu trhajú všetky rodinné zväzky proletárov a čím väčší sa deti menia na obyčajné obchodné články a pracovné nástroje.

Ale vy, komunisti, chcete zaviesť taký poriadok, že ženy budú spoločné, zborove kričí na nás celá buržoázia.

Buržoia vidí vo svojej žene iba výrobný nástroj. Počuje, že výrobné nástroje sa majú používať spoločne, a nevie si, pravdaže, predstaviť nič iné len to, že rovnaký údel postihne aj ženy.

Netuší, že ide práve o zrušenie postavenia ženy iba ako výrobného nástroja.

Ostatne nie je nič smiešnejšie ako mravnosťou prekypujúce zdesenie našich buržuov nad domnelým oficiálnym spoločenstvom žien u komunistov. **Komunisti nemusia zavádzať spoločenstvo žien, ono takmer vždy jestvovalo.**

Naši buržuovia, ktorým nestačí, že majú k dispozícii ženy a dcéry svojich proletárov o oficiálnej prostitúcii ani nehovoriac, s najväčším potešením si navzájom zvädzajú manželky.

Buržoázne manželstvo je v skutočnosti spoločenstvom manželiek. Komunistom by sa dalo nanajvýš vyčítať, že chcú namiesto pokrytecky zastretého spoločenstva žien zaviesť spoločenstvo oficiálne a otvorené. Ostatne rozumie sa samo sebou, že zrušením terajších výrobných vzťahov zmizne aj spoločenstvo z nich vyplývajúce, t. j. oficiálna a neoficiálna prostitúcia.³⁹³

* * *

³⁹³ MARX, K., ENGELS, F. Manifest komunistickej strany. In: Marxisticko-leninská filozofia. Antológia z diel filozofov. Ved. redaktor Igor Hrušovský. Redaktor zväzku Ladislav Holata. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1977, s. 161 – 162.

Aká však bola slovenská spoločnosť v tomto období? Nástup modernity a liberálnych myšlienok snažiacich sa prelomiť tradičný konzervativizmus v oblasti rodinnoprávných vzťahov bol spojený (i keď s ohľadom na vývoj väčšinovej slovenskej spoločnosti rozhodne predčasne, inak povedané, právna úprava predbehla spoločenský vývoj) s úpravou v podobe zákonného článku XXXI/1894 o manželskom práve (Manželský zákon). Táto úprava sekularizovala manželské a rodinné vzťahy, zaviedla obligatórny civilný sobáš a umožnila zrušenie manželstva za života manželov bez ohľadu na konfesijnú príslušnosť manželov.

Manželský zákon z r. 1894 predstavoval v uhorských podmienkach vyvrcholenie zápasu o podstatu manželstva a jeho chápanie, ktorý prebiehal medzi liberálnym prúdom a konzervatívnym (kresťanským) prúdom. V zmysle liberálnej interpretácie Uhorsko ním malo nastúpiť éru zásadnej modernizácie spoločenského a právneho poriadku (popri prijatí iných kľúčových noriem, osobitne Občianskeho zákonníka).³⁹⁴ Zrušenie manželstva definitívnou rozlukou (v dnešnom význame slova rozvodom) sa spájalo s taxatívnym výpočtom dôvodov, čo sa následne stalo aj predmetom kritiky pre strnulosť predmetnej právnej úpravy. Zákonodarca ponechal ešte aj kánonický inštitút separácie od stola a lože, pri ktorom manželstvo trvalo právne ďalej, manželia však boli zbavení povinnosti žiť spolu. V českých krajinách upravoval oblasť manželského a rodinného práva Všeobecný rakúsky občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811 v znení jeho troch doplňujúcich noviel, ktorý bol, pokiaľ ide o úpravu manželskoprávných vzťahov, vybudovaný na konfesijnom hľadisku a rozluka manželstva bola v podstate prípustná len pre nekatolíkov.

Formy zániku manželstva pred rokom 1950 tak následkom uskutočnenej recepcie práva, upravovali na území Československa dve rozdielne právne úpravy, a to prevzatý pôvodom uhorský Manželský zákon (územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi) a prevzatý pôvodom rakúsky ABGB (územie Čiech, Moravy a Sliezska). Uvedené právne predpisy boli novelizované zákonom č. 320/1919 Zb. z. a n., ktorým sa menia ustanovenia občianskeho práva o náležitostiach manželskej zmluvy, o rozluke a o prekážkach manželstva, tzv. manželská novela. Zmena vnesená do úpravy manželských vzťahov bola však zásadnejšia pre české krajiny. Manželská novela jednotne upravila pre celé územie prvej Československej republiky spôsob uzatvárania manželstva,

³⁹⁴ Signifikantné je, že „modernizáciu“ zdôrazňoval aj zákonodarca v roku 1949 pri budovaní nového ľudovodemokratického rodinného práva (zákona o rodinnom práve z r. 1949).

zaviedla fakultatívny civilný sobáš (a to aj pre územie Slovenska, kde dovtedy platil obligatórny civilný sobáš). V otázke rozlučiteľnosti manželstva prišla významnú zmenu, keď aj pre české krajiny zaviedla možnosť rozluky manželstva všetkých manželstiev bez ohľadu na konfesijnú príslušnosť rozvádzajúcich sa manželov. Dôvody rozluky manželstva boli aj v manželskej novele taxatívne vypočítané. Pre Slovensko však naďalej platila právna úprava prevzatá v pôvodnom uhorskom Manželskom zákone. V danom rámci sa právna úprava osobných vzťahov medzi manželmi pohybovala až do konca roka 1949. Rodinu teda zasiahla istá „modernizačná vlna“, ktorá bola pre väčšinu obyvateľstva Slovenska v podstate len nepatrnou. Manželstvá sa uzatvárali prevažne cirkevnou formou, rodina si udržiavala patriarchálny ráz (osobitne v rurálnom prostredí) a rozvody manželstiev boli raritou. Intimita života rodiny a širšej rodiny bola posvätnou a o potrebe akejsi premene rodiny jej zospoločenščením sa ani neuvažovalo.

* * *

Situácia sa však pod vplyvom vonkajších faktorov radikálne mení po druhej svetovej vojne. Východiskom premeny celého spoločenského a právneho poriadku, nevyvímajúc oblasť rodinnoprávnych vzťahov, sa stali ustanovenia Ústavy z 9. mája 1948. Súčasťou ideológie nového ľudovodemokratického či socializmu budujúceho štátu sa stalo odstránenie chápania rodinného práva ako súkromného práva a odstraňovanie súkromného charakteru rodiny: „*Nové rodinné právo je proto normováno ve shodě s novou hospodářskou základnou a na ní spočívající společenskou morálkou nastupujícího vyššího společenského řádu, jehož úkolem je odstranit všechny formy vykořisťování. Tato morálka uznává především vzájemnou lásku v rámci rodiny, jejímž cílem je šťastné soužití lidí a zrození dětí a jejich výchova v uvědomělé socialistické občany.*“³⁹⁵ Ústava 9. mája vytýčila základné princípy rodinného práva, akými boli rovnaké postavenie mužov a žien v rodine i v spoločnosti; osobitná štátna ochrana manželstva, rodiny a materstva a zrovnoprávnenie detí bez ohľadu na ich pôvod. Zmenil sa (resp. postupne sa meniť mal) vzťah štátu k jedincovi, k rodine a k ich miestu v spoločenskom systéme. Preferovaný bol záujem

³⁹⁵ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382). Vystúpenie spravodajkyne posl. dr. Patschovej. Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954. Stenoprotokoly. 37. schůze. Středa 7. prosince 1949. Tisk 382 [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037001.htm>

spoločnosti, rodina bola považovaná za miesto realizácie reprodukčnej funkcie, ale aj miesto dôležité pre prenos nového svetonázoru. Rodine pribudla nová spoločenská funkcia a zásadný spoločenský (verejný) význam.

Po prijatí Ústavy 9. mája sa prikróčilo i k prácam na novom právnom poriadku vrátane rodinnoprávnej úpravy. Začal sa proces tzv. právnickej dvojročnice, vďaka ktorému sa podarilo právny poriadok v Československu do veľkej miery unifikovať, avšak už na iných ideových základoch. Jedným z prvých zákonov tzv. právnickej dvojročnice bol práve zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve (ZoRP), ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1950 a ktorý platil až do konca marca 1964. Jeho prijatím došlo k zjednoteniu právnych predpisov rodinného práva pre celé územie Československej republiky. Rodinné právo sa stalo samostatným odvetvím utvárajúceho sa socialistického právneho poriadku, ostro sa vymedzujúc voči starému buržoáznemu rodinnému právu a jeho obsahu. Nová úprava mala podčiarknuť osobné vzťahy medzi manželmi a do úzadia sa mali zasunúť majetkové otázky. Rýchle tempo, v rámci ktorého kodifikácia prebehla, a povrchnosť (aj v duchu požiadavky „ľudovosti“ či „ľudovej zrozumiteľnosti zákona“) spôsobili, že s mnohými zásadnými právnymi otázkami sa museli vyrovnáť až súdy v procese aplikácie ZoRP (hmotnoprávne následky rozvodu a nejednotná súdna prax, komplikované dokazovanie viny a pod.). Dôležitým bol výklad ustanovení zákona v intenciách premeny spoločenského a štátneho zriadenia, ako na to poukazuje text článku Nory Viktory uverejnený v Právnom obzore v roku 1950: **„Obvyklému pitvaniu termínov, ktoré zákon používa, výrazových odtieňov, pádov, umiestnenia čiarok vo vete atď., nutne musí predchádzať pochopenie politickej hospodárskej a sociálnej štruktúry našej spoločnosti, uvedenie si podstaty práva ako uzákonenej vôle vedúcej robotníckej triedy a funkcie práva – rodinné právo nevynímajúc – ako sily, pomáhajúcej odstrániť zvyšky kapitalizmu a jeho vykorisťovateľskej morálky. Len keď takto vyzbrojená bude naša právna prax aj právna veda pristupovať k výkladu a aplikácii nového rodinného kódexu, stane sa z neho skutočne nástroj na vybudovanie rodiny ako zdravej základne vývoja národa.**“³⁹⁶

ZoRP bol vo viacerých ohľadoch skutočne revolučnou právnou úpravou. Vo vzťahu k nami sledovanej téme zániku manželstva za života manželov zrušil v spoločnosti hlboko vžitú delenie na rozvod (separáciu) od stola a lože a definitívnu rozluku manželstva. Nový termín „rozvod“ sa zhodoval s pojmom „rozluka“ podľa predchádzajúceho práva a vo svojom účinku zna-

³⁹⁶ VIKTORY, N. Víťame ľudový zákon o rodinnom práve, s. 7.

menal takisto definitívny právny zánik manželstva výrokom súdu. Namiesto taxatívne vypočítaných dôvodov rozluky manželstva, z ktorých vychádzala predchádzajúca právna úprava, zákon zaviedol len jeden všeobecný dôvod zrušenia manželstva, a to hlboký a trvalý rozvrat manželstva, ktorý nastal z dôležitých dôvodov.³⁹⁷ Dôvody revolučnej zmeny právnej úpravy sa spájali s tézami, podľa ktorých žiaden taxatívny výpočet dôvodov „nedokázal ob-
siahnúť rôznorodosť a rozmanitosť životných pomerov“ významných z hľadiska rozvodu manželstva. Rozvrat vzťahov medzi manželmi ako jediný dôvod rozvodu bol modifikovaný princípom zavinenia rozvratu (princípom viny). V konaní o rozvod manželstva bol súd povinný zistiť aj to, ktorý z manželov rozvrat manželstva zaviniť. Od zistenia tejto otázky jednak závisela možnosť vyslovenia rozvodu manželstva,³⁹⁸ pretože o rozvod nemohol žiadať ten z manželov, ktorý rozvrat výlučne zaviniť a jednak aj určité hmotnoprávne dôsledky rozvodu. Výrok o vine sa zohľadňoval pri delení majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva manželov, kedy mohol byť podiel na majetku výlučne vinnému manželovi znížený alebo úplne odňatý. Na žiadosť nevinného manžela mohol súd manželovi, ktorý bol rozvodom manželstva vinný, podiel na imaní odňať, „ak sa o nadobudnutie majetku nepričinil vôbec“ alebo znížiť, „ak sa pričínil v miere len nepatrnej“. Pri určení miery pričinenia bol súd povinný zohľadniť, či sa niektorý z manželov osobne staral o deti a o spoločnú domácnosť. Následky výroku o vine sa dotýkali aj nároku na úhradu výdavkov na osobné potreby rozvedených manželov na čas po rozvode, keď výlučne vinnému manželovi nepatrilo žiadny nárok na úhradu výdavkov. Súd však mohol od výroku o vine aj upustiť, ak o to požiadať obaja manželia. Rozvrat manželstva mohol nastať zo subjektívnych alebo objektívnych príčin. Objektívne príčiny vznikali nezávisle od vôle a správania manželov, zatiaľ čo subjektívne príčiny bolo možné považovať za úmyselné porušovanie manželských povinností. K najčastejším príčinám, ktoré viedli k rozvratu vzťahov medzi manželmi, štatisticky patrila nevera, finančné a sexuálne nezhody, alkoholizmus, hrubosť, nadmerná žiarlivosť, odsúdenie pre trestný čin, opustenie spoločnej domácnosti, ako aj iné vedomé neplnenia základných manželských povinností. Objasnenie a znalosť príčin, ktoré viedli k rozvratu vzťahov medzi manželmi v intenciiach zisťovania materiálnej pravdy, bolo na jednej strane predpokladom zodpovednej úva-

³⁹⁷ § 30 ods. 1 ZoRP: Ak nastal z dôležitých dôvodov medzi manželmi hlboký a trvalý rozvrat, môže manžel žiadať, aby súd manželstvo zrušil rozvodom.

³⁹⁸ § 30 ods. 2 ZoRP: O rozvod nemôže žiadať manžel, ktorý rozvrat výlučne zaviniť, iba ak by s rozvodom druhý manžel prejavil súhlas.

hy súdu o existencii objektívneho dôvodu rozvodu manželstva a na druhej strane bolo dôležitou informačnou bázou v boji proti rastúcej rozvodovosti. Súd pri povoľovaní rozvodu manželstva prihliadal vždy na záujem maloletých detí pochádzajúcich z manželstva. Ak sa ukázalo, že rozvod manželstva by bol v rozpore so záujmom týchto detí, bol súd povinný návrh na rozvod manželstva zamietnuť. Súd nemohol manželstvo rozviesť, ak zistil, že rozvrat medzi manželmi nie je takej povahy, ktorá by mala nepriaznivý vplyv na výživu a výchovu maloletých detí, a ak by hrozilo, že by sa doterajší spôsob výživy a výchovy maloletých detí mohol po zániku manželstva zhoršiť. Osobný záujem manželov na rozvode manželstva tak musel ustúpiť všade tam, kde by povolenie rozvodu bolo v rozpore so záujmom ich maloletých detí. Manželstvo tu mohlo ešte stále plniť jednu zo svojich hlavných spoločenských funkcií, a to zabezpečiť výchovu a výživu maloletých detí.³⁹⁹

Keďže jednoznačná zákonná formulácia nedovoľovala bez súhlasu nevinného manžela manželstvo rozviesť, v spoločnosti začali vznikať na jednej strane tzv. mŕtve manželstvá, ktoré existovali už len na papieri a na druhej strane vzťahy druhá a družky, ktoré pre právnu existenciu predchádzajúceho manželstva nebolo možné zlegalizovať, zákonodarca pristúpil k zmierneniu tohto ustanovenia, ktoré sa v praxi ukázalo ako príliš tvrdé. Novelou zákona, vo forme zákonného opatrenia Predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode, bolo toto ustanovenie týkajúce sa zavinenia rozvratu manželstva zmiernené. Súd tak mohol návrhu na rozvod manželstva, ktorý podal výlučne vinný manžel, vyhovieť, a to aj bez súhlasu nevinného manžela, avšak len vo výnimočných prípadoch, ak to vyžadoval záujem spoločnosti a ak manželia spolu už dlhšiu dobu nežili. Podľa súdnej praxe sa uznávalo časové rozpätie najmenej troch až päť rokov oddeleného života.

Nová právna úprava konania o rozvod manželstva obsiahnutá v § 230 – § 236 a v § 239 – § 241 zákona č. 142/1950 Zb. o konaní v občianskych právnych veciach (OSP) mala do istej miery ambíciu korigovať rozvodovosť. Rátalo sa s prvou vlnou (ktorá mala zlikvidovať staré buržoázne manželstvá), ale nerátalo sa s ďalším zvyšovaním rozvodovosti, ktorá v podstate od druhej polovice 50. rokov pozvoľna (s minimálnymi výkyvmi) rástla. Kritike bolo podrobené samotné rozvodové konanie neskôr korigované smenicami vydanými Najvyšším súdom ČSR v roku 1953 a v roku 1962, ktorými sa pre súdy

³⁹⁹ Zákon o rodinnom práve vyžadoval, aby manželia podriadili svoje osobné záujmy tejto spoločenskej povinnosti a tvorili pre rast a výchovu budúcich občanov najvhodnejšie prostredie. In: PLANKOVÁ, O. Manželstvo a rodina v ČSR, s. 25.

zaviedla povinnosť pokusu o zmier rozvádzajúcich sa manželov. Problematikou sa ukázala aj súbežná existencia osobitného opatrovníckeho konania (vedeného pred opatrovníckym súdom vo veciach úpravy práv a povinností rodičov k maloletým deťom a ich majetku na čas po rozvode) a konania o rozvod manželstva (vedeného na rozvodovom súde). Obe konania boli novelizáciou OSP v roku 1959 prenesené na rozvodový súd, ktorý prejednával rozvod manželstva a aj úpravu práv a povinností k maloletým deťom v rámci jedného konania.

Ambíciou nového ľudovodemokratického rodinného práva bola premena manželstva a premena rodiny, vzťahov v ich vnútri a premena ich vzťahu k spoločnosti a štátu. V ľudovodemokratickom režime sa vytvorila forma novej socialistickej rodiny.⁴⁰⁰ Rodina bola spoločenskou jednotkou danou pod ochranu štátu: „Štát sa stará o to, aby rodina bola zdravou základňou rozvoja národa“ (§ 10 Ústavy 9. mája). Účel a funkcie manželstva a rodiny pod vplyvom marxistickej ideológie boli podriadené záujmom verejnosti, resp. štátu: „*Při podrobnějším provedení zásad vyplývajících z nové ústavy nutno si především uvědomit zásadní přeměnu rodinných a manželských poměrů, která nutně nastává na přechodu společnosti od kapitalismu k socialismu.*“⁴⁰¹ V samotnom normatívnom texte ZoRP však nie je tak výrazne (ako v mnohých iných predpisoch) badateľný silný vplyv ideológie, ktorá sa skôr odzrkadlila v dôvodovej správe k textu zákona. Dôvodová správa k ZoRP sa ostro vymedzila voči rodine buržoáznej, pretože socialistickej rodina mala vychádzať z celkom iného poslania než rodina buržoázna spojená s kapitalizmom, socialistickej rodina mala byť pevným kolektívom, ktorého členovia si navzájom pomáhajú a poskytujú materiálnu a morálnu pomoc: „**Zásadně jinak se dívá socialistická společnost na rodinu a na manželství. Socialistická rodina slouží především ke zdravému rozvoji národa, který vyžaduje důslednou a všestrannou péči a co možná nejdokonalejší tělesný a duševní vývin dětí. Zájem dětí je pro socialistickou společnost jedním z nejdůležitějších faktorů při posuzování rodinných poměrů. Stejně jako socialistický stát také socialistická rodina učiní vše, aby bylo zajištěno blaho příštích generací. Hluboké rozpory mezi rodiči a dětmi vyrůstající v kapitalistické společnosti z toho, že rodina jest považována především za hospodářskou jednotku, odpadnou**

⁴⁰⁰ KNAPP, V. a kol. Učebnica občianskeho a rodinného práva. III. zväzok, s. 69.

⁴⁰¹ Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

při budování socialismu, poněvadž socialismus osvobodí rodiče a děti od stálé obavy ze zchudnutí.⁴⁰² Socialistická rodina už nebola (alebo nemala byť) súkromnoprávnym inštitútom a plnenie jej funkcií malo byť realizované v súlade so záujmami spoločnosti. Základným rysom nového práva, ktoré mala vytvoriť právnická dvojročnica (1948 – 1950) malo byť odstraňovanie súkromného priestoru jedinca či jedincov a rozširovanie verejného priestoru štátu. Inšpiráciou pre tvorbu nových noriem bol sovietsky vzor. Premenu rodiny okrem právnej úpravy dotvorili zásahy štátnej politiky – masívna industrializácia, narastajúce zaraďovanie žien do pracovného procesu, zdôrazňovaná emancipácia a oslobodenie žien, budovanie siete kolektívnych detských zariadení a prienik štátu do oblasti výchovy detí.

Ako sa na funkcie rodiny pozerala právna veda, môžeme demonštrovať na článku z periodika Právny obzor publikovaného v roku 1950: „*Nezodpovedalo by vývoju spoločnosti, ktorá kráča k socializmu, aby funkciou rodiny bolo len prispievanie k populačnému rozvoju spoločnosti alebo, aby manželstvo bolo iba formou upravujúcou vzťahy sexuálneho života medzi mužom a ženou. A bolo by v priamom rozpore s ľudovodemokratickým spoločenským poriadkom, v ktorom sa hospodárstvo zakladá na spoločnom vlastníctve výrobných prostriedkov, keby úlohou alebo funkciou rodiny malo byť nadobúdanie a vlastníctvo výrobných prostriedkov a shromažďovanie alebo rozmnožovanie hmotného bohatstva jednotlivcov na základe súkromného vlastníctva, ako tomu bolo vo vykorisťovateľských spoločenských poriadkoch. V ľudovodemokratickej spoločnosti rodina sa vyvinula na takého činiteľa, ktorý nevyhnutne dospel k širšej a spoločenskej avšak nie hospodárskej funkcii. Hoci rodina zachováva si starú vonkajšiu formu, má novú vnútornú náplň: **stáva sa organizačnou základňou pokrokovej spoločnosti, ktorej sa ukladá vychovávať deti na prospech spoločnosti. Výchovné metódy, ktoré vedú k tomu, aby deti a mládež staly sa platnými členmi pracujúcej, socialistickej spoločnosti, nie sú popretím ani zoslabením osobnosti, lebo individualita osobnosti skutočne rastie a pevné len vo vedomí príslušnosti ku kolektívu a vo vedomí potreby uplatniť sa v kolektíve a pre kolektív.** Výchova detí je síce nie jedinou, ale iste jednou z najdôležitejších funkcií rodiny. Prestala však byť výhradne alebo prevažne vecou rodiny samej a stala sa záujmom celej spoločnosti, ktorá jej venuje mimoriadnu starostlivosť. Keď ľudovodemokratická spoločnosť prenáša*

⁴⁰² Národní shromáždění republiky Československé 1949. I. volební období. 4. zasedání. Tisk 378. Vládní návrh. Zákon ze dne ... 1949 o právu rodinném. Důvodová zpráva. Všeobecná část [cit. 2020-04-06]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

*vykonávanie tejto vlastnej funkcie v značnej miere na rodinu a keď rodina túto funkciu preberá, nielen že sa tým zdôrazňuje dôležitosť rodiny, ako potrebnej organizačnej jednotky, ale priznáva sa rodine jej pravé poslanie. Vo výchove detí, prenesenej funkčne so spoločnosti na rodinu, nachádza rodina samu seba.*⁴⁰³

ZoRP bol revolučnou právnou úpravou a aj právnou úpravou revolučnej doby. Otvoril cestu k zmenám rodiny, manželstva a spoločnosti, otvoril cestu ideologického prieniku do inštitútov a väzieb dovtedy prísne súkromnoprávných a súkromných. Paradoxom doby je, že viac nasiaknutý ideológiou bol samotný výklad ustanovení zákona než jeho samotné znenie.

* * *

Nutnosť spoločenského presadenia „víťazstva socializmu“ sa premietla aj do úvah o potrebe novelizácie rodinného práva v rámci rekodifikácie československého právneho poriadku v 60. rokoch 20. storočia. Právna veda zdôrazňovala význam rekodifikácie právneho poriadku, ako to môžeme vidieť na štúdiu Jána Steinera uverejnenej v Právnom obzore v roku 1961: „ÚV KSČ o ďalšom upevňovaní socialistickej zákonitosti a zľudovení súdnictva z 8. decembra 1960 znova poukázalo so všetkým dôrazom na to, aká významná úloha pri pretváraní vzťahov medzi ľuďmi našej spoločnosti a pri výchove socialistickeho človeka pripadá socialistickejmu právu“. *Rekodifikačné, resp. kodifikačné úlohy, ktoré uznesenie vytyčuje, sa usilujú dať náš právny poriadok do súladu s vývojom našej spoločnosti a takto zabezpečiť, aby právo plnilo svoju aktívnu úlohu aj pri ďalšej výstavbe vyspelej socialistickej spoločnosti. Ak sa uznesenie ÚV KSČ medzi najnaliehavejšími kodifikačnými úlohami nezmieňuje výslovné o rodinnom práve, dokazuje to iba, že teraz platný zákon o rodinnom práve sa v podstate a v hlavných zásadách osvedčil. No neznamená to, že veľké zmeny v politicko-ekonomických pomeroch, ktoré nastali v našej spoločnosti od 1. januára 1950, t. j. odo dňa účinnosti platného zákona o rodinnom práve, by si nevyžadovali novú úpravu dnes už nevyhovujúcich ustanovení, resp. spresnenie a zdokonaľovanie tých ustanovení, ktoré sa síce zásadne osvedčili, avšak svojou neprepracovanosťou a rámcovitosťou robili v praxi nemalé ťažkosti. Do prvej skupiny patrí nová úprava problematiky rozvodu, pri ktorej treba vážne uvažovať o tom, či nie je potrebné upustiť od zásady viny v roz-*

⁴⁰³ ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže, s. 645. V ideologickom pozadí išlo o presadenie kolektivistického princípu.

vodovom konaní, ako aj nová úprava úhrady osobných potrieb rozvedených manželov. Do druhej skupiny treba zaradiť otázku právnej úpravy spoločného majetku manželov, ktorá si rozhodne vyžaduje aj pri prípadnom uchovaní zásad platných pre doterajšiu úpravu, vyhovujúcejšie dotváranie potreby života a praxe. Predmetom týchto úvah sú iba otázky právnej úpravy spoločného majetku manželov.⁴⁰⁴

Základom zmien sa stala Ústava ČSSR z 11. júla 1960, ktorá vyhlásila Československo za socialistickú republiku a ktorá prehĺbila doterajšie socialistické princípy preniknuté do rodinných vzťahov. Pôvodný zámer novelizovať ZoRP bol nahradený prípravou nového kódexu.⁴⁰⁵ Zákon č. 94/1963 Zb. o rodine (ZoR), ktorý nadobudol účinnosť 1. apríla 1964 a ktorý platil na území Slovenska s určitými zmenami až do 31. marca 2005, sa stal symbolom premeny a posunu na novú vyššiu úroveň rodinnoprávnych vzťahov – na vzťahy socialistické. ZoR upustil od zisťovania viny na rozvrate manželstva, pretože súdna prax poukázala na to, že princíp viny nemal pri ochrane nevinného manžela taký význam, aký sa od neho pôvodne očakával. Jedinou hmotnoprávnou podmienkou povolenia rozvodu manželstva bol kvalifikovaný rozvrat manželstva vyjadrený ako „tak vážny rozvrat vzájomných vzťahov medzi manželmi, že manželstvo už nedokáže plniť svoj spoločenský účel“.⁴⁰⁶ Súd pri hodnotení tejto podmienky musel prihliadnuť najmä na záujmy maloletých detí. Striktne sa zastával názor, že ak by bolo zrušenie manželstva rozvodom v rozpore so záujmami maloletých detí pochádzajúcich z manželstva, rozvod nemohol byť povolený. Socialistická spoločnosť mala

⁴⁰⁴ STEINER, J. Právna úprava spoločného majetku manželov. (Úvahy de lege ferenda). *Právny obzor*. 1961, roč. 44, s. 544 – 545.

⁴⁰⁵ „Požiadavka právnej úpravy, zodpovedajúcej súčasným vzťahom a podporujúcej rast budúcich, zohrala rozhodujúcu úlohu pri legislatívnych úvahách, predchádzajúcich zostavenie návrhu. Išlo o rozhodnutie, či novelizovať doterajší zákon o rodinnom práve z r. 1949, o ktorom prax s teóriou súhlasne konštatovali, že sa v podstate osvedčil, alebo či vypracovať koncepčne nový zákon. Úvahy vyústili v rozhodnutí vypracovať návrh celkom nového zákona o úprave rodinných vzťahov aj preto, že platný zákon o rodinnom práve bol v priebehu svojej účinnosti už trikrát novelizovaný a súčasná roztrieštenosť predpisov iste neprispieva k jednoduchosti jeho používania. Preto sa v návrhu sústredili všetky hmotnoprávne ustanovenia upravujúce vzťahy v rodine, ktoré sa v praxi osvedčili a ktoré sú doteraz rozptýlené v zákone o rodinnom práve, v novelách k tomuto zákonu, v zákone o dočasných zmenách v niektorých občianskych právnych veciach, v občianskom súdnom poriadku a v ďalších normách, majúcich vzťah k rodinnému právu.“ PLANKOVÁ, O. Právna úprava manželstva v návrhu zákona o rodine. *Právny obzor*. 1963, roč. 46, s. 95 – 96.

⁴⁰⁶ § 24 ZoR: Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj spoločenský účel. Pri rozhodovaní o rozvode musí súd prihliadnuť najmä na záujmy maloletých detí.

záujem na ochrane manželstva, na vytváraní zdravého rodinného prostredia a na zabezpečení riadnej výchovy a výživy detí. Na rozvod manželstva sa stále nahliadalo ako na „nežiaduci jav“ či „výnimočné riešenie“ uplatniteľné len v prípadoch, keď narušenie vzťahov medzi manželmi bola také vážne, že manželstvo nebolo schopné plniť svoj spoločenský účel. ZoR ľahkomyselný pomer k manželstvu vyhodnocoval ako konanie v rozpore so záujmom spoločnosti. Presun veľkej zodpovednosti na súdy kládol aj vysoké požiadavky na sudcov rozhodujúcich o rozvode manželstva. Prihliadnutie na záujem maloletých detí pri povoľovaní rozvodu manželstva malo odzrkadľovať starostlivosť a ochranu, ktorú socialistická spoločnosť priznávala manželstvu, rodine a deťom. Záujem, aby bolo zabezpečené čo najlepšie výchovné prostredie pre maloleté deti, predchádzal samotnému záujmu manželov rozviesť sa. Pri bezdetných manželstvách súd skúmal zasa vzájomnú odkázanosť manželov, t. j. či by sa manžel, ktorý rozvrat nespôsobil, vzhľadom na svoju prípadnú chorobu alebo starobu, alebo ak by bol inak odkázaný na pomoc svojho partnera, neocitol po zrušení manželstva rozvodom v obzvlášť nepriaznivej situácii. Hmotnoprávne podmienky rozvodu manželstva boli stanovené právnom úpravou tak, aby sa jednak zabránilo zbytočným rozvodom všade tam, kde by manželstvo mohlo ešte plniť svoju spoločenskú funkciu a jednak, aby rozvodom manželstva neboli negatívne ohrozené predovšetkým záujmy maloletých detí. Súd bol povinný zistiť dôvody, ktoré viedli k vážnemu rozvráteniu manželstva a svoje zistenia uviesť v odôvodnení rozhodnutia. Posilnila sa právomoc národných výborov pri spoločenskej kontrole výchovy detí. Zásadnou zmenou v právnej úprave bola teda ideologicky koordinovaná výchova detí a mládeže, v zmysle § 30 ZoR sa *o výchovu detí mali starať v nerozlučnej jednote rodičia, štát a spoločenské organizácie, najmä Československý sväz mládeže a jeho pionierska organizácia*. Základom právnej úpravy sa stala úprava osobných práv a povinností manželov a došlo k presunu majetkových vzťahov medzi manželmi pod úpravu Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb. (vznikol inštitút bezpodielového spoluvlastníctva manželov).

* * *

Rozvodovosť sa stala zásadným sociálnym fenoménom obdobia druhej polovice 20. storočia, odkedy zaznamenávala rastúci trend. Počet rozvodov v rámci Československa sa od roku 1950 pohyboval nad hranicou 10 000 rozvodov ročne. V roku 1950 bolo v Československu rozvedených 13 112 manželstiev, čo znamenalo index rozvodovosti 9,77 rozvodov na 100 uzavretých

manželstiev. V roku 1955 bolo rozvedených 13 756 manželstiev, čo znamenalo 13,35 rozvodov na 100 sobášov. Počet rozvodov v Československu po prvýkrát presiahol hranicu 15 000 rozvodov v roku 1958, kedy bolo rozvedených 15 870 manželstiev, čo predstavovalo index rozvodovosti 15,88 (hranica 20 000 rozvodov za rok bola dosiahnutá v roku 1966). Na území Slovenska bola v rámci Československa situácia iná a počet rozvodov sa dlho udržiaval pod hranicou 1 000 rozvodov ročne.⁴⁰⁷ Táto hranica bola prekročená v roku 1948 a následne kontinuálne rástla od roku 1950. V roku 1950 bol na Slovensku index rozvodovosti 4,6 (celkovo 1 800 rozvodov v tomto roku) a do konca sledovaného obdobia (do roku 1963) vzrástol na 7,6 rozvodov na 100 sobášov (v roku 1963 bolo na Slovensku rozvedených 2 337 manželstiev).

Rastúcu rozvodovosť režim a hmotnoprávne či procesnoprávne prostriedky nevedeli zvrátiť. Rozvody boli vnímané ako nutné zlo, ako isté zlyhanie člena socialistickej spoločnosti. Spočiatku sa spájali s prejavmi zavrhovanej buržoáznej morálky, od 60. rokov sa začína reálnejšie uvažovať o istých spoločenských prevenčných mechanizmoch. Obchádzanie odstrašujúceho pôsobenia výroku o vine cez spoločnú žiadosť oboch manželov o upustenie od výroku o vine u viac než polovice rozvádzajúcich sa manželstiev viedlo k zmene právnej úpravy, jej zmierneniu a upusteniu od výroku o vine v novom rodinnoprávnom kódexe z r. 1963. Zmenilo sa aj programové heslo, namiesto boja proti rozvodovosti sa režim pustil do boja za upevnenie (socialistickej) rodiny. Svetonázorový odklon, východisko z núdze alebo praktická spoločenská požiadavka?⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, s. 43.

⁴⁰⁸ „Dvojí tvář komunistů ve vztahu k rodině – na jedné straně ze socialismu 19. století zděděné nepřátelství k tradiční patriarchální rodině a na druhé straně konformistický postoj k monogamnímu heterosexuálnímu partnerství – byla určující pro rodinnou politiku po celé období socialistické diktatury v Československu v letech 1948 – 1989.“ RÁKOSNÍK, J., ŠUSTROVÁ, R. Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918 – 1989. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové Noviny, 2016, s. 149.

SUMMARY

The reader gets acquainted with the change of the family law in people's democratic Czechoslovakia, i.e., during the transition era to socialism. In the centre of attention was the Act no. 265 of 1949 Coll. on Family Law, new socialist concept of family, principles of family law, divorces in the 1950s and 1960s (until 1963 and Act no. 94 of 1963 Coll. on Family Law).

The Ninth-of-May Constitution of 1948 was the platform for changes both in society and law. Under the new ideology, family law was no longer private law, and family was no longer a private institution. The Constitution expressed basic principles of family law. These principles were: equality of men and women in family and society, public protection of family, marriage and motherhood, and, eventually, equality of legitimate and illegitimate children. The approach towards an individual and family changed, and so did their position in society. The ideology called for public rather than private. The primary function of the family was procreation and ideologically convenient education (socialist education of children). It was the new function of the family – to become helpful for the state and the society.

Once the Constitution of 1948 was adopted, the legislative works to reform all the legal order could start. During the so-called Legal Biennial (1948 - 1950), the two-year legal reformation process, the Czechoslovak legal order became unified and adjusted to the new ideology. Act no. 265 of 1949 Coll. was the first Act adopted during the Legal Biennial. In all Czechoslovakia, it was effective from January 1, 1950, till March 31, 1964. Family law became an independent branch of law. The Act was adopted very hastily in a codification process that was supposed to result in folk legislation, i.e., simple legal acts easily understood by ordinary people. Therefore, the courts had to deal with many additional legal issues resulting from its application. These regarded the legal effects of divorce, inconsistencies in the case law, complications related to proving guilt in the divorce proceedings, etc. The interpretation of the Act had to respect the ideological principles expressed in the Constitution of 1948.

The Act on Family Law was revolutionary, indeed. In the monograph, the author focuses mainly on divorce (i.e., the legal dissolution of a marriage by a court while both spouses are alive). The separation from bed and board was no longer possible.

Unlike the previous legislation with various grounds for divorce, the Act on Family Law recognised only one general divorce ground, i.e., the irretrievable breakdown. The marriage had to break down badly due to such grave reasons that there was no reasonable chance of getting back together.⁴⁰⁹ The reasoning to include a single divorce ground was that *the enumeration of various divorce grounds could not reflect all the life situations that could influence marriage*. The irretrievable breakdown was a fault-based ground for divorce. In the divorce procedure, it was necessary to prove who was guilty of marriage breakdown. The spouse that was the only one guilty of marriage breakdown could not ask for a divorce.⁴¹⁰ The guilt of the spouse influenced the property and alimentation regimes too. The spouse that was the only one guilty for the breakdown was not entitled to the community property or its part and, similarly, to the reimbursement of costs after divorce. If both spouses agreed, the court could refrain from deciding the question of guilt.

Either objective or subjective reasons could lead to an irretrievable breakdown. The objective reasons were, e.g., infertility or mental illness, i.e., reasons existing independently of will and behaviour. The subjective reasons were an intentional breach of marital duties (e.g., adultery, financial problems, sexual problems, alcoholism, violence, excessive jealousy, criminal behaviour, abandonment, etc.). In the divorce procedure, the reasons had to be clarified, and the court had to responsibly evaluate them to state whether they constituted a divorce ground or not. This court deliberation served as a necessary measure to prevent divorces in the socialist welfare state. The statistical data proved that the divorce rate was rising in Czechoslovakia since the 1950s. The first upsurge in divorce rates was between 1950 and 1952. The rates were not rising during 1953 and 1954 because the divorce procedures slowed down and became lengthy. More spouses stayed in the so-called dead marriages that were dysfunctional. The rising divorce rates were politically unacceptable - they did not reflect the prediction according to which the divorce rates were supposed to rise only temporarily to wind up the old bourgeois marriages. Other problems emerged due to changes in society, where the roles of men and women changed. Men started to lose their dominant position within the family, deeply rooted under the preceding legislation. Women started combining family life, career, and social life. The second up-

⁴⁰⁹ Act on Family Law, Art. 30, par. 1: “Spouse can file for a divorce based on an irretrievable breakdown due to important reasons.”

⁴¹⁰ Act on Family Law, Art. 30, par. 2: “Guilty spouse can not file for a divorce unless the other spouse consents.”

surge in divorce rates was in 1955, after amending the Act on Family Law. Legislative Measure of the Presidium of the National Assembly no. 61 of 1955 Coll. on Amendments of Divorce Regulations, brought moderation of provisions on fault.

In these new circumstances, the court could agree to divorce even if the guilty spouses filed for a divorce and the innocent spouse did not consent. However, it was rather exceptional, especially if the divorce was beneficial for society and the spouses did not live together for a long time. According to case law, it was around three to five years.

The court always took the interests of minor children into account in its divorce decision. Where necessary in the interest of the child, the court did not agree to divorce. Similarly, the court did not rule in favour of divorce if the breakdown did not negatively influence education and alimentionation of minor children, but the divorce would. The interest of minors overrode that of parents as it was the primary function of marriage to secure their education and alimentionation.

The new provisions on divorce in Act no. 142 of 1950 Coll. on Civil Procedure, i.e., Articles 230–236 and 239–241, aimed to decrease the divorce rates. Furthermore, in 1953 and 1962, the Supreme Court issued instructions aimed at lower courts to conciliate the spouses in all divorce procedures. The divorce procedure was held at the divorce court but, at the same time, another one was held at the court that had jurisdiction over the child custody disputes and property disputes related to divorce. This duplicity caused problems and was therefore unwelcome. Since 1959, the court decided on divorce and child custody in a joint procedure.

After 1950, the number of divorces in Czechoslovakia was around 10 000 per year. In 1950, the divorce rate was 9.77 per 100 marriages. It meant 13 112 divorces in total. In 1955, the divorce rate was 13.35 per 100 marriages, i.e., 13 756 marriages were divorced. It was in 1958 when, for the first time, the number of divorces exceeded 15 000. Precisely, the divorce rate was 15.88 per 100 marriages what meant 15 870 divorced marriages. The number of divorces exceeded 20 000 in 1966.

Compared to the total numbers in Czechoslovakia, the situation in Slovakia was different. The number of divorces in this area was below 1000 per year. This limit got surpassed in 1948. Since 1950, the divorce rate has had a rising tendency. In 1950, the divorce rate was 4.6 (1800 divorces in total) and rose to 7.6 per 100 marriages until 1963 (2337 divorces in 1963).

As Branislav Šprocha and Juraj Majo⁴¹¹ (Department of Economic and Social Geography, Demography and Territorial Development, Faculty of Natural Sciences, Comenius University in Bratislava) state, multiple factors led to the rising divorce rates, especially:

- gradual liberalisation of the divorce legislation
- ongoing high number of marriages (many people, who nowadays remain single, got married back in those years)
- low age of the fiancées
- pregnancy (accidental pregnancy, pregnancy due to carefree decisions, pregnancy after a short relation as a regular practice tolerated by society)
- no education or unsatisfactory education about marriage and parenthood
- problems with residential independence of the young couples (involuntary living in multigenerational homes)
- higher number of women who entered the workforce and who began to study compared to the past
- individualism, independence, career goals (actively pursued by more and more women)
- social factors such as the change in long-standing view of divorce as a social stigma (society started to perceive the divorce as a solution to broken and dysfunctional marriages and the divorcees were no longer rarity in Slovakia).

It was the Marxist ideology that influenced family law in the 1950s. Ideology envisioned radical changes in the perception of the family unit and marriage in society. A family unit was the original cell of social life, protected by the state. Under Art. 10 of the Ninth-of-May Constitution, the state's responsibility was *protecting family units as the healthy basis for the development of the nation*. The ideology played a significant role, indeed, as visible in the Explanatory Report; *“Implementation of the Constitution principles necessarily leads to fundamental changes of family and matrimonial relations, related to the transition from capitalism to socialism.”*⁴¹² However, the ideology

⁴¹¹ ŠPROCHA, B., MAJO, J. Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy, pp. 44 – 45.

⁴¹² The Czechoslovak National Assembly, 1949. I. Electoral Term, 4th Session. Print 378. Draft. Act on Family Law, DD. M.M. 1949 [online]. Explanatory Report. General [cit. 2020-04-05]. Available at https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

was not so visible in the Act itself or other legal acts. Explanatory reports reflected the ideological principles much stronger.

In the Explanatory Report to the Act on Family Law, vehement criticism of the bourgeois family units was present. The socialist family unit was supposed to be completely different from the bourgeois capitalist family unit. The socialist family unit was supposed to be a stable collective of relatives who supported each other and provided material and moral help. The Explanatory Report was clear; ***“Family unit and marriage are completely different in the socialist society. The socialist family serves for the healthy development of the nation. The family members provide the universal and utmost care for children, especially their excellent physical and mental development. The interest of children is one of the most important family relations indicators...Capitalism caused deep conflicts between parents and children because the family was primarily an economic unit. These conflicts cease in the socialist society. Socialism liberates parents and children from their permanent fear of poverty.”***⁴¹³

No longer was the socialist family unit a private institution. Or at least, no longer was it supposed to be such. The functions of a family unit had to serve the society, with the Soviet Union as its role model. The perception of a family was supposed to change through the law, politics, massive industrialisation, engagement of women in work, emancipation and liberation of women, the building of childcare facilities, and state interference in the children’s education.

The state manipulatively reasoned its intervention in family matters. The politicians claimed it was related to social change and, thus, inevitable. After all, the control over the private life of an individual is usual in totalitarian states. Everything related to the family or marriage had to be public and secular. ***“A family unit can not be a private institution in the society that provides so many possibilities for an individual. It is the basic social unit, and the same principles govern a family unit and society as a whole. In capitalism, a man is a wolf to another man and is against society as a whole. There, a family unit stands against society too. The interest of a capitalist is antagonistic with the interest of a worker. Similarly, the interest of a capitalist state opposes the interest of a family unit. Just the abolishment of exploitation of man by man will make these interests meet and correlate. Therefore, today it is necessary***

⁴¹³ The Czechoslovak National Assembly, 1949. I. Electoral Term, 4th Session. Print 378. Draft. Act on Family Law, DD. MM. 1949 [online]. Explanatory Report. General. [cit. 2020-04-06]. Available at https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0378_02.htm

to harmonize the interest of an individual with the interest of the society and state.⁴¹⁴

Family and marriage were potential places of dissent. Therefore, their new role was to become ideological centres and means of control over society. According to Dana Hamplová,⁴¹⁵ approach of the state towards family units was ambivalent. People's democratic ideological aims were to be achieved through the family. On the other hand, family units were potential enemies, and the state tried to weaken them. Family protected the individual from being manipulated through ideology. The regime had to find its way how to settle up with the concept of marriage and family...

⁴¹⁴ Report of the Constitutional and Legal Affairs Committee on the Governmental Draft. Print 378. On Family Law (Print 382). Speech of the Minister of Justice, dr. Čepička. The Czechoslovak National Assembly 1948 - 1954. Protocols. 37th Meeting. Wednesday, December 7, 1949. Print 382 [cit. 2020-04-10]. Available at <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037004.htm>

⁴¹⁵ *“Every revolutionary movement that wants to make social reforms needs loyal and zealous supporters. In families, the loyalty commitments are tight. An ideology that seeks a fundamental transformation of social life tries to liberate an individual from family commitments. This new freedom makes the individual eager to search for support and role models in a different socialist environment, especially in the political party or movement. Principally, family units are antagonistic to revolutionary movements. The reasons are the loyalty and values that the family members cherish and pass to other family members. It is within the family where people learn values and moral principles that lead them throughout life. Likewise, the family helps them to keep these values. A stable family provides sensitive and social protection that is necessary for both children and parents. Communists aimed to weaken the concept of family. It was a barrier in their way to rebuilding society according to their ideals. At the same time, they tried to keep relatively high natality rates. Firstly, they needed more workers. Secondly, they claimed that the decrease in natality rates since the 1960s exists only in the western capitalistic states, not in socialist states”.* HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu. In: Cahiers du CEFRES, Česko – francouzský dialog o dějinách evropské rodiny 2010, no. 22, p. 3. (eds. Antoine Marès, Pavla Horská) [cit. 2020-04-15]. Available at http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf

ZOZNAM LITERATÚRY A PRAMEŇOV

- ANDRLÍK, J. *Rodinné právo: Stručný výklad zákona zo dňa 7. decembra 1949, č. 265 Sb.* Bratislava: TATRAN, 1952.
- ALMÁSI, A. *Ungarisches Privatrecht.* Band I. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter, 1922.
- BĚLOVSKÝ, P. Rodinné právo. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 463 – 477.
- BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol. *Právnícká dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století.* Praha: Auditorium, 2014.
- BLAŽKE, J. Ideové základy nového rodinného práva. *Právník.* 1950, roč. 89, č. 1, s. 8 – 11.
- BLAŽKE, J. *Majetkové právo manželské.* Praha: Orbis, 1953.
- ČEŠKA, Z. a kol. *Československé rodinné právo.* Bratislava: Obzor, 1986.
- DOBROVODSKÝ, R. Internacionalizácia a europeizácia rodinného práva. In: LAZAR, J. a kol. In: *Občianske právo hmotné. 1. zv.* Bratislava: Iuris Libri, 2018, s. 274 – 276.
- DOBROVODSKÝ, R. Slowakei. In: RIECK, J. a kol. *Ausländisches Familienrecht. 2. část.* München: C. H. Beck, 2020.
- DOBROVODSKÝ, R. Eheschliessung nach slowakischem Recht: Ehevoraussetzungen, Ehemängel und ihre Folgen. *Das Standesamt.* Jahrg. 72, Nr. 5 (2019), s. 136 – 143.
- FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi.* 3. vyd. Šamorín: Heuréka, 1998.
- FAJNOR, V., ZÁTURECKÝ, A. (eds.). *Zásadné rozhodnutia býv. uh. Kr. Kúrie (do 28./X. 1918) a Najvyššieho súdu Československej republiky (do r. 1926) vo veciach občianskych z oboru práva súkromného.* Bratislava: Právnícká jednota na Slovensku, 1927.
- GÁBRIŠ, T. *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika.* Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.
- GLOS, J. a kol. *Rodinné právo.* Bratislava: Obzor, 1975.
- GLOS, J. *Rodinné pomery v zrcadle práva.* Praha: Orbis, 1974.
- GLOS, J., PLANKOVÁ, O. Rozvod manželstva v československom práve. *Právník.* 1966, roč. 105, č. 7, s. 647 – 653.
- GLOS, J., RADVANOVÁ, S. Manželství a rodina v ČSSR. *Právník.* 1966, roč. 105, č. 5, s. 478 – 480.
- HADERKA, J. K dějinným základům právní úpravy rozvodu na území Československa. *Právní obzor.* 1990, roč. 73, č. 5, s. 420 – 431.
- HAMPLOVÁ, D. Stručné poznámky o ideových prístupech k rodině v období socializmu. *Cahiers du CEFRES, Česko – francouzský dialog o dějinách evropské rodiny.* 2010, č. 22,

- s. 1 – 9. (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). Dostupné na: http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf
- HAVELKA, J. Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství. *Soudce z lidu*. 1953, roč. 4, č. 1, s. 12 – 18.
- HENNER, K. *O uherském právu manželském*. Praha: Tisk Aloisa Wiesnera, 1904.
- HERGER, E. The Introduction of Secular Divorce Law in Hungary, 1895 – 1918. Social and Legal Consequences for Women. *Journal on European History of Law*. 2012, 2, s. 138 – 148.
- Historická statistická ročenka ČSSR. Federální statistický úřad. Praha: SNTL/ALFA, 1985.
- HOLUB, M. *Zákon o rodině a předpisy souvisící*. Praha: Panorama, 1986.
- HRUŠÁKOVÁ, M. *Rodinné právo – Zvláštní část*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1988.
- Komentář k zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti. Užší redakce: ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J., KAFKA, A. Praha: Orbis, 1954.
- KNAPP, V. a kol. *Rodinné právo*. Praha: Karlova univerzita, 1961.
- KNAPP, V. Systém československého socialistického práva v historii čtyřiceti let. *Právník*. 1985, roč. 124, č. 5, s. 441 – 453.
- KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995.
- KNAPP, V. a kol. *Učebnica občianskeho a rodinného práva. III. zväzok*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953.
- KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2009.
- KUKLÍK, J. *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011.
- LACLAVÍKOVÁ, M. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva)*. Bratislava: VEDA, 2010.
- LACLAVÍKOVÁ, M. Vznik manželstva na počiatku 20. storočia a tradície vidieckej komunity. In: LETKOVÁ, A. (ed.). *Právne tradície strednej a východnej Európy: Zborník z konferencie V. česko-slovenské právnohistorické stretnutie doktorandov a postdoktorandov konanej dňa 30. 6. 2017 v Bratislave*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2019, s. 63 – 75.
- LANCZOVÁ, I. *Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska*. Praha: Leges, 2018.
- LANCZOVÁ, I. Legálna separácia manželov – právno-historický exkurz. In: TUROŠÍK, M., ŠEVČÍKOVÁ, A. (eds.). *Zborník z II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Banskobystrické dni práva na tému Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti ako determinant právneho štátu. Sekcia dejín štátu a práva a teórie práva*. Banská Bystrica: Belianum, 2017, s. 63 – 78.
- LANCZOVÁ, I. Manželský zákon očami a praxou slovenského ľudu. In: LACLAVÍKOVÁ, M., VYŠNÝ, P. (eds.). *Právno-historické trendy a výhľady IV. (periodicky vydávaný zborník s príspevkami z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 20. – 21. septembra 2018 v Trnave pod názvom Štát a právo v prevratových súkoliach času uskutočnenej v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2018 „Právny štát – medzi vedou a umením“)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 261 – 278.

- LANCZOVÁ, I. The divorce law in the Kingdom of Hungary. *Z dziejów prawa*. 2017, 10 (18), s. 43 – 59.
- LETKOVÁ, A., MARTINCOVÁ, L. Rodinné právo vo svetle kodifikácií počnúc 19. storočím so súčasnosti. In: VOJÁČEK, L., SALÁK, P., VALDHANS, J. (eds.). *Dny práva 2017, časť II. (Re-)kodifikácie úspešné a neúspešné*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 44 – 65.
- LUBY, Š. Poľské a maďarské rodinné právo. *Iuridica Slovaca*. 1949, roč. 2, s. 55 – 144.
- MALINIÁKOVÁ, E. Zákon o manželskom práve a parlamentné rozpravy v Uhorsku v roku 1894. *Forum Historiae*. 2015, roč. 9, č. 1, s. 92 – 109.
- MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003.
- MARUŠIAK, M. *Súčasné problémy rodiny a manželstva*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1963.
- MÚČSKA, V. Vývoj manželského práva na území Slovenska od najstarších čias do konca 20. storočia. In: *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí*. Martin: Slovenská genealogická spoločnosť, 2004, s. 26 – 40.
- NESROVNAL, V. *Občiansky súdny proces a sudca z ľudu. (Právna problematika inštitúcie sudcov z ľudu)*. Bratislava: Obzor, 1978.
- PATSCHOVÁ, Z. Je duševná porucha dôvodom k rozvodu? *Soudce z ľudu*. 1952, roč. 3, č. 1.
- PÁVEK, F. *Rozvody očima soudce*. Praha: Práce, 1973.
- PETRŽELKA, K. O rozvodu manželství. *Právnik*. 1950, roč. 89, č. 1, s. 12 – 21.
- PLANK, K. *Majetkovoprávne vzťahy v rodine*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957.
- PLANKOVÁ, O. K novej úprave rozvodu manželstva v ČSSR. *Právny obzor*. 1964, roč. 47, č. 8, s. 480 – 493.
- PLANKOVÁ, O. *Manželstvo a rodina v ČSR*. Martin: Osveta, 1954.
- PLANKOVÁ, O. Priebeh, metódy a koncepcia kodifikácie československého občianskeho a rodinného práva. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae. Problémy kodifikácie občianskeho práva v ČSSR a PLR. Zborník prác učiteľov z Právnických fakúlt Univerzity Komenského v Bratislave a Jagiellonskej univerzity v Krakove*. Bratislava: SPN, 1973, s. 5 – 36.
- PLANKOVÁ, O. *Rozvod manželstva v československom práve*. Bratislava: Osveta, 1964.
- PLANKOVÁ, O. Seminár k otázkam rodiny a mládeže – správa o podujatí. *Právny obzor*. 1962, roč. 45, s. 380 – 381.
- PLANKOVÁ, O., RADVANOVÁ, S. *Rodinné právo*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1979.
- Prejav ministra spravodlivosti Dr. Štefana Raisa na celoštátnej konferencii sudcov z ľudu v Prahe dňa 4. II. 1951. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 269 – 298.

- RADIMSKÝ, J., RADVANOVÁ, S. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. Praha: Panorama, 1989.
- RADVANOVA, S. *O rodině, manželství a dětech*. Praha: Panorama, 1978.
- RÁKOSNÍK, J., ŠUSTROVÁ, R. *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918 – 1989*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové Noviny, 2016.
- Rodinné právo – komentár. Kodifikačná komisia pre rodinné právo (aut., red.). Bratislava: Povereníctvo spravodlivosti, 1950.
- ROHÁČEK, I. Trestná ochrana rodiny a mládeže. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 644 – 654.
- ROUČEK, F. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Praha: Československý kompas, 1926.
- ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935.
- SALÁK, P. jr. a kol. *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937: Inspirace, problémy a výzvy*. Brno: Masarykova univerzita, Právnícká fakulta, 2017.
- Sbierka krajinských zákonov na rok 1894. Budapešť: vydaná uhor. kr. ministerstvom vnútra, tiskom Pešťanskej kníhtlačiarenskej akciovej spoločnosti, 1894.
- SCHILLER, M. a kol. *Zákon o rodině*. Praha: Orbis, 1964.
- SCHILLER, M. Zamyšlení nad statistikou o rozvodech v ČSSR. *Socialistická zákonnost*. 1964, roč. 12, č. 6, s. 23 – 28.
- SINGER, J., MILOTA, A., SPORZON, J., TURNER, A. (ed.). *Průručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Concordia, kníhtlačiarenský a nakladateľský podnik, 1933.
- STEINER, J. Právna úprava spoločného majetku manželov. (Úvahy de lege ferenda). *Právny obzor*. 1961, roč. 44, s. 544 – 555.
- STEINER, J. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 941 – 945.
- ŠIMKOVIČ, A. Niekoľko otázok z rodinného práva. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, č. 4, s. 256 – 260.
- ŠOŠKOVÁ, I. Komparatívny pohľad na majetkovoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945 – 1949. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Sborník příspěvků*. Praha: Karolinum, 2004, s. 901 – 908.
- ŠOŠKOVÁ, I. Problémy v rozvodovej praxi súdov po prijatí zákona o rodinnom práve č. 265/1949 Sb. In: HAMULÁK, O. (ed.). *Fenomén judikatury v právu. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2009*. Praha: Leges, 2010, s. 163 – 169.
- ŠOŠKOVÁ, I. *Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949*. Banská Bystrica: Belianum, Právnícká fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2016.

- ŠOŠKOVÁ, I. Tvorba nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročnice 1948 – 1950. In: SEHNÁLEK, D. et al. (eds.). *Dny práva 2009. 3. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity: sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta 2009, s. 2711 – 2726.
- ŠTĚPINA, J. *Rodinné právo: výklad zákona o právu rodinném s dodatkem o dědickém právu v rodině socialistické společnosti*. Praha: Orbis, 1958.
- ŠVECOVÁ, A. Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). *Revue církevního práva*. 2015, roč. 21, s. 23 – 43.
- ULČ, O. *Komunistická justice a třídní boj*. Brno: Stilus Press ve spolupráci s Vojenským historickým ústavem Praha, 2016.
- VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
- VESELÁ, R. Vývoj kodifikace rodinného práva. In: SCHELLE, K. (ed.). *Vývoj právních kodifikací. Sborník z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2004, s. 76 – 104.
- VESELÁ, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Sborník příspěvků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2004, s. 888 – 900.
- VIKTORYOVÁ, N. Sovietska právna veda a jej význam pre naše právo a právnu vedu. *Právny obzor*. 1953, roč. 36, s. 21 – 36.
- VIKTORY, N. Víťame ľudový zákon o rodinnom práve. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 5 – 7.
- VOJÁČEK a kol. *Československé právní dějiny (1918 – 1992)*. Bratislava: Eurokódex, 2011.
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava: Key Publishing, 2007.
- Volíme soudce a soudce z lidu lidových a krajských soudů. *Socialistická zákonost*. 1957, roč. 5, s. 465 – 480.

Elektronické zdroje

- ŠPROCHA, B., MAJO, J. *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy* [online]. Bratislava: INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 2016. 185 s. ISBN 978-80-89398-30-0. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Storocie1.pdf>
- Dôvodové správy k právnym úpravám boli citované zo stránky Poslaneckej snemovne Českého parlamentu www.psp.cz

Zbierky rozhodnutí

- Zbierka rozhodnutí československých súdov. 1951 – 1963.

O AUTORKÁCH

doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

Je absolventkou Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1999). Je autorkou a spoluautorkou viacerých monografií z oblasti dejín súkromného práva, osobitne rodinného a pracovného práva [*Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva)*. (Bratislava, 2010); *Právo-historická realita sociálnej doktríny 20. storočia*. (Krakov, 2014)]. Osobitne sa zameriava aj na oblasť prameňov práva [monografia *Slovensko v Československu (1918 – 1938). Pramene súkromného práva a súdna prax*. (Praha, 2019)] a sociálno-právnu ochranu dieťaťa [monografia v spoluautorstve a A. Švecovou *Dieťa medzivojnového Slovenska. Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa*. (Praha, 2019)]. Je tiež autorkou viacerých učebníc k dejinám štátu a práva, vedeckých článkov a štúdií a spoluautorkou prvých dvoch zväzkov *Pramene práva na území Slovenska I. a II.* Je členkou *European Society for History of Law a Slovenskej historickej spoločnosti* – právno-historickej sekcie. Od roku 1999 do súčasnosti pôsobí na Katedre dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

JUDr. Viera Záteková-Valková

Je absolventkou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave (2013). V súčasnosti je študentkou doktorandského štúdia na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor teória a dejiny štátu a práva v externej forme. Je autorkou viacerých štúdií týkajúcich sa vývoja rodinného práva v období 20. storočia a aktívne sa zapája do aktivít Katedry dejín práva.